

17649 -

17652

370.1

U-82

1894

ԿԵԱՆՔԻ

ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

Լ Ո Ր Տ Է Յ Վ Պ Ի Ի Ր Ի

(Ճ Օ Ն Լ Ի Ի Պ Պ Օ Ք)

Անգամ Բրիտանական Խորհրդարանի,
Նախագահ Լոնսոնի Առևտրական Սենեկին
Խնամակալ Բրիտանական Թանգարանին
Եւն. Եւն. Եւն.

— օօօօ —

ԱՆԳՂ. ԲՆԱԳՐԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆԵՅ

ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԵԱՆ

Գրախնայ Կրթական Նախարարութեան

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՍԵԱՆ

1908

8735

ՏԳԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳԻՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. Մ Ա Տ Թ Է Ո Ս Ե Ա Ն

Թիւ 27, Ֆինանսնըրար եօգուշու, Կ. Պոլիս

7409. 17

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک ۲۵ صفر ۱۳۲۵ و ۲۷ مارت
۱۳۲۳ تاریخلی و ۱۵ نومرولی رخصتنامه سیله طبع اولتمشدر

Ի ՅԱԻԷՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ

ՋՈՅԳ ՈՂԲԱՅԵԱԼ ՀԱՐԱԶԱՏԱՑՍ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՈՍԿԵԱՆ

ՍՐՏԱՅՈՅԶ ԲԱՆԱՍՏԵՂԵՒՆ

ԵՒ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՈՍԿԵԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԱՍԷՐ ԲԺՇԿԻՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԵԱՆ

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Չ Ի Ն

Գոհութեամբ կը նշմարուի թէ, ընթերցասիրութեան օր քան զօր ծաւալմամբ՝ գրական լուրջ երկասիրութիւնք մեր մէջ առհասարակ աւելի ջերմ ընդունելութիւն կը գտնեն քան պարզ վիպասանութիւնք. այսինքն օգտակարն աւելի կը փնտռուի այժմ քան թէ զուարճային:

Հասարակութեանս ճաշակին այս զգալի բարեփոխութիւնը կը խրախուսէ օտար գրականութեամբ զբաղող մեր գրական անձինքն. յաւէտ այդ առաջին դասակարգին պատկանող գործոց մէջէն ընտրելու իրենց աշխատասիրութիւնքը, վստահ ըլլալով որ անոնք միւսերէն աւելի պիտի գնահատուին, եւ աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլան:

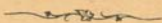
Անզոյցի գիտուն ազնուականին ներկայ աշխատասիրութիւնն ալ այդ մի եւ նոյն դասակարգին կը վերաբերի: Գրական ճշմարիտ գոհար մը, այնքան խնամով զունագեղ զարդարուած, Ս. Գրքէն քաղուած սքանչելի հատուածներով, հին եւ նոր ժամանակաց եւ ազգաց իմաստուններուն ընտիր խորհրդածութիւններով, արուեստից, գիտութեանց եւ դպրութեանց մեծամեծ աշխատանքներու վեհ եւ զմայելի օրինակներով, վեհանձնութեան եւ մարդասիրութեան ազնիւ տպարաններով, ինչպէս նաեւ առողջապահական հմտալից եւ օգտակար պատուէրներով:

Մեր հոգեկան եւ մտային կարողութեանց զարգացման, մեր սրբին զգացմանց ազնուացման, եւ մեր մարմնոյն խնամքին եւ պահպանութեան, այսինքն, մարդուն բնական եւ բարոյական կատարելութեան եւ կեանքի ճշմարիտ երջանկութեան վտեմ նպատակին նուիրուած, եւ ամէն հասակի եւ ամէն վիճակի յարմար ոճով եւ ճարտարութեամբ գրուած այս գրքոյկս է որ Թարգմանելով կը յանձնարարեմ սիրելի Հասարակութեանս, ո՛չ միայն կարգալ, այլ մտադրութեամբ ուսումնասիրել:

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Ց

Յառաջարան Թարգմանչին

	Գլուխ Ա.	էջ
Մեծ խնդիրը		1
	Գլուխ Բ.	
Փափկանկատութիւն		17
	Գլուխ Գ.	
Դրամ		28
	Գլուխ Դ.	
Զրօսանք		41
	Գլուխ Ե.	
Առողջութիւն		49
	Գլուխ Զ.	
Տոհմային դաստիարակութիւն		60
	Գլուխ Է.	
Անճական դաստիարակութիւն		68
	Գլուխ Ը.	
Գրատուններ		78
	Գլուխ Թ.	
Ընթերցում		84

	Գլուխ Ժ.	
Ընկերային կեանք		89
	Գլուխ ԺԱ.	
Աշխատասիրութիւն		105
	Գլուխ ԺԲ.	
Հաւատք		117
	Գլուխ ԺԳ.	
Յոյս		124
	Գլուխ ԺԴ.	
Սէր		130
	Գլուխ ԺԵ.	
Նկարագիր		137
	Գլուխ ԺԶ.	
Հոգւոյ եւ մտքի խաղաղութիւն եւ խաղաղութիւն		149
	Գլուխ ԺԷ.	
Կրօնք		160
—		
Կենսագրական եւ այլ կարեւոր ծանօթութիւնք թարգ- մանչին		175

պ

Կեանքի գործածութիւնը

Գ Լ Ո Ի Խ Ա.

Մ Ե Ծ Խ Ն Դ Ի Ր Ը

Կեանքի մէջ ամէնէն կարեւոր բանն ապրիլ սորվիլն է: Չկայ բան մը զոր մարդիկ աւելի բազմանք յայտնեն պահպանելու քան թէ կեանքն, և չկայ բան մը զոր աւելի նուազ ջանան լաւ կառավարել: Ազոր յաջողիլը կարծուածին չափ դիւրին չէ: «Կեանքը կարճ է, կ'ըսէ Իբսկրատ, իւր բժշկական առածներուն սկիզբն, անոր արուեստն երկար, առիթն անցաւոր, փորձը խարուսիկ և դատաստանը դժուարին:»

Երջանկութիւնն և յաջողութիւնն ոչ թէ պարագաներէն՝ այլ մեզմէ կախում ունին:

«Աւելի շատ մարդոց կործանման պատճառը բուն իսկ իրենց յանցանքն եղած է քան թէ ուրիշներու չարակամութիւնն. աւելի շատ տուներ և քաղաքներ մարդու ձեռամբ անհետացած են քան թէ փոթորիկներու և երկրաշարժներու հետեւանօք:»

Երկու տեսակ կործանում կայ, մին ժամանակին գործն է, իսկ միւսին համար մարդն է պատասխանատու:

Կործանումներուն ամէնէն ցաւալին մարդուն կործանումն է : Սենեկա ըսած է . իւրաքանչիւր մարդու շարագոյն թշնամին բուն իսկ իւր սրտին մէջն է : «Մարդոց մեծագոյն մասը , կ'ըսէ Լա Պոլսէր , իրենց կեանքին մէկ մասը կը դործածեն միւս մասը դժբախտ ընելու համար , » և շատ անգամ « արեան տաքութիւնը մեր երիտասարդութեան ժամանակ այնպիսի բաներ ընել տուած է մեզ , որոց համար ձերութեան ժամանակ մեր ցաւաքար ոսկրերը կը զզջան » (1) : Մարդ իւր անձը կը սիրէ յաւէտ եռանդով քան թէ իմաստութեամբ :

Երբեմն իրբև լաւատես կը բամբասեն զիս : Այլ սակայն երբևք անգիտանալ չեմ կեղծած , և երբևք չեմ ուրացած մեր էութեան հոգերն և վիշտերն : Երբևք չեմ հաստատած թէ մարդիկ երջանիկ եղած ըլլան , մի միայն կարծիք ունեցած եմ թէ կարող են երջանիկ ըլլալ , թէ յանցանքը մի միայն իրենցն է եթէ աղոր չեն յաջողիր , և թէ մարդոց մեծագոյն մասն իւր ձեռքն անցած երջանկութեան առիթներէն շատը կը կորսնցնէ : Եւ այս վերջին խորհրդածութիւնը թերեւս ամէնէն ցաւալին է :

« Վասն զի բոլոր գրուած և ըսուած տխուր խօսքերուն մէջ

Ամէնէն տխուրներն ասոնք են . « այս պիտի կալենար ըլլալ » (2) :

Շատ անգամ մեր չարիք անուանածն ընդհակառակը բարիք մ'է զոր չենք կրցած պէտք եղած կերպով դործածել , և կամ մինչև ի չափազանցութիւն մղած ենք : Չափազանց արիւթիւնն յանդգնութեան կը դառնայ , սէրը՝ տկարութեան , խնայողութիւնն՝ ազահութեան : Եւ սակայն երբևք կարելի չէ եղած տպացուցանել թէ

(1) Լիլիս (2) Ուիլյոյիէ :

ընական օրինաց մէջ ո՛ր և է փոփոխութիւն մը՝ յառաջագիտութիւն մ'եղած ըլլայ :

Պարսիկները կը կարծէին թէ երջանկութիւնը Հէօրմիւզէն, բարութեան իշխանէն կուգայ, և դժբախտութիւնն Էնրիմէնէն, շարութեան ոգիէն : Բայց ստուգիւմեր վիշտերը մեր անձնական գործն են, մեր սխալներէն յառաջ կուգան, բառին կրկին իմաստովն, այն սխալներէն միանգամայն զորս կը գործենք խղճիւ և կատարեալ գիտակցութեամբ, և դարձեալ այն սխալներէն՝ որք ոչ նուազ բազմաթիւ ըլլալով՝ տգիտութեան կը վերագրուին : Մեր սխալներուն առաջին դասակարգին համար, մեր ներսի դին անսխալական առաջնորդ մ'ունինք : Եթէ գէշ կը գործենք պատճառն այն է որ աչքերս նիս գէշը տեսած են : Եթէ գէշը չեն տեսած — միայն թէ բան մը չտեսնելու համար յօժարութեամբ զանոնք խփած չըլլանք — մեղքով յանցաւոր չենք, այլ միայն անխորհրդութեամբ :

Սխալներու երկրորդ դասակարգին մասին, պէտք է որ զատողութեան վստահանանք, մեր ծնողաց, մեր անդրանիկ եղբարց, մեր բարեկամաց դատողութեան վրայ : Մեր կրթութիւնը մասամբ իւրիք մենք կը կատարենք : Ամէնքս ալ գէթ մէկ աշակերտ ունինք զոր պարտինք կրթել և գաստիարակել :

Ինչ որ մենք մերովին կը սորվինք՝ աւելի իսկապէս մեր էութեան մասը կը կազմէ քան ինչ որ ուրիշները մեզի կը սորվեցնեն : Մեր կրթութիւնը մեր դպրոցական դասերուն վերջանալովը չվերջանար, ընդհակառակն հագիւ թէ այն ատեն կ'սկսի, և մեր կեանքին չափ կը տեսէ : «Մըքան շահաւոր կ'ըլլար, կ'ըսէ Սենեկա, եթէ տեսնէինք որ մարդիկ իրենց ուղեղն ալ իրենց մարմնոյն պէս կը մարդեն, և որչափ որ հաճոյքներ վայելելու՝ նոյնչափ ալ առաքինութեան հասնելու համար կը տքնին :

Ոմանք այնպէս համոզուած են թէ ամէն բան յառաջագոյն կարգադրեալ է և ինչ որ ըլլալ կը պարտի, պիտի ըլլայ, յանճնառու ըլլանք կամ ոչ: Անոնք այնպէս կը նկատեն թէ մարդը պարզապէս լարուած մեքենայ մ'է, գերագոյն զօրութեան մը խաղալիք: Ուստի նախ և առաջ քննելու խնդիրն այն է թէ արդեօք կեանքի գիտութիւն մը կա՞յ թէ չկայ: Կարո՞ղ ենք արդեօք մեր ճանապարհն ուղղել ժամանակի ովկէանին մէջէն, թէ դատապարտեալ ենք խարխաբելով երթալու: Պատասխանը շատ պարզ է. «Մարդը մարդ է և իւր ճակատագրին տէր⁽¹⁾» և կամ, գոնէ, եթէ չէ, այդ մասին յանցանքը մի միայն իրեն պէտք է վերագրել: — Ինչ որ ըլլալ ուզէք, պիտի ըլլաք, վասն զի մեր կամքին կարողութիւնն այնպէս է գերագոյն կամքին հետ համերաշխ գտնուած ատեն, ինչ որ լրջօրէն և հաստատապէս առաջադրենք ըլլալ՝ կ'ըլլանք ստուգիւ⁽²⁾:

Արդ քանի որ կրնանք այսպէս տրամադրել մեր ճակատագրիւրը, մեզ համար շատ մեծ կարեւորութիւն ունի հարցնելն իւրովին թէ ի՞նչ կ'ուզենք ըլլալ, և թէ ի՞նչպէս պէտք է կարելի եղածին չափ օգուտ քաղել կեանքի ճոխ ժառանգութենէն: Կան մարդիկ որ էութեան մէջ նպատակ մ'ունին, կան նաև այնպիսիք որ բնաւ ո՛ր և է նպատակ չունին: Մեր առաջին բաղձանքը պարտէր ըլլալ մեր անձէն կարելի եղածին չափ աւելի և լաւագոյն կերպով օգուտ քաղել: «Ամէն մարդու նախ և առաջ հետամուտ ըլլալու պարտաւոր եղած բանը՝ կ'ըսէ Հիւմպոլդ, իւր բոլոր կարողութեանց ամէնէն կատարեալ և ամէնէն ներդաշնակ զարգացումն է, որպէս զի կարող ըլլայ իւր բովանդակ էութեան՝ մինչև ամենէն ճոխ և ամենէն հզօր նշանակութեան բարձրանալ.»

(1) Թէնիսըն: (2) Յ. Պ. Ռիսլոր:

և կամ, անգամ մ'ալ Յ. Պ. Րիխդրի խօսքը մէջ բերելով, «յաջողիլ ինքն իրմէն քաղելու այն ամէն բան որ այդ նախնական նիւթը կը պարունակէ»: Այլ սակայն շահախնդրական նպատակաւ մը չէ որ այսպէս ընել կը պարտինք, կամ նախապէս աղոր քնաւ չյաջողելու պիտի դատապարտուէինք: «Եւ ոչ մէկ մարդու անհատական յաջողութիւնը, կ'ըսէ Պազօն, կրնայ երբեք նկատուիլ իբր խոստովանելի նպատակ իւր էութեան»: Ամէնէն վսեմ և լաւագոյն հոգիներն իսկ, Պղատոն և Արիստոտել, Պլուտոս և Պօղոս առաքեալ, երբեք պիտի չբաւականանային մի միայն իրենց անձին համար կատարելութեան հետամուտ ըլլալով:

Ուստի իբր անժխտելի պիտի նկատեմ թէ մենք ուրիշին օգտին տեսակէտով պարտինք մեր անձին զարգացման աշխատիլ. և կ'ուզէի անմիջապէս դիտել տալ թէ մեր այդ առաջադրած գործն ո՞րքան շահեկան է: Ծաւնիւր զֆեզ ծանօթ առածը կը ցուցնէ թէ ո՞րքան կարեւորն և միանգամայն ո՞րքան դժուարին է մեզ մեր անձին ճանաչումը: Մոնթէնելը կ'ըսէ իւր քաղցր լեզուաւ. «Աշխարհի մէջ իմ անձէս աւելի յայտնի հրէշ կամ հրաշք չեմ տեսած»:

Խրատ տալը միշտ ապերախտ գործ մը եղած է: Չեմ մոռնար Նոր-Ջելանտացի նորադարձին տխուր դիպումածն «որն որ, կ'ըսէր իւր ցեղապետը քարոզչի մը, այնքան խրատ կուտար մեզ որ ստիպուեցանք զինքն ուտել, որպէս զի լուէ»: Այլ սակայն «անոնք որ չեն ուզեր իրենց տրուած ձրի խրատներն առանց ընդդիմութեան ընդունիլ, հուսկ ապա զղջումը շատ սուղ պիտի գնեն»⁽¹⁾: Ուստի իմ միտքս քանի մ'ա օգտակար խրատ տալ է այնպիսեաց որ կ'ուզեն բան մ'ըլլալ կամ ընել, և որք կը բաղձան իրենց անձէն և էութենէն կարելի եղած լաւագոյն օգուտը քաղել:

(1) Կիլի:

Ոչինչ աւելի տխրազդեցիկ է քան տեսնելը թէ մարդ ո՛րքան անխորհրդարար կը վատնէ իրեն շնորհուած առիթներն : Ո՛րքան երջանկութիւն կրնայինք պարգեւել ուրիշներու եթէ օգուտ քաղել տայինք անոնց այն բարիքներէն զորս մենք անմտարար կը գործածենք, և կամ աղոնցմէ օգուտ քաղելու եղանակը չենք գիտեր :

Ուշադիր ըլլանք որ մեր հաճոյքներն իրական ըլլան և ոչ թէ երեւակայական : Շատ բաներ կան զորս մեզի իբր հաճոյք ճանչցուցած ըլլալնուն համար յանձն կ'առնունք ընել : Պիտի նեղուէինք անոնցմէ եթէ տարբեր անուն մը տուած ըլլային անոնց : Շատ մարդիկ կարծես թէ կ'զրօնուն քանի որ բնաւ օգտակարութիւն մը չեն տեսներ իրենց ըրած բանին մէջ : Ուրիշներ կարծես թէ այնպէս կը հաւատան որ միմիայն զգայական հաճոյքն է որ գոյութիւն ունի : Ըշմարիտն այն է որ հոգեկան հաճոյքներն ամէնէն քաղցր և միանգամայն ամէնէն տեսականներն են :

Մենք անխորհրդարար անխնամ կը թողունք կամ կը կործանենք մեր մարմինն, և սակայն մէկէ աւելի մարմին չունինք. հոգւոյն առողջութիւնն անոր առողջութենէն կախում ունի : Գեղարուեստից մեզի ընծայած հաճոյքներուն գոնէ կէսէն օգուտ քաղելու կերպը չենք գիտեր : Նոյնպէս ալ գիտութեանց օգուտն հասկնալու համար չենք պատրաստուիր : Թանգարաններու և գիտական հաւաքածոյներու այցելողք միթէ յոյժ բազմութիւնն :

Երկրի և երկրի գեղեցկութիւնքն ալ պէտք եղածին պէս չենք վայելեր. անտարակոյս աւելի օգուտ կը քաղենք երածչտութենէն, այլ սակայն ոչ այնքան որքան դեռ կրնայինք քաղել. կը պարծինք թէ մենք միայն բանականութիւն ունինք, և սակայն այն բանականութենէն՝ որուն համար այնքան կը պարծինք, ո՛րքան չենք

զիսեր օգտուիլ մեր երջանկութիւնն աւելցնելու համար : Կրնար նոյն իսկ հարցուիլ — և շնական իմաստասէրք ինդիր բրած են զայս — թէ, այս ամէնը նկատելով հանդերձ, հոգին վնասակար ժառանգութիւնն (1) մը չէ՞, աղբիւր մը չէ՞ յաւէտ տառապանքի քան թէ հաճոյքի : Անասունք բնաւ մեր աւելորդ մտատանջութիւնները չունին : «Մարդ ունայն ստուերի մը մէջ կը քալէ և ի դուր ինքզինք կը մաշեցնէ» : Մենք կատկածներով, երկիւղներով, հոգերով և նեղութիւններով զմեզ կը չարչարենք : Պաղանիքն ամէն կողմանէ զմեզ կը պաշարէ, բայց անոր դէմ անհամբերութիւն ընելն անօգուտ է :

Այսու հանդերձ որքան որ մտահոգութիւնն անօգուտ եղած ըլլայ, անտարբերութիւնն ալ կրնայ վտանգաւոր ըլլալ : Պէտք է միտք յոգնեցնենք նոյն իսկ այն բաներուն վրայ՝ որոյ մասին կարծենք թէ աւելի ծանօթութիւն ունինք : Սխալիլն ամէն աեզ պատրաստ է մեզ համար : Բայց «հակառակ այս աշխարհի բոլոր թերութեանց, աստուածային ողորմութիւնը չէ ուղած որ մենք յանկարծ չար դառնանք : Շատ ժամանակի և շատ աշխատութեան պէտք ունինք զմեզ բոլորովին ի կորուստ մասնելու համար : Հեփեստոսի երկնքէն իջնալուն պէս առաքինութեան բարձունքէն չենք իջնար, մէկ օրուան մէջ» (2) :

Եւ եթէ անհատը թողլով, ցեղը նկատողութեան առնունք, արդեօք աւելի ևս զգալի չըլլար թէ մենք մինչև ս'ր աստիճան կ'անտիութանանք մեր շահերուն մասին, մարդկութիւնն այսօր իսկ կրնայ խոստովանիլ նեվտոնի հետ թէ մենք կը նմանինք ծովեզերքը խաղացող մանկանց, որք հոն մերթ ընդ մերթ աւելի փայլուն խեցի մը, և աւելի հետաքրքրաշարժ մամուռ մը կը

(1) Damnum hereditas. (2) Սըր Թ. Պրուն:

գտնեն, մինչդեռ ճշմարտութեան անհուն ովկէանն իրենց առջև կը տարածուի, դեռ բնաւ չխուզարկուած : Չկայ միակ նիւթ մը որոյ յատկութիւններն և բուն օգուտն ստուգիւ ճանչցած ըլլանք, առաւօտէն մինչև երեկոյ կ'աշխատինք, և սակայն եթէ միայն բնութեան բոլոր յատկութիւնները ճանչցած ըլլայինք, հաւանական է որ օրական մէկ կամ երկու ժամ աշխատութիւնը լիովին բաւական կ'ըլլար մեր ամէնէն անհրաժեշտ պէտքերն հոգալու համար, և պէտք եղածին չափ ալ ժամանակ կը մնար մեզի մեր միտքը մշակելու և մեր սրտին պահանջումներուն գոհացում տալու համար :

Շոգիի զօրութենէն իսկ դեռ կատարելապէս օգուտ չէ քաղուած, յիսուն տարի առաջ ելեկարականութեան պաշտօնները դեռ անձանօթ էին, այսօր իսկ հազիւ հազ գիտենք անկէ քիչ մ'օգտուիլ, գետերու շարժիչ կարողութիւնը կորսուած զօրութիւն մըն է : Եւ սրբանցաւորէ գրեթէ զերծ կ'ըլլար մարդ եթէ յաւէտ անզգայութիւն պատճառով դեղերը գտած ըլլար :

Ամբողջ հատոր մը բաւական պիտի չըլլար այս խնդիրը պաշտպանելու համար ցուցուելիք օրինակները պարունակելու : Բնաւ տարակոյս չկայ թէ տակաւին հազարաւոր գիւտեր յայտնուելու մօտ են : Հետեւաբար, տարօրինակ բան չէ՞ որ քաղաքակիրթ ազգեր միլիարներ վասնեն առ հատարակ իրենց կործանման համար, և իրարու հետ կռուին երկրի անկիւն մը ձեռք ձգելու համար. մինչդեռ «ճշմարտութեան անհուն ովկէանն իրենց առջև կը տարածուի, դեռ բնաւ չխուզարկուած :»

Հազիւ մէկ սերունդ առաջ կը հաւանէին որ մանկանց կէսն առանց կարգալ և գրել գիտնալու մեծնայ : Այսօր իսկ կրթութեան իբր թէ չափազանցութեան մասին յաճախ պարսաւանք կը լսենք : Ըշմարտան բսելով, այս քննադատութիւնը կը դատապարտէ յաւէտ այն ամէն

կրթութիւն որ կեանքի հետ ուղղակի առնչութիւն չունի : Մարդիկ ալ կան , արդարեւ ոչ այնքան բազմաթիւ , որ մեր դպրոցական ծախքերը չափազանց կը գտնեն :

Չեն տեսներ թէ ազխութիւնը կրթութենէ շատ աւելի սուղի կ'ըլլայ : Մեր աղաքն ամէնքն ալ այսօր կրթութեան քանի մը տարրերը միայն կ'ստանան : Բայց իրաւամբ կրնանք մենք մեզի հարցնել (թէ և չեմ ուզեր այս խնդիրն հոս քննել) թէ այս մասին մեր ընդունած դրութիւններն արդեօք լաւագոյններն են : Բաւական պիտի համարիմ դիտել տալով միայն թէ մեր վարժարանաց մէջ բարոյական դաստիարակութիւնը շատ անխընամ թողած ենք , և ազկէ յառաջ եկած է տեսական վարդապետութիւն մը , որ թուի թէ ըսել կ'ուզէ , եթէ Աստուծոյ պատուիրանքը չյարգէք , գէշ ըրած պիտի ըլլաք անտարակոյս , և ձեր այդ վարմունքն ուրիշի վըշտակրութեան պատճառ պիտի ըլլայ , բայց ձեզի , գէթ այս աշխարհի մէջ , երջանկութիւն և կարեւոր շահեր պիտի պարգեւէ : Ըստ այս խորհրդածութեան , անձնասիրութիւնն , ազանութիւնն , անժուժկալութիւնը , ծուլութիւնն և ուրիշ մոլութիւններ , թէ և ըստ ինքեան դատապարտելի , սակայն գէթ մեզի համար հաճոյքներու աղբիւրներ պիտի ըլլային : Անոնք ուրիշի միայն պիտի վնասէին , զուարճութիւնը բնականաբար միմիայն իրենց անձին վրայ խորհողները պիտի վնասուէին , և առաքինութիւնն և բարութիւնն , ըստ ինքեան ազնիւ և վսեմ բաներ , նոյն իսկ անմեղ զուարճութիւններէ հրաժարելու պատճառ պիտի ըլլային , և զմեզ մշտնջենաւոր անձնութեան մը պիտի դատապարտէին :

Բայց , ճշմարիտը բոլորովին ասոր հակառակն է : Մոլութիւնն այնքան քիչ կը վայելէ բնաւ բռնութիւն կամ օրէնք չճանչնալու առանձնաշնորհութիւնն , որ չարն ինքնին կ'իյնայ յոռեգոյն գերութեան մէջ , այն է իւր

մոլութեանց գերութիւնն : Այսու հանդերձ շատ երիտա-
սարդներ կարծես թէ այնպէս կը հաւատան որ մոլու-
թիւնն այրական բան մը կը պարունակէ : Սակայն ամէ-
նէն յիմար և ամէնէն տկար էակն ալ կարող է մոլու-
թիւններ ունենալ : Ճշմարիտ այրութիւնն առաքինու-
թիւնն է , որոյ մէջ կը կայանայ ճշմարիտ ազատութիւնն ,
իսկ ճշմարիտ գերութիւնը՝ մոլութիւնն է : Ապրելու
այս ինչ կերպը նուաստացուցիչ է՝ անբարոյական ըլլա-
լուն համար , անբարոյական է՝ ըստ որում կը նուաս-
տացնէ : Եւ եթէ իրաց ո՛ր և է արտաքոյ կարգի յեղաշըր-
ջութեամբ , չարիքն ի բարիք դառնար , երջանկութիւնն
և հոգւոյ խաղաղութիւնը դարձեալ ոչ նուազ ազկէ կը
փասուէին :

Չեմ ուզեր հոս աստուածաբաններուն կարծիքը մէջ
բերել հաստատելու համար այն խնդիրը թէ չարիքն և
ցաւն իրարմէ անբաժանելի են : Լաւագոյն կը համարիմ
կատարեալ աշխարհականէ մը՝ Լորտ Չէսթրֆիլտէն վիա-
յութիւն մէջ բերել : Նա առ որդին իւր գրած խրատա-
կան նամակներէն մին այսպէս կը վերջացնէ . «Ասոնք
են ահաւասիկ այն վարձատրութիւնք զորս առաքինու-
թիւնն անվրէպ կ'ստանայ , և ասոնք են այն նկարա-
գիրք որոց նմանելու պարտիս ջանալ , եթէ կ'ուզես
բարի և մեծ մարդ մ'ըլլալ . որով միայն կարելի է եր-
ջանկութեան հասնիլ » :

Տէգարդ կեանքը կառավարելու վերաբերեալ իւր
կանոնները չորս առածներու մէջ կը համառօտէր .

«Առաջինը , տէրութեան օրէնքներուն և սովորու-
թիւններուն հնազանդիլ , հաւատարմութեամբ պահելով
այն կրօնքն որուն մէջ մանկութենէս ի վեր կրթուիլ
չնորհած է ինձ Աստուած .

«Երկրորդը , գործերուս մէջ կրցածիս չափ աւելի ան-
յողդողդ և աւելի հաստատամիտ ըլլալ .

«Երրորդը, միշտ ջանալ յաւէտ անձիս յաղթելու քան թէ բաղդին».

«Չորրորդը, բոլոր կեանքս գործածել ճշմարտութեան գիտութեան մէջ կրցածիս չափ յառաջադիմելու»)

Միայն անձնատէրներն, անտարբերները կամ չարերը չեն որ իբր իրենց շահը նկատած բանին անամօթաբար հետամուտ ըլլալով՝ իրենց անձին և թէ ուրիշին դժբախտութեան պատճառ կ'ըլլան: Պէտք է նաև խոստովանիլ թէ շատ պատուական անձինք և ընտիր գրեանք թէև բարի զխտաւորութիւններով լի, ըստ ինքեան միեւնոյն սխալը կը գործեն: Անբարոյականութիւնն և հաճոյքն իրարու հետ շփոթած են, առաքինութիւնն իբր մշտնջենաւոր անձնուրացութիւն նկարագրած և խստապահանջութիւնն իբր կրօնք նկատած են: Ամէն օր մեր շուրջ կը տեսնենք այնպիսի լաւ մարդիկ որք կարծես համոզուած են թէ ինչ բան որ հաճոյք կը պատճառէ՝ մեզք ըլլալու է, թէ կրօնքի ճշմարիտ հողին կատարեալ խստութիւն, արտութիւն և մահացում է. թէ պայծառ, լուսալի և զուարթագին բնութիւնն ոչ թէ օրհնութիւն մը՝ այլ չարիք մըն է, Չարութեան ոգիին մէկ փորձութիւնն է, և ոչ թէ ամենայն Բարեաց Արարչին մեզ շնորհած վայելքներուն մեծագոյն աղբիւրներէն մին: Գօուրքը երկու յոյժ գեղեցիկ տողերու մէջ կ'ըսէ թէ

Ճանապարհն վշտի, և այս ճանապարհը միայն

Կ'առաջնորդէ մեզ այն երկիրն ուր ամէն վիշտ անձանօծ է:

Ստոյգ է թէ չենք կրնար կեանքի ճանապարհը կատարել առանց վիշտը ճանչնալու: Ամէն լոյս ստուեր մը կը թողու: Առանց խօսելու այն անխուսափելի արամութեանց վրայ զորս էութեան յոյժ նեղ սահմանները մեր

վրայ կը թողուն, մեր սիրելեաց կորստով, մեր կեանքն
այնքան բազմայօղ է, աշխարհ դեռ այնքան անփորձ է,
և այնքան քիչ կ'ըմբռնենք մեր էութեան պիտոյքն,
զմեզ շրջապատող նիւթոց և զօրութեանց բնութիւնն ու
յատկութիւններն, որ ճակատագրի բերմամբ՝ շատ վիշտ
զգալու և շատ տառապանք կրելու ենթակայ ենք: Բայց
Գօուրըր կը պնդէ թէ միայն վշտի ճամբան է որ երկինք
կ'առաջնորդէ, իբր թէ այս աշխարհի մէջ երջանիկ կեանք
մը՝ հանդերձեալին մէջ անվրէպ տառապանօք փոխարին-
ուելու պարտաւոր ըլլար: Բողոքովին սխալ գաղափար,
որ սակայն շատ վիշտ պատճառած է փափուկ հոգի-
ներու, զանոնք խռովելով և անձկութեամբ և տա-
րակուսանօք լեցնելով: Զուարթ բնաւորութեան տէր
մէկէ աւելի երիտասարդ խզճի անհանգստութիւններ
զգացած՝ և ինքզինք յանդիմանած է իւր երջանկութեան
համար որոյ մասին երախտագէտ ըլլալ կը պարտէր: Եւ
սակայն միթէ թանկագին առանձնաշնորհութիւն մը չէ՞
իւր զուարթութեան ներկայութեամբ կարենալ լուսաւո-
րել զամէն անոնք որ, իրենց փորձանքներուն և կամ
վատաւորջութեան հետեւանօք, այլ ևս ինքնին չեն
ճանչնար լուսոյ և ուրախութեան այն առատաբուզի
աղբիւրը: Գօուրըր թէ և պարզ Մաքրակրօն մ'ըլլալէ
շատ հեռու էր, սակայն իւր վարդապետութիւնը գու-
նաւորեալ է այնպիսեաց ոգւովն, որք, ըստ Մագոլէյի
խօսքին, ցլամարտն և աքաղաղներու կռիւր կը դատա-
պարտեն, ոչ թէ կենդանեաց չարչարանքի պատճառ
մ'ըլլալնուն՝ այլ հանդիսականները զուարճացնելուն
համար:

Շատ մարդիկ կը նեղուին և կը խռովին թէ չեն
կրնար էութեան գաղտնիքն հասկնալ: Սակայն «բարի
և խելացի մարդը կրնայ երբեմն աշխարհի կազմակեր-
պութեան դէմ զայրանալ, և երբեմն ազոր համար տրտ-

միլ . բայց վստահ եղէք թէ երբեք չէ եղած մարդ մը որ հոն իւր պարտաւորութիւնը կատարելէ յետոյ ազկէ դժգոհ ըլլայ» (1) : Աշխարհ հայելիի մը կը նմանի . եթէ ժպտիք՝ կը ժպտի , իսկ եթէ խոժոռիք՝ ինքն ալ կը խոժոռի :

«Չկայ պարտաւորութիւն մը , կ'ըսէ Սենեկա , որ , կատարուելով , չյաջողի զմեզ աւելի եւս երջանիկ ընել , ոչ ալ վորձութիւն մը՝ որոյ դէմ դարման չգտնուի» : Բնութիւնը մի՛ զրպարտեր , կ'ըսէ Միլդըն , «նա առ քեզ ունեցած պարտաւորութիւնը կատարած է . դու ալ քու պարտաւորութիւնդ կատարէ» : Կրնանք վստահ ըլլալ թէ Արարիչն այնպէս ըրած չէր ըլլար որ բնութիւնը գեղեցկութիւն միայն ներկայացնէ մեր աչքերուն և նուազ միայն՝ մեր ականջներուն , եթէ ուզած չըլլար որ մենք միեւնոյն ժամանակ մեր ամբողջ էութեամբ զայն վայելենք . և «գրեթէ անկարելի է ճշդիւ գնահատել թէ մարդ որքան խաղաղութիւն կը պարգևէ ուրիշին . և որքան ուրախութիւն իւր անձին , իւր կեանքը լաւ կառավարելով» (2) :

Եթէ այս դարն ստուգիւ (և շատ նկատումներով այս է իմ կարծիքս) աշխարհի տեսած բոլոր դարերուն մէջ ամէնէն հրաշալին , ամէնէն շահեկանն և ամէնէն լուսաւորեալն է , այդ մեր բարեբաղդութիւնն է , բայց անոր փառքը մեզի չվերաբերիր . այդ պատճառաւ պէտք է որ զմեզ երջանիկ համարինք , բայց յաւէտ երախտագիտութեամբ քան թէ հպարտութեամբ :

Ուստի պէտք է երախտագիտութեամբ և կարելի եղածին չափ կատարելապէս վայելել էութեան անհամար բարիքները : Պատրաստ ըլլալով միանգամայն անոր հոգերն և տրտմութիւններն ալ ճանչնալու : «Կեանքն ,

(1) Սաուծէյս (2) Նմանողութիւն Քրիստոսի :

ըսած է Ուալթուր, կատակերգութիւն մ'է անոնց համար որ լաւ կը խորհին, իսկ եղերերգութիւն մը՝ անոնց համար որ կ'զգան» : Արգարե կեանքն երբեմն եղերերգական է, և շատ անգամ ալ կատակերգութեան երեւոյթ կ'ստանայ, բայց յոյժ շատ անգամ ալ ինչ որ զայն ընել ուզենք այն կ'ըլլայ : «Ոչ մէկ չարիք, ըսած է Սոկրատ, կրնայ իմաստուն մարդուն հասնիլ, ոչ կեանքի և ոչ մահուան մէջ» : Անտարակոյս բարիք մարգարէացողներն աւելի իրաւունք ունին քան թէ չարիք մարգարէացողներն : Այսու հանդերձ անտարբեր ենք երջանկութեան տարիներու ընթացքին համար, մինչդեռ արտմութեան կամ ցաւի իւրաքանչիւր վայրկեանը զգուշութեամբ կը հաշուենք :

Չենք կրնար յուսալ թէ միշտ պիտի յաջողինք : Բնութիւնն իսկ շատ անգամ կը վիժէ : «Բայց երբեք յանդգնութեամբ մի՛ հպարտանաք յաջողութեան և երջանկութեան մէջ, և երբեք երջանկութենէ մի՛ յուսահատիք ձախորդութեան մէջ»⁽¹⁾ :

Սուրբ Գրոց շատ ծանօթ մէկ հատուածը կ'ըսէ մեզ . «Լայն դուռն և ընդարձակ ճանապարհն ի կորուստ կը տանին, և շատեր կան որ հոն կը մտնեն : Բայց նեղ դուռն և նեղ ճանապարհը կեանքի կ'առաջնորդեն, և քիչեր կան որ զանոնք կը գտնեն» :

Բայց այս հատուածներէն հանուած եզրակացութիւնը շատ անգամ սխալ կը թուի ինձ : Չըսուիր մեզ թէ ուղիղ ճանապարհն աւելի խորտուքորտ և աւելի դժուարին է, այլ թէ նեղ է և դժուարագիւտ : Տարակոյս չկայ թէ ուղիղ ճանապարհը մէկ հատ է միայն, և ծուռ ճանապարհներն անհամար են : Նաև մը ծովու վրայ միակ գիծ մ'ունի հետեւելու, եթէ երբեք ուրիշ գծի մը հետեւի,

(1) Բոյեխոս

կը հեռանայ այն նաւահանգստէն ուր պիտի հանգչի : Բայց ադ կէ չհետեւիր թէ այս ճանապարհն ուրիշ ո՛ր է է ճանապարհէ մ'աւելի խութերով և փոթորիկներով լի է :

Անտարակոյս կարելի չէ ուրանալ թէ չարիքն և անմըտութիւնը շատ անգամ յոյժ հաճելի են , երբեմն նոյն իսկ հեշտալի ի վայրկենին : Փորձութեան զօրութիւնն ուրանալ պիտի նշանակէր այն , ինչ որ անտեղի եղած կ'ըլլար : Միայն ըսել կ'ուզեմ թէ այդ փորձութեանց տեղի տալով՝ անցաւոր հաճոյք մը կը գտնենք տեւական վշտի մը գնով , թէ քիչ բան կը շահինք շատ կորսնցընելով , և թէ՛ «մէկ ժամուան ուրախութիւնը զզջման տարիներու գնով կ'ստանանք , և նոյն իսկ կը համարձակիմ ըսել—խօսքս մեր աշխարհային կեանքին վրայ է— թէ միայն բարութեան հետամուտ ըլլալով է որ պիտի կարենանք երջանկութեան համիլ : Անձնութեան մէջ աւելի երջանկութիւն կայ քան թէ անձնասիրութեան մէջ : Ներողամիտ եղէք ուրիշներու համար , բայց ձեր անձին համար ո՛չ երբեք :

Յաջողութիւնն և երջանկութիւնն երբեք իրարու յար և նման բաներ չեն : Շատ անգամ բախտին բոլոր շնորհներով լցուած մարդիկ կը տեսնուին , որոնք սակայն և այնպէս դժբախտ են : Բախտը շատ բան կրնայ տալ , բայց կամեցողութիւնն է որ անոր պարգեւներէն գոհ մնալու պատճառ կ'ըլլայ :

«Ամէնուն չէ տրուած , կ'ըսէ վօլքընարկ , հարստութիւն , պաշտօն և պատիւ ստանալ , բայց ամէն ոք կարող է առաքինի , վեհանձն և իմաստուն ըլլալ :»

Ճշմարիտ հարստութիւնն ինչ որ ունինք անոր մէջ չկայանար , այլ ինչ որ ենք՝ անոր մէջ : Եւ այն ամէն առաւելութիւնք զորս կը վայելենք իրենց պատասխանատուութիւններն ունին :

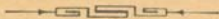
«Մեր ներկայ կեանքը , կ'ըսէ Ս. Յ. Ոսկերեբան ,

Թատերական ներկայացում մ'է, և մարդուն գործերն՝ ողբերգութիւն մը, ազքատութիւն և հարստութիւն, տիրութիւն կամ ծառայութիւն, և այն ամէն տարբերութիւնք որք մարդիկն իրարմէ կը զանազանեն, անոր արտաքին տարրերն են միայն: Բայց այս աշխարհային կեանքէն յետոյ, թատրը պիտի գոցուի, և դիմակները վար պիտի առնուին: Այն ատեն իւրաքանչիւր ոք իւր գործոց համեմատ պիտի դատուի, ոչ իւր հարստութեան, ոչ իւր պաշտօնին, ոչ իւր արժանապատուութեան և ոչ իւր կարողութեան համեմատ:»

Յուսանք թէ մեր գործերն այդ դատաստանին փորձին դիմանան:

Ի՞նչ պիտի ըլլայ արդեօք այդ փորձը: Նա ոչ թէ մեր կատարելութիւնքն՝ այլ մեր կատարելու կամքը պիտի դատէ, հաշուի պիտի չառնէ նա կեանքի մէջ մեր ունեցած յաջողութիւնքն, այլ միմիայն մեր արժանիքն: Եւ անտարակոյս այն ատեն յայտնի պիտի ըլլայ թէ առաքինի կեանքն է միայն երջանիկն, և թէ մեզքի և անձնասիրութեան մէջ ապրողներն իրենց անձք զո՞հ կուտան:

«Որդեակ, կ'ըսէ Սողոմոն, իմ խրատներս մի՛ մոռնար, և իմ պատուիրանքս թող սրտիդ մէջ մնան, վասն զի անոնք երկար օրեր և կեանքի և յաջողութեան տարիներ պիտի բերեն քեզ»⁽¹⁾:

(1) Պետր Առակաց:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Փ Ա Փ Կ Ա Ն Կ Ա Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կեանքի մէջ յաջողելու համար, փափկանկատութիւնն աւելի անհրաժեշտ է քան թէ տաղանդը: Բայց անոնք որ ի բնէ չունին, շատ դժուարաւ կրնան զայն ստանալ: Այլ սակայն կարելի է դէթ մասամբ մը զայն ստանալ, զմեզ չըջապատող անձանց բաղձանքը միշտ նկատողութեան առնելով:

Մէկու մը հաճոյք պատճառելու առիթ մը բնաւ մի փախցնէք: Բաղաքավար եղէք ամէնուն համար: «Բաղաքավարութիւնը, կ'ըսէր տիկին Մոնթէկիւ, արժէք չունի և զամէն բան կը գնէ:» Երբեմն կը գնէ նոյն իսկ այն բանը զոր դրամը կարող պիտի չըլլար ստանալ: Հետեւաբար, ջանացէ՛ք ձեր պատահած անձերուն սիրտը շահիլ: «Մարդոց սիրտը շահեցէք, կ'ըսէր Լորա Պըրլայ, առ Եղիսաբեթ թագուհին, և անոնց սրտին հետ քսակն ալ միեւնոյն ժամանակ պիտի շահիք:»

Փափկանկատութիւնը շատ անգամ հոն կը յաջողուր խստութիւնն անկարող պիտի ըլլար:

Յիշեցէ՛ք միշտ թէ մարդիկն համողմամբ վարելն աւելի դիւրին է քան թէ խստութեամբ, և թէ միշտ լաւագոյն է զանոնք շահասիրել քան թէ նուաճել:

Ջանացէ՛ք շահիլ և մանաւանդ թէ արժանանալ ամէն անոնց վստահութեան որոց հետ կը կենակցիք: Մէկէ աւելի մարդ իւր ազդեցութիւնը ձեռք բերած է յաւէտ իւր նկարագրով քան թէ իւր տաղանդով:

Ուրիշներու բաղձանքը կանխաւ գուշակեցէ՛ք, որ-

189. 1007

քան որ ներեն համեստութիւնն և արդարութիւնը, բայց ո՛չ ըսելէ ալ մի՛ վախնաք :

Ամէն մարդ գիտէ այո՛ ըսել, թէպէտև ամէնքն ալ զայն շնորհքով ըսել չգիտնան, բայց ո՛չ ըսելն աւելի ևս դժուարին է : Մէկէ աւելի մարդու կործանման պատճառն այս անկարողութիւնն եղած է : Բայց որքան որ պէտք է երբեմն մերժել գիտնալ, նոյնքան ալ պէտք է գիտնալ շնորհքով մերժել : Պէտք էր միշտ ջանայինք որ անոնք՝ որոց հետ կարգադրելու գործ մ'ունինք, հաճոյք զգան մեզ հետ յարաբերութեան մէջ գտնուելով, և բաղձան միշտ մեզ հետ գործ ունենալ : Գործերու մէջ առհասարակ կարծուածէն աւելի զգացում կայ. մէկը չկայ որ բարեացակամութիւն և բարեկրթութիւն տեսնուլով չզգածուի : Հաճելի և համարձակ վարմունք երբեմն կրնան գործ մ'աւելի լաւ կարգադրել քան թէ դրամը :

Գրեթէ ամէն մարդ կարող է հաճելի ըլլալ, եթէ սիրով ուղէ սպոր աշխատիլ : «Հաճելի ըլլալու բաղձանքն ընդհանրապէս հաճելի կ'ընէ զմեզ, և միւս կողմանէ, ով որ չջանար հաճելի ըլլալ, հաճելի պիտի չըլլայ (1) :» Եթէ չյաջողիք այն թանկագին պարգեւը ձեր երիտասարդութեան մէջ ստանալ, շատ դժուարին պիտի ըլլայ ձեզ յետոյ զայն ստանալ : Մէկէ աւելի մարդու աշխարհի մէջ յաջողութեան պատճառն յաւէտ իւր լաւ վարմունքն են քան թէ իրական յատկութիւններ, և միւս կողմանէ, մէկէ աւելի պատուական մարդ, բարութեամբ և լաւ դիտաւորութեամբ լի, թշնամիներ կը շահի իւր խստութեան պատճառաւ : Ասկէ զատ, ճշմարիտ հաճոյք մը կ'զգանք ուրիշներուն հաճելի ըլլալով : Միայն թէ ջանացէ՛ք. յուսախաբութիւն պիտի չունենաք այդպէս ընելով :

(1) Լորտ Ձէսթրֆիլտ :

Միշտ խոհեմ և պաղարիւն եղէք : Որքան որ տաք սիրտ՝ նոյնքան ալ զով գլուխ ունենալ պէտք է : Ամէն գործի մէջ հաւատարմութիւնն և պաղարիւնութիւնն յոյժ թանկագին են . շատ անգամ վտանգի կամ դժուարութեանց ժամանակ կրնան ձեր փրկութեան պատճառ ըլլալ : Աւելի բանաւոր չէ հպարտանալ տաղանդներու համար քան թէ ժառանգութեամբ ստացուած հարստութեանց համար : Բուն խնդիրն՝ երկու պարագայից մէջ ալ հոն կը կայանայ թէ արդեօք կրցած էք աղոնցմէ օգուտ քաղել : Ասկէ զատ , մարդիկ կան որ իրենց երեւցածէն աւելի հանճարեղ են :

Գիրքերը կարգալն աւելի դիւրին է քան թէ հոգիներն : Աչքերը լաւագոյն նշաններն են նկարագրի քննութեան համար :

«Երբ որ աչքերը մէկ տեսակ՝ և խօսքերն ուրիշ տեսակ բան մ'ըսեն , այդ պարագային ամէն փորձառու մարդ աչքերուն կը վստահանայ (1) :»

Շահասիրութենէ զրդեալ չափազանց բարեացակամ արտայայտութիւններու շատ մի՛ վստահանաք : Մարդիկ յանկարծ չեն սկսիր մարդիկը սիրել , և ոչ կիներ՝ կիներն : Եթէ մէկը զոր քիչ կը ճանչնաք չափէն աւելի ջանայ զձեզ իւր բարեացակամութեան վրայ վստահացընել , եթէ շուտ՝ և մանաւանդ շատ բան խոստանայ , կոյր վստահութիւն մ'ունենաք իւր խոստումներուն վրայ : Նոյն իսկ եթէ անկեղծ ըլլայ , հաւանական է որ իւր խօսքերը մտքէն աւելի յառաջ կ'անցնին . և կամ զձեզ վատրկելու մէջ շահ ունի : Հետեւաբար մի՛ կարծէք որ ճշմարիտ բարեկամ է ձեզ այն ամէն մարդ որ ինքզինք այդպէս կը ցուցնէ . բայց նաև մ'աճապարէք մէկն իբր ձեր թշնամին նկատելու :

(1) Էմէրսոն

Մենք կը պարծինք թէ լանսական էակներ ենք . բայց շատ սխալած կ'ըլլայինք կարծելով թէ միշտ բանականութիւնն է որ մարդոց կ'առաջնորդէ : Տարօրինակ և յեղյեղուկ արարածներ ենք մենք . և մեր գործերը շատ անգամ մեր նախապաշարումներէն և կամ կիրքերէն յառաջ կուգան : Հետեւաբար մարդոց վրայ աւելի ազդեցութիւն կ'ունենաք իրենց զգացումներն ուսումնասիրելով , քան թէ իրենց ողջմտութեան ղիմելով : Եւ այս աւելի եւս ստոյգ է երբ խնդիրն ոչ թէ անհաստի մը այլ ամբոխի մը վրայ է :

Հակաճառութիւնը միշտ քիչ մը վտանգաւոր բան է : Շատ անգամ թիւրիմացութիւններու և պաղութիւններու պատճառ կ'ըլլայ : Կրնայ ըլլալ որ վերջին խօսքը քուկդ ըլլայ , եւ բարեկամդ կորսնցնես , որն որ յաւէտ գէշ առեւտուր մ'եղած կ'ըլլայ : Եթէ հարկադրուած էք հակաճառութիւն մը բանալ , կարելի եղածին չափ զիջողութեամբ վարուեցէք , ջանալով միանգամայն յայտնել թէ խնդրոյն մէկ կէտը զանց կ'աքնուի : Քիչ մարդիկ կրնան գտնուիլ որ հակաճառութեան մէջ յաղթուած ըլլալնին ճանչնան . յաղթուած ըլլալու զգացումն հաճելի բան մը չէ : Եւ յաղթուելով հանդերձ քիչ անգամ կը համոզուին : Նոյն իսկ կը համարձակիմ ըսել թէ անօգուտ է հակաճառութեամբ համոզել ջանալ : Չեր փաստերը կարելի եղածին չափ պարզութեամբ և համառօտիւ մէջ բերէք . թերեւս յաջողիք ձեր հակառակորդին համոզումը խախտել : Այդ չափն ալ արդէն շատ է , և աւելին չէք կրնար յուսալ :

Խօսակցութիւնը արուեստ մ'է ինքնին : Բայց միշտ շատ բան գիտցողները չեն որ շատ լաւ կը խօսին . երբեմն միջակ կըթութեան տէր մարդիկ մեծ գիտուններէ աւելի խօսելու ղիւրութիւն ունին :

Չեմ կրնար ըսել թէ լաւ մտիկ ընելն ալ լաւ խօսե-

լու չափ զժուարին է, բայց այն ալ գրեթէ նոյնքան զժուարին և նոյնքան ալ կարեւոր արուեստ մ'է: Ամէն լսածնիդ քննադատելու սովորութիւն մ'ունենաք: Հետաձգեցէք ձեր կարծիքն, և ջանացէք ձեր խօսակցին զգացմանց թափանցել: Եթէ բարեացակամ և համակրալից գանուիք, յաճախ ձեզի խորհուրդ պիտի հարցնեն, և յաճախ՝ վիշտ կամ հոգ մ'ունեցողներուն օգնած և զանոնք մխիթարած ըլլալնիդ զգալու գոհունակութիւնը պիտի ունենաք:

Շատ դիտուիլ մ'սպասէք եթէ երիտասարդ էք: Լռութեամբ մտիկ ըրէք և դիտեցէք զամէն ինչ որ կը դառնայ: Հանդիսականներն աւելի լաւ կը դիտեն պայքարն, և որքան որ չտեսնուիք այնքան աւելի լաւ կրնաք տեսնել: Այս կերպը գրեթէ տիրանալ է այն առասպելական գղակլին որ անտեսանելի ընելու զօրութիւնն ունէր:

Խորհելու յոգնութենէն զերծ մնալու համար, որն որ շատ տաժանելի բան է մարդոց մեծ մասին համար, մարդիկ ճիշդ այն արժէքը պիտի տան ձեզի զոր դուք ձեր անձին կուտաք: «Այս աշխարհիս մէջ, կ'ըսէ Լա Պուլչէս, մարդ ինչ որ արժել ուզէ՝ զայն կ'արժէ:»

Թշնամի մի՛ վաստկիք. վաստակներու ամէնէն գէշն է այն: «Յիմարին իւր յիմարութեան համեմատ մի՛ պատասխաներ, որպէս զի չըլլայ թէ դու ալ անոր պէս եղած ըլլաս⁽¹⁾:» Յեշեցէք թէ «հեզ պատասխան մը բարկութիւնը կ'իջեցնէ», այլ սակայն նոյն իսկ բարկալից պատասխան մը լաւագոյն է քան թէ հեզութիւն մը: Տասը մարդու մէջ ինը լաւագոյն կը համարին որ իրենց դէմ չար խօսուի, և նոյն իսկ չարիք գործուի քան թէ ծաղր ըլլան: Աղկէ զատ ամէն բան դիւրաւ կրնան մոռնալ:

(1) Գիրք Առակաց:

«Խարուիլն աւելի հաճելի է քան թէ խարուած ըլլալը գիտնալը :» Տրասիլոս , Աթենացի մը , խելքը կորսընցուց , իր յիմարութեան մէջ կը կարծէր թէ Պիրէոնի բոլոր նաւերն իրենն են : Կրիտոնի ձեռքով բռնուելէ յետոյ դառնապէս ողբաց թէ կողոպտուած էր : «Յիմարութիւն է , կ'ըսէ Լորա Չէսթրֆիլտ , կատակի մը պատճառաւ բարեկամ մը կորսնցնել . բայց ըստ իս , ոչ նուազ յիմարութիւն է նաև անտարբեր և չէզոք անձ մը թըշնամի դարձնել , երկայրարանութեան մը պատճառաւ :»

Միշտ պատրաստ մի՛ գտնուիք կարծելու թէ զձեզ կ'արհամարհեն , և կամ թէ կը ծաղրեն . կատակերգութեան Սգրըպին պէս որ կ'ըսէր . «Վստահ եմ որ իմ վրայ կը խօսէին , վասն զի բարձրաձայն կը ծիծաղէին :» Միւս կողմանէ , եթէ ստուգիւ ձեր վրայ ծիծաղին , բնատրտնաճութիւն մի՛ յայտնէք : Դուք ալ յօժարութեամբ ծիծաղեցէք ուրիշներու հետ , եթէ կրնաք : Ամէն մարդ կը սիրէ այնպիսին որ կրնայ իւր վրայ եղած կատակներուն համար ծիծաղիլ , և իրաւամբ , վասն զի զուարթութեան և ողջմտութեան ապացոյց մ'է այն : Չանացէ՛ք ծաղրելի չըլլալ , բայց եթէ ձեր ծաղրաշարժ բաներուն վրայ առաջին անգամ դուք ծիծաղիք , ուրիշները քիչ պիտի ծիծաղին :

Միշտ համարձակապէս յայտնեցէք ձեր կարծիքն : Արդարև երբեմն պիտի ծաղրեն զձեզ , բայց ադկէ բնաւ վնաս պիտի չհասնի : Ինչ որ ենք՝ ճշմարտապէս այնպէս երեւնալու մէջ բնաւ ծաղրելի բան չկայ . ծաղրելին՝ ընդհակառակն ինչ որ չենք այնպէս ըլլալ կեղծելն է : Կան մարդիկ որ շատ անգամ բոլորովին երեւակայական նախատինքի մը պատճառաւ կը տագնապին , կը զայրանան , և ուրիշներու հետ պաղութեամբ կը վարուին : Այլ սակայն նախատինք մը չկրնար երբեք այնքան նուաստացնել զձեզ , որքան որ դուք կրնաք անձամբ զձեզ նուաստացնել :

Համարձակ եղէք և սակայն միշտ զգուշաւոր : Շատ մի՛ խօսիք ձեր անձին Վրայ, այսինքն ոչ ձեր անձին Վրայ, ոչ ի նպաստ ձեր անձին, և ոչ ձեր անձին դէմ, բայց թողէք որ ուրիշներն որչափ որ ուզեն խօսին իրենց անձին Վրայ : Եթէ այդպէս կ'ընեն, պատճառն այն է որ աղկէ հաճոյք կ'զգան, և ս'ըքան աւելի յօժարութեամբ մտիկ ընէք իրենց, նո՛յնքան աւելի պիտի սիրեն զձեզ : Ինչ կերպով որ ըլլայ, մի՛ ջանաք ապացուցանել այլոց թէ յիմար են և կամ ապուշ, ի բաց աւելաւ եթէ ձեր պարտաւորութիւնը կ'ստիպէ զձեզ այդպէս ընել : Այդ պարագային քիչ մ'իրաւունք կ'ունենան արանջելու : Կրնայ ըլլալ նաև որ ձեր կարծիքը սխալ ըլլայ, այդ պարագային ալ, և իրաւամբ, այն կարծիքը պիտի ունենան ձեր Վրայ զոր դուք իրենց Վրայ ունեցաք :

Չկայ բան մը որ աւելի կակձալի Վէրք մը թողութեան թէ ծաղր ըլլալն : Երբեք պիտի չկարենաք ձեր նպատակին հասնիլ ուրիշները ձեզի դէմ զայրացնելով, ոչ ալ զիրենք ծաղր ու ծանակ ընելով :

Կէօթէ էքէրմանի հետ իւր խօսակցութեանց մէջ, Անգղիացուց մէկ գովեստը կ'ընէ. «Անոնց ընկերութեան մէջ ներկայանալու և վարուելու կերպն այնքան համարձակ և այնքան անխռով է որ կարծես թէ ամէն տեղ իրենք են տէր և թէ բոլոր աշխարհ իրենց կը վերաբերի :» Էքէրման կը պատասխանէ. «Այլ սակայն չեմ կարծեր որ Անգղիացի երիտասարդք Գերմանացի երիտասարդներէն աւելի խելացի, աւելի եւս օժտեալ և աւելի եւս ուսեալ ըլլան :» — Խնդիրն ադոր Վրայ չէ,» կը յարէ Կէօթէ, «և ոչ ալ սերունդի կամ հարստութեան արդիւնք է այդ : Խնդիրն անոր Վրայ է թէ, բնութիւնն ինչպէս որ ըրած է զիրենք՝ այնպէս ըլլալու համարձակութիւնն ունին : Իրենց Վրայ կիսկատար բան չկայ, կատարեալ էակներ են անոնք : Երբեմն նաև կատարեալ խենդեր

են, ադոր ալ սիրով կը հաւանին, բայց այդ ալ գոնէ բան մ'է, և իւր կարեւորութիւնն ունի:»

Համբերող եղէք ձեր բոլոր գործոց և ձեռնարկութեանց մէջ: Շատ մարդ լաւագոյն կը համարի որ ձեզի ըսածն ուշադրութեամբ մտիկ ընէք, քան թէ ձեզմէ խնդրածն ստանայ:

Մանաւանդ թէ երբեք մի բարկանաք, և կամ վերջապէս ջանացէ՛ք զձեզ զսպել և լռել:

Բարկութիւնդ զսպէ՛ և ցտակոտութիւնը մէկ կողմ թող.
Մի գայրանար, մանաւանդ չարիք գործելու համար (1):

Վասն զի, «Հեզ պատասխան մը ցատումը կ'իջեցնէ, բայց կծու խօսքը բարկութիւնը կը գրգռէ (2):»

Մարդիկ կան որ կարծես թէ միշտ չըսուելու բանն ըսելու տուրք մ'ունին: Շարունակ այնպիսի բաներու ակնարկութիւն կ'ընեն որք կամ ցաւալի յիշատակներ կ'արթնցնեն, և կամ կարծիքի անհամաձայնութիւններ կը գոյացնեն:

Չկայ գիտութեան ճիւղ մը որ մարդ ճանչնալէ աւելի կարեւոր ըլլայ: Շատ կարեւորութիւն ունի խոհեմութեամբ որոշելու կարող ըլլալը թէ պէ՞տք է արդեօք այսինչ մարդուն վրայ վստահանալ թէ չվստահանալ, և թէ մինչև ո՞ր աստիճան և ի՞նչ տեսակէտով կրնանք իւր վրայ վստահութիւն ունենալ: Եւ այս ալ զիւրին բան է: Պէտք է մանաւանդ գիտնանք այնպիսի կերպով ընտրել մեր աշխատակիցներն որ թէ՛ իրենք և թէ՛ իրենց գործն իրարու յարմարին:

«Եթէ մէկու մը վրայ վստահութիւն չունիք, մի՛ գործածէք զինքն. իսկ եթէ կը գործածէք, վստահութիւն ունեցէք իւր վրայ (3):»

(1) Դիրք Սաղմոսաց (2) Դիրք Առակաց (3) Կոնփուկիտու

Աւելի յաճախ իրաւունք ունինք ուրիշի վրայ վըստահանալու քան թէ չվստահանալու :

Վստահութիւնը կատարեալ ըլլալու է, բայց ոչ թէ կոյր զկուրայն :

Միշտ խորհրդապահ եղէք : Լուել գիտցէք : Եթէ դուք ինքնին շատախօս էք, պէտք չէ որ ուրիշներու շատախօսութեան վրայ զարմանաք : «Իմաստնոյն բերանն իւր սրտին մէջն է և յիմարին սիրան իւր բերնին մէջ . վասն զի ինչ որ գիտէ և ինչ որ կը խորհի բարձրաձայն կը յայտնէ (1) :»

Ձեր միտքը գործածեցէք . միշտ ձեր դատողութեան հետ խորհրդակցեցէք : Թէև անսխալական չէ նա, բայց կրնայ զձեզ շատ սխալներէ զգուշացնել :

Խօսքն արծաթէ է, կ'ըսեն, իսկ լուութիւնն՝ ոսկիէ :

Շատեր յաւէտ շաղփաղփութեան սիրով կը խօսին քան թէ ըսուելու արժանի բան մ'ունենալով : Պէտք է որ խօսքն յաւէտ մտքի գործողութիւն մ'ըլլայ քան թէ լեզուի . շաղփաղփութիւնը, պարզապէս խօսելու սէրն իսկ, մնասակար է յաջողութեան համար : «Մարդիկ երբեմն իրենց խօսակցութեան տաքութենէն յափշտակուելով՝ իրենց մտադրածէն շատ աւելին կ'ըսեն . և յետոյ կը զղջան : Եւ այս չափազանց շատ խօսելու սովորութիւնն, այս խօսքի անժուժկալութիւնն անհամար չարիքներու, վիշտերու պատճառ կ'ըլլայ (2) :»

«Մեծ դժբախտութիւն մ'է, կ'ըսէ Լա Պուլսէն, պէտք եղածին չափ խելք չունենալ լաւ խօսելու համար, և ոչ ալ պէտք եղածին չափ դատողութիւն՝ լուելու համար :»

Պլուտարքոս կը պատմէ որ, երբ ժողովի մը մէջ Տէմարատի հարցուցին թէ արդեօք յիմարութեան՞ թէ

(1) Դիրք Ասակաց : (2) Պըղըր :

խօսք չունենալուն պատճառաւ չխօսիր. «Յիմարը լռել չգիտեր»,» պատասխանեց: «Կը տեսնե՞ս, կ'ըսէ Սողոմոն, իւր խօսքերուն մէջ անխորհուրդ մարդ մը, աւելի յոյս կայ յիմարէ մը քան թէ իրմէ:»

Երբեք մի' ջանաք ձեր գերազանցութիւնն ապացուցանել: Քիչ բան կայ որ աւելի եւս զայրացնէ զմարդիկ քան զիրենք ուրիշներէ ստորին զգալը:

Բան մը երբեք շատ վճռական կերպով մի' հաւատաւէք: Կրնայ ըլլալ որ սխալիք, հակառակ ձեր վստահութեան. յիշողութիւնը շատ տարօրինակ խաղեր կը խաղայ մեզ, և մեր աչքերն ու ականջները շատ անգամ խաբուած են:

Մեր ամէնէն սիրելի կանխակալ կարծիքներն իսկ շատ անգամ ո՛ր և է հաստատուն հիմ չունին:

Ասկէ զատ, նոյն իսկ եթէ իրաւունք ունենաք, բան մը պիտի չկորսնցնէք զայն շատ վստահաբար չյայտնելով:

Նոյնպէս նաև գործի մէջ, երբեք չափէն աւելի մի' վստահանաք ձեր գործերուն վրայ, և ո՛ր և է առաւելութիւն մը երբեք անտես մ'ընէք: Յիշեցէ՛ք այն առածն որ կ'ըսէ. «Գաւաթին և շրթունքներուն միջև անջրպետ մը կայ:»

Սպասել գիացողին ամէն բան յարմար ժամանակին կու գայ: Եւ երբ որ առիթը ներկայանայ, ամուր բռնեցէք զայն: «Ով որ բան մը կրցած ժամանակը չուզեր, ուզած ժամանակն ա՛լ պիտի չկարենայ (1):»

Երբ առիթ մը փախցնէք պիտի չկարենաք զայն վերստին ձեռք բերել:

Մարդուն գործերուն մէջ ծովախաղացք մը կայ,
Օգտուեցէք անկէ: և անոր մակընթացութիւնն

(1) Առած անգղիական

Ձձեզ բախտին պիտի հասցնէ.

Փախցուցէք զայն, և կեանքի ճանապարհը

Ծանծաղուտ տեղերէ և զժբաստուածիւններու մէջէն պիտի անցնի:

Այսպիսի ծովախաղացքի մը վրայ կը նաւարկենք մենք այժմ.

Պէտք է որ հոսանքին հետեւինք մինչդեռ նպաստաւոր է.

Եւ կամ զամէն բան կորսնցնելու վտանգին ենթարկուինք: (1)

Խոհեմութիւն ունեցէք. բայց առանց չափազանցելու: Սխալելէ շատ մի՛ վախնաք. «Ով որ երբեք չուզեր սխալիլ, երբեք պիտի չկարենայ բան մը փորձել:»

Միշտ վայելուչ կերպով հագուեցէք. քանի որ պարտաւոր ենք հագուիլ, պատշաճ է որ մաքուր հագուինք, բայց առանց չափազանցութեան: Ոչ չափէն աւելի ժամանակ վառնեցէք և ոչ դրամ. միայն թէ ձեր զգեստները զիմացկուն ըլլան: Զարմանալի է որ շատ մարդիկ հագուստի և զարդարանաց համեմատ կը դատեն, և յոյժ շատ անգամ արտաքին երեւոյթներէ զատ դատողութեան նշան չունին: Ասկէ զատ, եթէ ձեր անձին համար փոյթ և խնամք չունիք, շատ իրաւունք կ'ունենան կարծելու, թէ պէտեւ այդ կարծիքը կրնայ շատ անգամ ալ սխալ ելնել, թէ առհասարակ ամէն բանի համար նոյնպէս անփոյթ պիտի ըլլաք:

Երբ որ ընկերութեան մէջ գտնուիք, ուսումնասիրեցէք այն անձինքն որոնց կերպերն հաճելի կը թուին ձեզ: Վասն զի «ազնիւ կերպերը բաց յանձնարարազիրներ են:» «Կերպերը բան մըն են ամէնուն համար, և ամէն բան՝ ոմանց համար:» «Արժանիք և զիտութիւն չեն կրնար սրտերը շահիլ, թէ և կրնան շահուած սրտերն հաստատել: Ձեր կեցուածքով, ձեր շարժուձեւերով ուրիշներու նայուածքը ձեր վրայ հրաւիրեցէք. սիրան ալ ի կարգին պիտի չուշանայ զգածուելու (2):» Ամէն մարդ

(1) Շէյգսբիրո (2) Լորտ Ձէսթրֆիլտ

կրնայ տեսնել և լսել, բայց դատողութեան տէր եղողները քիչ են: Աշխարհ թատրոն մ'է միայն. ամէնքս ալ հոն դեր մ'ունինք, և ամէն մարդ գիտէ թէ թատերախաղի մը յաջողութիւնը դերասաններուն կարողութեանէն կախում ունի:

Շնորհքներն ալ Մուսաներուն չափ օգտակար են կեանքի մէջ: Ովրաախօս կ'ըսէ թէ նոյն իսկ Մանկութիւն և Հերմես, Պերճախօսութեան և Արուեստից չաստուածն, առանց Շնորհքներու օգնութեան անկարող էին:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

Դ Ր Ա Մ

«Որդեակ, շահածէդ աւելի ծախսածդ է որ հարուստ կամ աղքատ ըլլալուդ պատճառ պիտի ըլլայ,» կ'ըսէր խոհական ծերունի Քուէքու մը: Բան մը գնելէ առաջ լաւ է անգամ մ'ինքն իրեն հարցնել թէ արդեօք կարելի չէ՞ առանց աղոր ըլլալ:

Առանց հարուստ ըլլալ ուզելու, խոհեմութիւն է և վայելուչ է խնայողութիւն ընել և պաշար ունենալ անստոյգ սպազային համար: Շատ տխուր առած մը կայ որ կ'ըսէ. «Երբ որ աղքատութիւնը դրնէն ներս մտնէ, սէրը պատուհանէն դուրս կը թռի:» Բայց ցաւալի է իւր կինն և զաւակները մնունդէ, հագուստէ և կամ բժշկի մը դարմանէն զուրկ տեսնել, անոնց հանգիստ մը կամ կարեւոր օգտփոխութիւն մը վայելել տալու անկարող ըլլալ, և պատճառ ունենալ խորհելու թէ անոնք այդ տա-

ռապանքէն զերծ պիտի ըլլային, եթէ ըստ բաւականի աշխատասէր եղած՝ և կամ կարգ մը, թերևս անմեղ, բայց աւելորդ հաճոյքներու զոհողութիւն ըրած ըլլայիք: Դրամ դիզելու նպատակաւ խնայողութիւն ընելն ստորին բան է. բայց իւր բարեկեցութիւնն ապահովելու նպատակաւ խնայողութիւն ընելն ուղիղ և այրական գործ է:

Ծախուց տուժար մ'ունեցէք և խնամով բռնեցէք զայն: Չեմ ըսեր թէ հարկ է ամենաջնջին գումարներն իսկ նշանակել, բայց միշտ գիտցէք թէ ի՞նչ բանի ծախսած էք ձեր դրամն և թէ ամէն բան ի՞նչ գին ունեցած է: Այն մարդն որ միշտ գրգանին մէջ ինչ ունենայն և գնած բանին գինը գիտէ, երբեք յիմարական ծախքեր չընէր: Որոնք որ իրենց նիւթական միջոցները շոռայութեամբ կը վառնեն, միշտ գոց աչքով կ'ընեն զայն: Ոչ ոք կրնայ իւր կործանումն անտարբեր աչքով դիտելու չափ յիմար ըլլալ:

Մի՛ վառնէք, մանաւանդ, ձեր ապրուստի միջոցներն: Ամէն տարի գէթ փոքրիկ գումար մը մէկ կողմ դրէք: Եւ մանաւանդ թէ պարտք մ'ընէք: «Եթէ մարդ մը, կ'ըսէ Չ. Տիքընս (ու թէ և կատակերգութեան մը մէջ Պ. Միգաուպէրի բերնով եղած՝ բայց շատ ճիշդ դիտողութիւն մ'է այս) տարեկան հինգ հարիւր ֆր. եկամուտ ունի և կը ծախսէ չորս հարիւր ինսուէն և ինը ֆր. արդիւնքը կ'ըլլայ երջանկութիւն: Իսկ եթէ տարեկան հինգ հարիւր ֆր. եկամուտ ունենալով՝ կը ծախսէ հինգ հարիւր մէկ ֆր. արդիւնքը կ'ըլլայ թշուառութիւն:» Եւ սակայն տարբերութիւնը միմիայն երկու ֆր. է:

Չափազանցութիւն չըլլար ըսելը թէ պարտքերը ճշմարիտ գերութիւն մը կը ստոծառեն: «Ով որ շարունակ փոխառութիւն կ'ընէ, շարունակ կը տառապի:» Հօրաս կրիլէյ, որ մեծ փորձառութեան տէր անձ մ'էր, իրաւամբ կ'ըսէր թէ «Անօթութիւնը, ծարաւը, ցուրտը,

ցնցոտիներն, սպառիչ աշխատութիւնն, անարգանքը, կասկածն, անարժան պարսաւանքը տաժանելի են. բայց պարտքեր ունենալն ասոնց ամէնէն աւելի գէշ է: Երբեք պարտք մ'ընէք: Եթէ միմիայն յիսուն սու ունիք, գրուան մը եզրպտացորեն գնեցէք, խորովեցէք և կերէք: Բայց որու որ ըլլայ տօլար մը պարտաւոր մ'ըլլաք:»

«Մարդիկ, կ'ըսէ Գօպտըն, երկու դասակարգի կը բաժնուին. մէկ դասակարգը կը կազմեն անոնք որ խնայողութիւն ըրած են, իսկ միւսն՝ անոնք որ իրենց չահած դրամը վատնած են: Այսինքն խնայողներու և շռայլներու: Բոլոր տուները, ջաղացքները, կամուրջները, նաւերը, վերջապէս բոլոր այն մեծամեծ գործերն որք քաղաքակրթութիւնն և մարդկային ազգին երջանկութիւնը կազմակերպեցին, խնայողութիւն ընողներուն ձեռակերտներն են. իսկ իրենց նիւթականը վատնողներն անոնց գերիներն եղած են: Բնութիւնն և նախախնամութիւնն ուղած են որ միշտ այսպէս ըլլայ: Խարերայ մ'եղած կ'ըլլայի եթէ մարդոց ո՛ր և է դասակարգի մը՝ աննախատեսութեամբ, անփութութեամբ և ծուլութեամբ յաջողութիւն խոստանայի:»

«Արտէմիսի տաճարն յեփեսոս, կ'ըսէր Պլուտարքոս, ապաստանարան մը և սրբավայր մ'է պարտատէրներէ հալածեալ պարտապաններուն համար. բայց խնայողութեան ապաստանարանն և սրբավայրն ամէնուրեք բաց է ողջախոհ հոգիներու համար. հոն կը գտնեն պատիւ և ուրախութիւն և շատ բարիք վայելելու ազատութիւն:» Հետեւաբար, առեւտրական գործերէ դուրս, ո՛չ փոխառութիւն ըրէք և ո՛չ փոխատուութիւն: Վասն զի երբեք ո՛չ դրամնիդ պիտի հատուցանեն ձեզ և ո՛չ ալ ձեզի պարտաւոր եղած երախտագիտութիւննին պիտի յայտնեն. ձեր պարտապանը ձեզի դէմ միշտ ատելութիւն պիտի ունենայ: Ուստի, ձեր կարողութեան համեմատ,

վեհանձնութեամբ տուէք, բայց մի՛ յուսաք թէ ձեր դրամը ձեզի կը վերադարձնեն :

Եթէ դրամը դանդաղի ձեզի գալու, բնաւ մի վհատիք. ամէնէն երկայն գիշերուան ալ ցերեկը կը յաջորդէ : Բայց եթէ դիպուածով բախտը ձեզի ժպտի, շուայլ մ'ըլլաք. խորհեցէք թէ բախտին յաջողութիւնը մշտապէս չէ : Մէկէ աւելի մարդ ի սկզբան մեծ յաջողութիւնէ մը գլուխը դառնալով՝ սպա ինքզինք կործանած է :

Հարստանալու համար շատ մի՛ շտապէք : Եւ դրամի մտատանջութեամբ մի՛ հիւժիք երբեք : Թէև քիչ մարդոց տրուած է մեծ հարստութեանց տէր ըլլալ, սակայն քիչ մը ջանքով և խնայողութեամբ, ամէն մարդ կրնայ իւր ապրուստն հոգալ : Անպատիւ միջոցներով ստացուած հարստութիւններ լսուած են յաճախ. բայց ճշմարիտն ըսելով, աղքատութիւնն ալ երբեմն անպատուութեան արդիւնք է : Ըշմարիտ աղքատները բան մը չունեցողները չեն, այլ անոնք են որ չափազանց շատ պէտքեր ունին :

Սըր ձէյմս Բակէդ, իւր շահեկան բանախօսութեանց մէկուն մէջ, կարգ մը վիճակագրական տեղեկութիւններ կուտայ իւր աշակերտաց վրայ : Հազար աշակերտի մէջ, երկու հարիւրը կամ բժշկական արուեստը լքած, կամ հարստութիւն ժառանգած, և կամ շատ կանուխ մեռած են : Մնացորդ ութ հարիւրէն վեց հարիւրը պատուաբեր՝ ոմանք մանաւանդ մեծամեծ յաջողութիւններ գտած են : Ամէնուն մէջէն միայն յիսուն և վեցը բոլորովին անյաջող ելած են. այսինքն տասն և հինգը բնաւ չեն կրցած իրենց քննութիւններն անցնել, տասն՝ իրենց անժուժկալութեան կամ խառնակեցութեան պատճառաւ կորսուած են. և իւր բոլոր աշակերտաց մէջ, քսան և հինգը միայն իրենց կամքէն անկախ պատճառներով անյաջող ելած են : Վստահ եղէք, ինչ արուեստի մէջ որ ըլլայ, եթէ կամիք գործել, պիտի կարենան զձեզ բանի մը գործածել :

Իրօք, ոչ ոք պարտի ապրելու համար էապէս կարեւոր եղող բաներու մասին մտատանջութիւն ունենալ : Բնութիւնն յոյժ քիչ բան կը պահանջէ և փոխարէն շատ բան կուտայ մեզ : Զեղխութիւնն յոյժ բազմածախ է, և աւելորդ բանը միշտ սուղ է : Ֆրանգլին իրաւամբ կ'ըսէ թէ «Միայն մէկ մոլութեան վատնածը բաւական պիտի ըլլար երկու տղայ մեծցնելու :»

Յիշեցէ՛ք թէ, ինչպէս որ Ուէլլինկթընի դուքսն իմաստութեամբ կ'ըսէր, մեծամեծ շահերը գէշ ապահովութիւն կը նշանակեն :

«Մէկ կողովի մէջ շատ հաւկիթ մի՛ գնէք.» այսինքն, ձեր բոլոր ունեցածը միւնոյն գործի մի՛ յատկացնէք : Որքան լաւ տեղեակ որ ըլլաք, և նոյն իսկ եթէ կարծէք թէ ձեր ըրած գործին վրայ հիմնապէս ծանօթութիւն ունիք, կրնայ պատահիլ որ ձեր բոլոր հաշիւները սխալ ելնեն : Ամէնէն խոհական վաճառականներն և սեղանաւորներն իսկ շատ անգամ կը սխալին : Խելացի գործի մարդ մը ո՛չ թէ ամէն՝ այլ միայն շատ պարագայից մէջ կրնայ յուսալ թէ իրաւունք ունենայ : Մեր մանկութեան ատեն կը սորվինք թէ երկու անգամ երկու չորս կ'ընէ . բայց քսան երկու ալ կ'ընէ :

Համբերութեան և յարատեւութեան վարժուեցէք :

Պէկի՞օդ կ'ըսէր թէ շատ մարդիկ, աշխատութեան խուցի մը մէջ հանդարտ նստելու անկարող ըլլալուն հետեւանքով՝ գործի մէջ կը կործանին :

Ամէն մարդ կերպով մը գործի մարդ մ'է, կամայ ակամայ : Ամէնքս ալ մեր պարտաւորութիւններն ունինք . կառավարելու տուն մը, կարգադրելու հաշիւներ, և փոքրիկ գործերն երբեմն մեծերէն աւելի կնճռոտ կ'ըլլան :

Գործի մէջ յաջողութիւնը բարեբախտաբար կախում ունի յաւէտ ուղիղ դատողութենէ, ջանասիրութենէ և կանոնաւորութենէ քան թէ հանճարէ : «Դուք ձեր խա-

նութն հոգացէք,» կ'ըսէ հին առած մը, «և ձեր խանութն զձեզ պիտի հոգայ:» Գսէնօֆօն կը պատմէ թէ «Պարսից թագաւորն ուզելով զեղեցիկ ձի մը կարելի սղածին չափ շուտ գիրցնել, այսպիսի բաներու վրայ իրը քաջ տեղեակ ճանչցուած մէկու մը հարցուց թէ ի՞նչ բան պէտք էր ադոր յաջողելու համար. «Իւր տիրոջ աչքը,» պատասխանեց նա:

Գործի մէջ շատ կարեւոր է գործնական լաւ սովորութիւններ ստանալ: Ամէնէն գերազանց բարեկամներէս մին քիչ ժամանակ առաջ, կը հաւաստէր ինձ թէ միտքը բերելով այն ամէն պարագաներն ուր բարձր արժանիքի և գերազոյն նկարագրի տէր մարդոց անյաջող ելնելը տեսած էր, այդ անյաջողութիւնը միմիայն սա իրողութեան կրցած էր վերագրել, թէ անոնք առհասարակ գործելու մէջ դանդաղ, անկանոն, ուրիշներու հետ սրբտանց աշխատելու անկարող, յամառ և վերջապէս, գործնական զգացումէ զուրկ մարդիկ էին:

Մեծ և փոքր, ամէն գործի մէջ, կարգն ու կանոնը շատ կարեւոր են: Ամէն մէկ բանի իրեն յատուկ տեղ մը, ահա ճիշդ սկզբունքը: Զամէն բան խնամով կարգաւորեցէք: Այս եղանակը շատ ժամանակ կորսնցնելէ պիտի ազատէ զձեզ:

«Անկարգաւորութեան վրայ, կ'ըսէ Գսէնօֆօն, ինձ կը թուի թէ ճիշդ գաղափար մը կը կազմեմ, երբ աչքիս առջև բերեմ երկրագործ մը որ իւր շտեմարանին մէջ խառն ի խուռն կը լեցնէ գարին, ցորենն, ոլոռն ևլն., և ապա, եթէ ուզէ կարկանդակ մը կամ հաց մը շինել, և կամ թան մը պատրաստել, կ'ստիպուի այնպիսի բաժանում մ'ընել զոր արդէն իսկ եղած գտնելու էր պէտք եղած ատեն:»

Իմաստասէրք, թէև ոչ ամէնքն, Արիստոտէլէն մինչև Գարլայլ, առեւտրով կամ դրամական գործերով

զբաղող մարդիկն անարգած են, առեւտուրն և դրամական գործառնութիւնքն իբր ստորին և նոյն իսկ նուաստացուցիչ զբաղումներ նկատելով: Պղատոն կը մերժէր վաճառականաց՝ ո՛ր և է քաղաքացիական իրաւունք վայելել իւր Հանրապետութեան մէջ: Այդպիսի նուաստացուցիչ զբաղում մ'օտարականաց թողուած էր, եթէ սակայն անոնք ալ յանձնառու ըլլային: Ըստ որում անպատճառ հարկ է որ առեւտուրը շատերու զբաղմունքն ըլլայ, շատ ցաւալի կ'ըլլար եթէ նա ըստ ինքեան աղետալի ազդեցութիւն մ'ունենար նկարագրի վրայ. և եթէ անհաշտ ըլլար մտաւորական զարգացման հետ: Բայց բարերախտաբար այդպէս չէ:

Ստոյգ է որ առեւտրական գործերով զբաղած մարդիկ քիչ ժամանակ ունին ուրիշ բաներու հետամուտ ըլլալու, սակայն օրինակներս միմիայն Գիտութեան և Գրականութեան քաղելով, կը բաւականանամ յիշելով զՆազմիդ՝ աստեղագէտ և արհեստագործ, զԿրօդ՝ սեղանաւոր եւ պատմագիր, զՍըր Յ. Էյմանս՝ թղթի գործարանատէր, Հնագիտաց Ընկերութեան նախագահ, Էւն. զԲրէսթուիչ՝ նախ վաճառական ապա ուսուցիչ Երկրաբանութեան յՕգսֆորտ, զՌօճըրս՝ սեղանաւոր և բանաստեղծ, զԲրէիա՝ նոյնպէս սեղանաւոր և բանաստեղծ. ներուի ինձ այս ցանկիս մէջ անցնել նաեւ հօրս անունը՝ սեղանաւոր և չափագէտ, Էւն.:

Գարլայլ խոստիւ կը բողոքէ այն սկզբունքին դէմ որ ապրանաց մէկ կողմանէ կարելի եղածին չափ աժան գնուիլն՝ իսկ միւս կողմանէ կարելի եղածին չափ սուղ ծախուիլը կը պահանջէ: Նա կը պնդէ թէ հարկ է որ թէ՛ գնման և թէ՛ վաճառման նուազագոյն գին մ'որոշուի, զոր օրինակ բամբակի համար, և անտարակոյս նաև միւս վաճառաց համար:

Ըստ իրեն, սա լեզուն պարտէինք գործածել. «Չենք

ուզեր, շատ ծախելու նպատակաւ, ուրիշ ազգերէ աւելի բամբակ շինել. անոնցմէ նուազ գնով ծախելէ պիտի դադարինք. մի և նոյն գնով ծախելու համար անոնց հետ պիտի համաձայնինք:»

Անգործադրելի և անհիմն դաղափարներ: Եթէ նուազ բամբակ ծախենք, նուազ անունդ պիտի գնենք: Եւ սակայն Գարլայլ ինքն իսկ կը խոստովանի թէ ապրանքի մը գինն որքան որ նուազ ըլլայ, այնքան աւելի կը ծախուի. այնպէս որ եթէ իւր գրութիւնն ընդունուելու ըլլար, մարդիկ պիտի գտնուէին որ հազուստի պէտք ունենալով հանդերձ, զայն որոշեալ գնովը գնելու համար պէտք եղած գրամը պիտի չունենային: Գիւրաւ կրնայինք նուազ գնով մը բաւականանալ, և սակայն նա կ'արգիլէ մեզ զայն, որն որ, չափով մը, ումանց հագուստէ՝ իսկ ումանց անունդէ զրկուելուն պատճառ պիտի ըլլար: Առեւտուրի հիմն իսկ աժան շինել կրցած բանը շինել չկրցած բանին հետ լաւ պայմաններով փոխանակելու մէջ կը կայանայ: Կարելի եղածին չափ աժան գրներն և կարելի եղածին չափ սուղ ծախելն ոչ միայն առեւտուրի անհրաժեշտ կանոնն է, այլ նաև շահաւորագոյնն ամէնուն համար: Վասնզի միշտ անոնց ապրանքը կը գնեն՝ որոնք աւելի պէտք ունին իրենց ապրանքը ծախելու, իսկ անոնց կը ծախեն՝ որոնք աւելի պէտք ունին ուրիշին ապրանքը գնելու: Գործելու ո՛ր և է տարբեր ընթացք մը «ի նիուգասլ հանքածուխ տանիլ» ըսուած առածը պիտի յիշեցնէր:

Ամէնէն նշանաւոր, ամէնէն երջանիկ և պատուական մարդերէն ումանք աղքատութեան մէջ ապրած են: Վորտըսլորտ տարիներով իւր քրոջ հետ ապրեցաւ շաքաթական մի միայն երեսունըհինգ ֆր. եկամտով, և կարծեմ թէ այդ ժամանակամիջոցն իւր կեանքին ամէնէն երջանիկ ժամանակներէն մին եղած է:

Եթէ հարուստ ըլլալու բարեբախտութիւնը չունիք, թող ընկերակցութիւնն և սէրն համեստ առանձնութեամբ մը, պարզ տնակով մը, սիրեցեալ դէմքով մը, բովանդակ աշխարհ մը կազմեն ձեզ :

Դրամի կարողութեան վրայ մարդոց ունեցած չափազանց հաւատքէն աւելի ընդհանրացած սխալ կարծիք չկայ :

Խնդիրն ապրուստի՞ վրայ է :

«Եթէ հարուստը կ'ուզէ քաջողջ ըլլալ, պէտք է որ աղքատի մը պէս ապրի (1) :» Լաւ պատրաստուած պարզ ընթրիք մը՝ ամէնէն փառաւոր խնջոյքէն վար չմնար : Ամէնէն առողջարար և ամէնէն համեղ ուտելիքն համեմատարար շատ աժան է իւր եղանակին մէջ . իսկ եղանակէն դուրս ընաւ համ չունի : Թարմ հաւկիթ մը ճշմարիտ խնջոյք մ'է, և երբեմն լաւագոյն իսկ :

Խնդիրը գրքերո՞ւ վրայ է :

Մարդ յետին աստիճան աղքատ ըլլալու է որ չկարենայ կարդալ փափաքած բաները գնել : Լաւագոյն գիրքերն իսկ այսօր զարմանալի կերպով աժան գին մ'ունին :

Միթէ դրամը կրնա՞յ գնել մեզ առողջութիւն, հանճար, բարեկամներ, գեղեցկութիւն կամ ընտանեկան երջանկութիւն :

Կոնրուկիոս կ'ըսէ թէ «Յէ դուքան ահագին հարստութեան տէր էր, բայց ոչ ոք կը սիրէր զինքը : Բէի-Բէ անօթութենէ մեռաւ, բայց մինչև այսօր դեռ ժողովուրդը զինքը կ'ողբայ :»

Շատ մեծ հարստութեանց տէր մարդիկ, կ'ըսէ Պագօն, իրենց անձին անձանօթ են, «իրենց կնճռոտ գործերուն մէջ, ժամանակ չեն ունենար իրենց թէ մարմնական և թէ հոգեկան առողջութեամբ զբաղելու :»

(1) Սըր Բ. Թէմբլ :

«Անտարակոյս դրամը մտատանջութեանց աղբիւր մ'է : Աղքատութեան պէս՝ շատ հոգերու ճամբայ կը բանայ, և շատ անգամ հարուստներն իրենց հարստութեան գերիներն են յաւէտ քան թէ տէրերը :

Շատ հարուստներու բարոյական կործանման պատճառն իրենց ոսկին եղած է : Հարուստն երբեմն աւելի շատ հոգեր ունի քան թէ աղքատը . խոհեմութիւն ունեցողները միայն գիտեն հարստութեան մէջ իրենց երջանկութիւնը գտնելու եղանակն : Եւ ով որ շատ շտապէ հարստանալու համար, միշտ աղքատ պիտի մնայ :

Որպէս զի կարենաք հարստութիւնը վայելել, անոր վրայ սիրտ մի՛ փակցնէք : «Չափաւորը՝ կ'ըսէ Սաստի, զձեզ պիտի կրէ, չափազանցը՝ դուք կրել պիտի պարտաւորիք :»

«Փափաքելու քիչ բան՝ բայց վախնալու շատ բան ունենալէ աւելի ողորմելի վիճակ չկրնար ըլլալ» կ'ըսէ Պագօն :

Եթէ շատ հարուստ ըլլաս, աղքատ պիտի ըլլաս,
Վասն զի կրած ոսկիի բեռին տակ ընկճուած խշու մը պէս,
Պարզապէս պիտի փոխադրես քու ծանր հպատուածիւնդ մինչև ի մահ՝
Որ պիտի գայ բոլոր բեռդ վար առնելու (1) :

Հարստութիւնն ազահութեան կ'առաջնորդէ : Դրպարոցի մէջ սորված ենք «Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.» (2)

«Աղքատը շատ բանի կարօտ է, կ'ըսէ Սենեկա, բայց ազահն՝ ամէն բանի :»

Հեգնորէն ըսեալ է թէ բարեսիրտ Սամարացիները բազմաթիւ կ'ըլլային, եթէ հարկ չըլլար առակին ձէթնու գենարները ծախսել :

(1) Շէյքսպիր (2) «Դրամի սէրը կ'աճի, մինչդեռ դրամը կ'աճի»

«Հարստութեան սաստիկ և անընդհատ հետամտութիւնը, կ'ըսէ Պաղօն, շատ ժամանակի կորուստ կը պատճառէ ամէն անոնց՝ որք զբաղելու աւելի ազնիւ բաներ ունին,» վասն զի հարստութեանց արժէքը միմիայն կեանքի վրայ իրենց աւելցուցած բանին մէջ կը կայանայ, և կեանքը բան մը չարժեք եթէ հարստութեանց հետամտութեամբ գրաւուած է: Կ'ըսեն թէ ազքատութիւնն ուսանողին նշանածն է. և «թեւաւոր կառքի մը տէր եղողը կրնայ ջորիներէ և անոնց կողովներէն հրաժարիլ»⁽¹⁾:

Դրամի վրայ խօսելու համար մեր գործածած ոճերը շատ խորհրդաւոր են: Ամէն վայրկեան կ'ըսուի թէ մարդ մը բախտ չլինած է, թէ ոսկիի մէջ կը լողայ, և ինչ բայց երբեք չըսուիր թէ իւր ոսկին «կը վայելէ», և ստուգիւ դրամ շահողներն իրենք շատ օգուտ չեն քաղեր անկէ:

Խոհեմութեամբ գործածուելով՝ դրամը կրնայ շատ բարիք գործել: Ոսկին կարողութիւն մ'է: Դրամը մեր փափաքած բաներն ստանալու միջոցները կը հայթայթէ մեզ: Եթէ բաց օդը, լաւ տուն մը, գլխաքերը, նուագածութիւնն և ինչ, բարիք են, դրամը կրնայ զանոնք մեզի գնել: Եթէ հանգիստ ժամանակն առաւելութիւն մ'է, դրամը թոյլ կուտայ մեզ զայն գտնել, եթէ աշխարհ տեսնելն հաճոյական բան է, դրամը կրնայ ճամբորդելու միջոցները մեզ ընձեռել, եթէ մեր բարեկամաց օգնելու և ուրիշին նեղութիւնը թեթեւցնելու կարող ըլլալը մենաշնորհ մ'է, դրամը կ'ընծայէ մեզ այդ մեծ ուրախութիւնը:

«Դրամ ունեցէք, կ'ըսէ Սվիֆթ, բայց մտքերնիդ տուէք անոր և ո՛չ թէ սրտերնիդ:»

Ազահն այնպիսի մարդ մ'է որ դրամը դրամ ըլլալուն համար միայն կը սիրէ, և խնայողութիւնը չափա-

(1) Էմէրսոն:

զանցութեան կը մղէ . այնպէս որ վերջապէս ոսկի դիզելու պարզ մեքենայ մը կը դառնայ : Այն դասերէն մին զորս պէտք է որ կեանքը մեղի սորվեցնէ , ամէն ստորին և գձուձ հոգերու զէմ անձերնիս պաշտպանելն է , և արծաթասիրութիւնն ալ ազոնց ստորնագոյններէն մին է :

Ամէնէն կարեւոր խնդիրն իւր հարստութիւնը խոհեմութեամբ գործածելն է : «Մարդ կայ որ իւր ստացուածքը ցրուելով կ'աւելցնէ ,» կ'ըսէ Սողոմոն , «և մարդ կայ որ չափազանց կը խնայէ , բայց կարօտութեան կը հասնի (1) :»

Տիվօնշայրի կոմս Էտուարտ Գուրղընէյի հանրածափոթ տասպանագիրը կ'ըսէ .

Ինչ որ տուինք , զայն միշտ ունինք :

Ինչ որ ծախսեցինք , զայն ունեցանք :

Ինչ որ Թողուցինք , զայն կորսնցուցինք :

Կամ նոյն խմաստով իբր տարբեր ընթերցուածք մը .

Ինչ որ խնայեցի , զայն կորսնցուցի .

Ինչ որ ծախսեցի , զայն ունեցայ .

Ինչ որ տուի , զայն միշտ ունիմ :

Առատաձեռն եղէք , բայց առանց շռայլութեան : «Կան որ զիրենք հարուստ կը ցուցնեն , և բան մը չունին , և կան որ զիրենք աղքատ կը ցուցնեն , և շատ հարստութիւն ունին : Աղքատին ողորմութիւն ընողն Յուսիսեանականին փոխ կուտայ , և նա իրեն հատուցում պիտի ընէ (2) :»

Այն պատուէրն որ Քրիստոս տուաւ հարուստ երիտասարդին , կրնայ թերեւս իբր մի միայն անոր պատկան-

եալ նկատուիլ, վասն զի որքան որ աղքատաց, նոյնքան ալ մեր զաւակաց վրայ պէտք է որ խորհինք: Ձեր եկամուտները ձերն են, բայց այն դրամագլուխն որ ձեր նախնիքէն ժառանգած էք մի միայն ձեզի չեն վերաբերիր: «Սորհուրդ տուր աշխարհի հարուստներուն երբեք չհպարտանալ, իրենց յոյսն երբեք սնտախ հարստութեանց վրայ չդնել, այլ կենդանի Աստուծոյ վրայ, որ զամէն բան առատապէս կուտայ մեզ վայելելու համար:

«Բարիք գործել, բարութեան գործերով հարուստ ըլլալ, աւատածեռն և ուրիշին պիտոյից հաղորդ ըլլալ, այս կերպով բարի հիմ գանձել իրենց անձին՝ հանդերձեալին համար, որպէս զի յաւիտենական կեանքը ձեռք ձգեն⁽¹⁾:»

Ըստ Ս. Գրոց, ոչ թէ դրամն՝ այլ դրամի սէրն է ամէն չարեաց արմատ: «Եթէ ձեր հարստութիւնն աւելնայ, սիրտ մի՛ վաղցնէք անոր:» Լերան քարոզին մէջ միեւնոյն խօսքը կը գանուի:

«Հարստութիւն մի՛ դիզէք երկրի վրայ ուր որդերն և ցեցերը զամէն բան կ'ապականեն, և ուր գողերը կը պեղեն և կը գողնան: Այլ գանձեր դիզեցէք երկինքն ուր ոչ որդերն և ոչ ցեցերը կ'ապականեն և ոչ ալ գողերը կը պեղեն և կը գողնան: Վասն զի ձեր գանձն ուր որ է, ձեր սիրտն ալ հոն պիտի ըլլայ:»

(1) Թուղթ Պողոսի առ Տիմոթէոս Ա.:

Ք Լ Ո Ւ Խ Պ .

Զ Բ Օ Ս Ա Ն Ք

«Միշտ աշխատելով, բնաւ չզբօսնելով, կ'ըսէ անգլիականն առածը, տղայ մը յիմար կը դառնայ:» Եւ եթէ միշտ տան մէջ աշխատի, փափկակազմ կը մնայ, և այրութեան հասակին մէջ տկար կ'ըլլայ: Խաղերը ժամանակի կորուստ չեն համարուիր: Շատ մեծ կարեւորութիւն մ'ունին անոնք, ըստ որում մարմինը կը մարզեն և կը զարգացնեն, թեւերն և կուրծքը մանաւանդ, որք կը յոգնին և կը փաստունն առհասարակ մեր զբաղմանց շատերուն մէջ:

Խաղերն ոչ միայն առողջութիւնը կը պահպանեն, այլ նաև կը քաջալերեն զմեզ աշխատութեան համար: Մարդոց կը սորվեցնեն իրարու հետ համաձայնիլ. չնչին բաներու համար երբեք չյամառիլ. իրենց առաւելութիւններէն երբեք չտիէն աւելի օգուտ չքաղել, և ուղղամտութեամբ վարուիլ:

Անոնք բարոյական առողջութիւն կուտան. բնական առողջութեան հետ. համարձակութիւն և տակունութիւն կուտան ձախորդութեան դէմ. նաև մեր անձին վրայ իշխելու կարող և զուարթ բնաւորութեան տէր կ'ընեն զմեզ. բարեմասնութիւններ զորս գիրքերը չեն սորվեցնիր: Ուէլինկլթընի գուքսն իրաւամբ կ'ըսէր թէ Ուաթէրլօփ ձակատամարտն Էդօնի զբօսավայրին մէջ շահուած էր: Մեր դպրոցներուն ամէնէն լաւ և ամէնէն օգտակար դասերն անոնք են զորս մեր տղաք զբօսնելով կը սորվին: Բայց պէտք է որ խաղերն իբր զբօսանք ըլլան և ոչ թէ իբր զբաղմունք:

Սազերուն առողջութեան տեսակէտով ունեցած կարեւորութեան գալով՝ առողջարանութեան մասին մեր երկու մեծ հեղինակութեանց կարծիքը մէջ պիտի բերեմ : «Սազերը, կ'ըսէ Սըր ձէյմս Բակէդ, բարոյական յոյժ բարերար ազդեցութիւն մը կը գործեն, որոյ արդիւնքը կը տեսնուի մինչև իսկ մեր օրական զբաղմանց և գործոց մէջ : Վասն զի, առանց ո՛ր և է շահախնդրական պատճառ խառնուելու, իրարու աշխատակից կ'ընեն կատարեալ մարդիկն և պատանիները. կը սորվեցնեն անոնց իբր ընկերակից ընդունիլ զամէն անոնք որ կ'ուզեն ուղղութեամբ և եռանդով ի միասին աշխատիլ. կը սորվեցնեն անոնց իրենց ջանքերն ուրիշին ջանքերուն միացնելու թանկագին կարողութիւնն որ այնքան զօրաւոր միջոց մ'է կեանքի մէջ յաջողելու համար : Եւ սովորութեամբ, եթէ ոչ բուն իսկ իրենց բնութեամբ, ուղղութեան կը վարժեցնեն, վասն զի ամէնքը կ'ընդունին թէ որքան մեծ որ ըլլան շահերը խաղի մէջ, խարդախութիւնն ամօթալի է. և անոնք որ ուղղութեամբ խաղալու սովորութիւնն ունին, ուղղութիւն պիտի ունենան նաև իրենց առեւտրական գործոց մէջ : Անոնք որ խաղի մէջ միշտ պատուաւոր հանդիսանալու շտապնիւ զգացումն ստացած են, աւելի դիւրաւ պիտի սովորին արհամարհել նաև այն ամէն փոքր խարդախութիւններն որք սակայն օրէնքի խստութեան ներքև չեն իյնար :»

Բրոֆ. Միքայէլ Ֆոսթըր, իւր մէկ բանախօսութեան մէջ ըսած է թէ «Նոյն իսկ մկանային աշխատութեան մէջ, յոգնութիւնը գլխաւորաբար ուղեղէն կուգայ, և ամէն մարդ կը ճանչնայ ուղեղի յոգնութիւն մը որուն պատճառը դնդերները չեն : Ամէն բան կ'ապացուցանէ մեզ թէ ուղեղային՝ ինչպէս նաև մկանային աշխատութիւններու կ'ընկերակցին քիմիական փոփոխութիւններ :

թէ այս քիմիական փոփոխութիւնք, թէև ինչ ինչ մասամբ իրարմէ տարբեր՝ բայց ուղեղին և մկաններուն մէջ միևնոյն կարգէ են :

«Եթէ մաքուր արեան անընդհատ հոսանք մը կարեւոր է դնդերին կենդանութեան, յոգնութեամբ գոյացած թունաւոր նիւթերէն զայն մաքրելով՝ անոր ոյժը նորոգելու համար, այս հոսանքն աւելի եւս կարեւոր է ուղեղին. և այդ թունաւորութեան վրայ հակազդելու լաւագոյն միջոցն է անշուշտ յաւէտ նուաստ մասերու վերանորոգիչ գործունէութիւնը գրգռել, քան թէ ուղել նոյն իսկ ուղեղին գործունէութեան կարողութիւնը զարգացնել :»

Որսորդութիւնն և ձկնորսութիւնը վերջապէս բոլորովին խրացուցած են «Սբօրդ» բառն, որ ժամանակաւամէն տեսակ «Խաղ» կը նշանակէր : Նոյն իսկ անոնք որ իրենց դրօսանքն այս մարզանքներու մէջ չեն փնտռեր, դարձեալ անոնց դիւթիչ ազդեցութիւնը կ'զգան : Մենք այս ճաշակը ժառանգած ենք մեր նախնիքներէն, որք ոչ միայն այս աշխարհի մէջ սքօրդի համար և սքօրդով կ'ապրէին, այլ նաև այնպէս կ'ենթադրէին թէ այն է որ հանդերձեալ աշխարհի երջանկութիւնը կը կազմէ :

Մաքուր ջրոյ օգտակարութեան վրայ շատ գրուած է, բայց մաքուր օդն ալ անկէ վար չմնար : Ինչ հրաշալիք է օդը : Նա մեր բովանդակ մարմնոյն մէջ կը թափանցէ, մեր մորթը կը լոքացնէ այնպիսի փափուկ նիւթով մը՝ որոյ ներկայութեան անգիտակից ենք, և սակայն այնքան զօրաւոր է նա, որ մեր նաւերը ծովերու վրայէն կը փոխադրէ, և ծովերու և լեռներու մաքրութիւնը մինչև մեր քաղաքացի մէջ կը բերէ : Նա է որ մեր ականջը կը հասցնէ հնչիւնները, մեր սիրելեաց ձայներն և բնութեան բոլոր ներդաշնակութիւններն. երկիրը ջրոզ անձրեւին ընդարձակ աւազանն է նա. օրուան ջերմու-

թիւնն և գիշերուան ցուրտը կը մեղմացնէ , իւր կապուտակազոյն սքանչելի կամարը մեր գլխոց վրայ կը բոլորէ , և առաւօտուն և երեկոյին երկինքը բոյով կը լեցնէ : Այնքան աշնիւ և այնքան մաքուր , այնքան փափուկ և միանգամայն այնքան կարեւոր է նա , որ անտարակոյս Արիէլ բնութեան Ոգիներուն ամէնէն նուրն , ամէնէն սիրունն և ամէնէն հրապուրիչն է :

Շատ անգամ գէշ օդի խօսք կ'ըլլայ , բայց իրապէս բնաւ գէշ օդ չկայ : Ամէնքն ալ հաճոյալից են , բայց զանազան կերպով : Երբեմն գէշ օդեր կ'ըլլան մշակութեան և հնձոց համար . բայց մարդուն համար ամէն օդ լաւ է : Արեգակն հեշտալի է , անձրեւը զովարար . հովը կը կազդուրէ և ձիւնն զմեզ կը զուարթացնէ : Ինչպէս որ Բըսքին կ'ըսէ , «Գէշ օդ չկայ , միայն թէ զանազան տեսակ գեղեցիկ օդեր կան» :

Հանգիստը ծուլութիւն չհամարուիր . և ամառը ծառերուն ներքե , խոտին վրայ տարածուած ջրոյ կարկաջը մտիկ ընելն , երկինքն սպիտակ ամպերուն անցնիլը դիտելն երբեք ժամանակի կորուստ չէ :

Բաց օդն որքան որ մտքին՝ նոյնքան ալ մարմնոյն համար կարեւոր է : Կարծես թէ բնութիւնը կ'ուզէ ո՛ր և է մեծ գաղտնիք մը մեզ վստահանալ : Եւ ստուգիւ կը վստահանայ :

Երկիրն և երկինք , դաշտերն և անտառները , գետերն և լիճերը , լեռներն և ծովը , լաւագոյն ուսուցիչներ են , և այնպիսի բաներ կը սորվեցնեն մեզ զորս գիրքերն երբեք պիտի չկարենան սորվեցնել : Ասկէ աւելի , եթէ գիւղ երթաք , գետակի մը վրայ թիավարելու , անտառներու մէջ ծաղիկ քաղելու , քարահանքերու մէջ բրածոյք՝ և ծովեզերքը խեցի կամ ջրոյ մամուռ ժողվելու , եթէ դաշտային խաղեր խաղաք , և կամ ո՛ր և է եղանակաւ օդն և մարզանքը վայելէք , պիտի տեսնէք թէ ոչ միայն ձեր առողջութիւնը պիտի բարւոքի , այլ

նաև ձեր հոգերը պիտի անհետանան, կամ գէթ պիտի թեթեւանան : Բնութիւնը կը հանգչեցնէ, կը թարմացնէ և կը կազդուրէ զմեզ : Նա միտքն աւելի եւս կը պայծառացնէ և կը զուարթացնէ :

Այլ սակայն, բոլորովին հաճոյքի և զբօսանքի նուիրեալ կեանք մը անտարակոյս ոչ միայն անձնասէր՝ այլ նաև շատ անհամ եղած կ'ըլլար : Ուստի պէտք չէ երբեք որ խաղերը մեր կեանքին զբաղմունքն ընենք . միայն թէ՛ չափաւորութեամբ զանոնք վայելելը բնածուլութիւն չհամարուիր :

Բայց զբօսանքի տարերքն որո՞նք են արդեօք : Ինչպէս որ ճշմարիտ՝ նոյնպէս ալ կեղծ հաճոյքներ կան : Պղատոն Պրոտարքոսի բերնով Սոկրատի կը հարցնէ . «Սոկրատ, ճշմարիտ հաճոյքներն որո՞նք են : Սոկրատ . — Անոնք են որ գեղեցիկ գոյներն և սիրուն դէմքերն իբր առարկայ ունին . շատերն անոնցմէ՝ որք բուրումներէ և հնչիւններէ յառաջ կուգան . մէկ խօսքով, ամէն անոնք՝ որոց զրկանքն ո՛չ զգալի է և ո՛չ ցաւալի, և որոց վայելումն հաճելի զգացման մ'ընկերացած է՝ առանց ո՛ր և է ցաւ անոր խառնուելու :»

Թէպէտև զգայարանք կրնան ճշմարիտ հաճոյք պատճառել մեզ, բայց անոնք ամէնէն ազնիւները չեն : «Փիլէպոս, կ'ըսէ նա, կը պնդէր թէ բարիքն իւրաքանչիւր կենդանի արարածի համար ուրախութեան, հաճոյքի, զուարճութեան և ուրիշ բոլոր այս տեսակ բաներու մէջ կը կայանայ : Ես կը պնդեմ ընդհակառակն թէ այդպէս չէ, և թէ իմաստութիւնը, խելքն, յիշողութիւնն և իրենց պարագայք, ուղիղ գաղափարն և ճշգրիտ դատողութիւնն հաճոյքէ աւելի լաւ և աւելի պատուական են՝ զանոնք ունեցողներու համար, և ամէնէն աւելի շահեկան բաներ են՝ անոնց մասնակցելու կարող բոլոր ներկայ և ապագայ արարածոց համար :»

Ճշմարիտ հաճոյքները գրեթէ անհամար են. մեր ծնողքն և մեր բարեկամները, խօսակցութիւնը, գրքերն, երաժշտութիւնը, բանաստեղծութիւնը, գեղարուեստք, մարզանքն, հանգիստը, բնութեան զանազան գեղեցկութիւններն. ամառն և ձմեռն, առաւօտն և իրիկունը, ցերեկն և գիշերը, արեւն և փոթորիկը, դաշտերն և անտառները, գետերը, լիճերը, ծովերը, կենդանիներն և բոյսերը, ծառերն և ծաղիկները, տերեւներն և պտուղներն ազոնց մէկ փոքր մասը միայն կը կազմեն :

Յանցանքը մերն է միայն եթէ կեանքը հաճոյք չպատճառեր մեզ : «Ամէն մարդ կարող է վայելել, կ'ըսէ Րըսսփին, թէպէտև քիչեր կրնան ձեռք ձգել :»

Ժամ մը խօսակցութիւն՝ էութեան լաւագոյն հաճոյքներէն մին կը թուի ինձ : Սքանչելի կաղղուրիչ մը, և մարմնոյն և մաքին մէկ ճշմարիտ սնունդն է այն :

Երբ որ շօնարն ուզէր հաճոյական երեկոյթ մը նկարագրել. «Լաւ խօսակցեցանք» կ'ըսէր : Եւ շատ անգամ Տարուինի կամ Լայէլի, Քինզլիի, Րըսսփինի, Հրգսլիի կամ Դինտօլի հետ ժամ մը խօսակցութիւն բաց օդի լոքանքի մը չափ օգտակար եղած է ինձ :

Քիչ ձիրք կայ որ խօսակցութեան արուեստէն աւելի անհաւասար կերպով բաժնուած ըլլայ մարդոց մէջ : Շատ նշանաւոր՝ երբեմն իսկ յոյժ շահեկան մարդիկ ճանչցած եմ, որոց խօսքը դժուարաւ կարելի է հասկնալ : Մտացի խօսող մը շատ անգամ սիրալիր բնդունելութիւն մը կը գտնէ : Ամէն արուեստի պէս, խօսակցութեան արուեստն ալ մշակուելու կարօտ է : Ոչ ոք կրնայ առանց գործնականի ազոր մէջ գերազանց ըլլալ :

«Լաւ խօսելու առաջին տարրը, կ'ըսէ Սըր Ռ. Թէմբլ ճշմարտութիւնն է. երկրորդն ողջմտութիւնն, երրորդը զուարթութիւնն, և չորրորդն հանճարն :» Այս տարրերէն գէթ առաջին երեքն ամէնուն կարողութեան սահմանին մէջն են :

Շատ մարդիկ իրենց գիտցածին կէտը խօսակցութեան շնորհիւ սորված են : «Ով որ շատ բան կը հարցնէ, կ'ըսէ Պագօն, շատ բան կը սորվի, և առհասարակ հաճելի կ'ըլլայ. նամանաւանդ եթէ հարցմունքն իւր հարցութորձած անձանց հմտութեան յարմարցնէ. վասն զի այն ատեն խօսելու մէջ հաճոյք գտնելու առիթը կ'ընծայէ անոնց, և իւր միտքը շարունակ կը հարստանայ :»

Ո՛հ մեր զաւակաց և ո՛չ իսկ մեր վրայ ըստ բաւականի չենք մշակեր գեղազիտական զգացումն : Եւ սակայն կա՞յ արդեօք ո՞ր և է հաճոյք մը որ անկէ աւելի մաքուր, աւելի դիւրադնի, աւելի դիւրամատոյց, և աւելի ընդհանրաբար ներկայ ըլլայ : Այս ինչ անձն ամէնէն սաստիկ ուրախութիւնը կ'զգայ գեղջկական տեսարան մը, ծառեր, պտուղներ, ծաղիկներ, կապուտակ երկինքն, սպիտակ ամպերը, պաղպաջուն ծովը, վէտ առ վէտ լիճը, փայլիլուն գետերը, բարձր խոտերուն մէջէն անցնող ստուերները, լուսինն և աստղերն և գիշերը գիտելով : Իսկ այն ինչ անձը բոլոր այս շլացուցիչ առարկաներէն բան մը չհասկնար : Լուսինն և աստղերն ի զուր կը փայլին իրեն համար. առանց բնաւ հաճոյք զգալու կրնայ գիտել թռչուններն և միջատները, ծառերն ու ծաղիկները, գետերը, լիճերն և արեւը : «Վասն զի ամէն մարմին հոգիէն կ'առնու իւր ձեւը, վասն զի հոգին է ձեւն, և մարմինը կը շինէ⁽¹⁾ :»

«Մեր արուեստական ներկերը կրնան լաւ համարուիլ մեր սնապարծութիւնը փառաւորելու համար, բայց բաւական չեն իրիկուան դէմ նուազուն՝ պատուած ամպի մը միայն մէկ պսակին երանքներն յօրինելու. վայրի բազի մը թեւին միայն մէկ փետուրը նկարելու⁽²⁾ :»

«Լոյս մը կայ, կ'ըսէ Բըսքին, զոր աչքը գեղեցկին

(1) Սբէնսըրս (2) Համէրթընս

խորագոյն զգացումով մը միշտ կը փնտռէ, — Խոնարհոզ կամ ծագող օրուան լոյսն, և ամպերու այն կարմիր շարքերն որք դուժկան կրակներու պէս կը վառին արեւամուտէն կանաչացող երկնքի վրայ:» Երբեմն այնպէս կը թուի թէ երկնքի գոյներն երկրի վրայ լոյս կը սփռեն: Այնքան գեղեցիկ արեւամուտեր կան, որ կարծես թէ երկնքի Գոներուն մեր առջև բացուիլը կը տեսնենք:

Թալմուտի մեկնիչները կ'ըսեն թէ Մանանայէն իւրաքանչիւր ոք իւր ասորժած համը կ'առնէր, նոյնպէս ալ իւրաքանչիւր ոք առանց յոգնելու կրնայ գտնել ընտթեան մէջ ինչ որ ամէնէն մեծ հաճոյքը կը պատճառէ իրեն:

Ճշմարիտ հաճոյքներու կատարեալ ցանկ մը պատրաստել ջանալու միտք չունիմ ամենեւին, եւ քանի որ անլիսա հաճոյքներն այնքան բազմաթիւ են, ինչո՞ւ համար վնասակար և կասկածելիները փնտռենք: Գոնէ նախ և առաջ լաւագոյններն սպառենք: Յետոյ դեռ բաւական ժամանակ կը մնայ մեզ միւսերուն վրայ խորհելու:

Սովորական բացատրութիւն մը գործածելով, անոնք որ «կեանքը տեսած են» և կը կարծեն թէ «զաշտարհ» կը ճանչնան, շատ անգամ կը սխալին: Կեանքի իրողութիւնները գեղջուկի մը չափ ալ չեն ճանչնար, որ թէև ընաւ իւր գիւղէն դուրս չէ ելած, բայց կրցած է ուշի ուշով իւր շուրջը գիտել:

Անճնասէր կեանք մը, «հաճոյքի» կեանք մը, ինչպէս որ կը կոչեն դայն, անիրաւարար, երջանկութեան ողորմելի մէկ նմանութիւնն է: Որոնք որ անկէ կը յափշտակուին և կը տառապին «աշտարհ» դէմ կը արանջեն: Բայց պարտաւելին իրենք են: «Մինչդեռ հաճոյքներն զմեզ կ'սպառեն, մենք կը կարծենք թէ հաճոյքներն սպառած ենք (1):» — «Երիտասարդ եմ, կ'ըսէ Միւսէ,

(1) Վովընարկ:

Կեանքի դեռ կէս ճամբուն վրայ, Արդէն քալելէ յոգնած՝ կը դառնամ ետիս կը նայիմ:»

Ինչ տխուր խոստովանութիւն: Եթէ խոհեմութեամբ ապրած ըլլար, պիտի կարենար ետին նայիլ երախտազիտութեամբ և յառաջ՝ յուսով:

Կեանքի մ'արժէքն իւր բարոյական արդիւնքին համեմատ կը գնահատուի: «Հոգին և մարմինը կատարեալ մարդ մը կը կազմեն, երբ որ հոգին իմաստութեամբ կը վարէ, կամ սիրով կ'ուզզէ մարմինն որ թէև իւր ընկերակիցն՝ այլ սակայն իրմէ ստորադաս է: Բայց եթէ մարմինն օրէնք գնել ուզէ, և ցանկասիրութեամբ՝ նախ չարաչար գործածէ իմացականութիւնն, և ապա կամքի և ընտրողութեան մեծագոյն մասին տիրանայ, այն ատեն այլ եւս մարմինն և հոգին իրարու յարմար ընկերներ չեն, և իրենց կազմած մարդն յիմար և ողորմելի է: Հոգին կամ պէտք է որ կառավարէ և կամ դերի դառնայ (1):»

Գ Լ Ո Ի Խ Ե

ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ

Նոյն իսկ մեր արդի կեանքի պայմաններն յատուկ կարեւորութիւն մը տուած են առողջապահական խնդրոց: Մեր նախնիք մեզմէ աւելի բաց օդի մէջ, գիւղը, հողագործական զբաղմունքով կ'ապրէին: Այսօր մենք շատ աւելի խճողուած ենք քաղաքներու մէջ, շատ աւելի կ'աշխատինք տուներու, խանութներու և գործարաններու

(1) ձերէմի թէյլեր:

բու մէջ . մեր զբաղմունք նստական են և դնդերային գէշ սովորոյթներ կուտան մեզ . միանգամայն ջղային և ուղեղային շատ աւելի առատ սպառում մը մեզմէ պահանջելով : Դժբախտաբար կրնանք ըսել թէ ստոյգ է որ մեր մեծ քաղաքներու բնակիչք իրենց նախնեաց չափ կորովի չեն : Կարելի չէ մեծ քաղաքաց աղքատիկ թաղերէն անցնիլ առանց նշմարելու հոն առհասարակ բնակչաց վրայ կենդանութեան պակասութիւնը , գունատութիւնն և իրենց վատառողջ կերպարանքն : Ասկէ զատ , մեր առողջապահական զգուշութիւններն իսկ կերպով մը վտանգ կը համարուին , քանի որ կարգ մը հիւանդոտ կամ տկար էակներ ապրեցնելու կը ծառայեն : Բայց քիչ մ'զգուշութեամբ և առողջապահական օրէնքներու նախնական ծանօթութեամբ մը , շատ անգամ կարելի պիտի ըլլար հիւանդութեան պատճառած թշուառութեան և տառապանաց աղղու կերպով դիմադրել :

Հնուց ի վեր հեռատես պետական անձինք առողջութեան խնդրով զբաղած են : Ամէնքն ալ հասկցած են *Mens sana in corpore sano* ⁽¹⁾ առածին մեծ կարևորութիւնը :

Մեր առողջութեան հոգը նուիրական պարտաւորութիւն մ'է : Ոմանք կը կարծեն թէ Մովսիսի դրած առողջապահական կանոններն իւր կրօնագիրութեան մէկ կարեւոր մասը կը կազմեն : Ես չեմ կրնար անոնց հետ համակարծիք ըլլալ : Յիշենք թէ Ս . Գիրքը բազմակողմանի օրինագիրք մ'է , որ կրօնական օրէնքներու հետ քաղաքական և ընկերական օրէնքներ ալ միանգամայն կը պարունակէ :

Այսու հանդերձ թէ և առողջապահութեան օրէնքները ճշդիւ կրօնքի մաս չեն կազմեր , բայց գէթ անոր

(1) Առողջ միտք առողջ մարմնոյ մէջ :

մէկ կարեւոր հետեւութիւնն են : «Ի՛նչ, միթէ չէ՞ք գիտեր թէ ձեր մարմինը տաճար է Հոգւոյն Սրբոյ որ ձեր մէջն է, և որն որ Աստուծմէ ձեզի արուած է, և թէ դուք ձերը չէ՞ք ամենեւին (1) : »

Եզրիպտացւոյն առ մարմինն ունեցած պատկառանքն աւելի խոհական է քան թէ միջին դարուն անոր նկատմամբ ցոյց տուած անարգանքն, և գուրչեր հագնիլն և աղտեղութեան մէջ ապրիլն ո՛չ միայն առաքինութիւն չէ՞ այլ մանաւանդ թէ ընդհակառակն է :

«Յոյներն այնպէս կը նկատէին թէ Փիզիգական կըրթութիւնը ճիշդ մտաւորական կըրթութեան պէս գիտութիւն մը և ուսումնասիրութիւն մ'է : Անոնց կիները թէ հաճոյական և թէ նոյն իսկ ըմբշական խաղերու մէջ վարժութիւն կ'ստանային : Իրենց աղատ և քաջառողջ կեանքով զարգացուցած են այն մարմիններն որք դեռ այսօր իսկ մարդկային գեղեցկութեան յաւիտենական տիպարներն են (2) : »

Մաքրութիւնը սրբութեան կը հաւասարի, կ'ըսէ հին առած մը. և բժշկութեան նոր գիւտերն ալ այս հին ընտիր խօսքն ոչ միայն կը հաստատեն այլ նաև անոր ճշմարտութիւնը կը մեկնեն :

Այսօր գիտենք թէ շատ հիւանդութիւններ ի սկզբան հիւսուածոց ախտաւոր վիճակի մ'արդիւնքը չեն. այլ՝ մանր էակներու ճշմարիտ արշաւանքներ են. թէ քուեռան, ծաղկախոտն և ուրիշ շատ հիւանդութիւններ, իրենք իրենցմէ յառաջ չեն գար, այլ մեր մարմնոյն մէջ մուտք գտնող իրենց սերմերէն : Ասկէ կը յայանուի մաքրութեան անհուն կարեւորութիւնն, ոչ միայն մեր անձին՝ այլ նաև մեր տուներուն, մեր զգեստներուն, մեր խմած ջուրին և մեր շնչած օդին նկատմամբ :

(1) Պօղոս Առաքեալ (2) Քինզլի

Մարդկային մարմինն ստուգիւ յաւերժական հրաշա-
լիք մ'է : Խորհեցէ՛ք վայրկեան մ'ուզեղին մէջ շեղջա-
կուտուած ծանօթութեանց անսահման դանձին վրայ :
Խորհեցէ՛ք թէ որպիսի արագութեամբ և որպիսի ապա-
հովութեամբ ջիղերը կամքին թեւադրութիւններուն կը
պատասխանեն :

Մորթն յոյժ փափուկ և միանդամայն յոյժ հոյակապ
հիւսուած մ'է . միլիոնաւոր բջիջներէ կազմուած և հա-
զարաւոր մեթր երակներ, հերածև անօթներ և ջիղեր
պարունակող : Նա անդադար կը նորոգուի, և իւր պաշ-
տօնները կանոնաւորապէս կատարելու համար, պէտք է
որ զգուշութեամբ խնամք տարուի իրեն, և ջուրը չխնայ-
ուի իւր մաքրութեան համար : Խոզանակի գործածու-
թիւնն որքան որ մտղերու՝ գրեթէ նոյնքան ալ մորթին
համար պիտանի է : Այս հրաշալի կազմուածքին լաւ պաշ-
տօնավարութիւնն ապահովելու համար պէտք է անոր
ամէն մասերը մարզել :

Շատ հիւանդաց համար կրնայ ըսուիլ ինչ որ Միլ-
դըն կ'ըսէր Հօպսընի համար, «Մուլութիւնն իւր գլխա-
ւոր հիւանդութիւնն էր :»

«Գարուի զեղխութիւնը թուլացուց Աննիբաղի սիր-
տը, զոր ո՛չ ձիւներն և ո՛չ Ալպեան լեռները կրցած էին
յաղթանակել : Զէնքով յաղթող էր, բայց հաճոյքէն
յաղթուեցաւ (1) :»

Զգայարանք, հակառակ այն ամէն հաճոյքներու
զորս վայելել կուտան մեզ, կարող են, եթէ թոյլ տրուի
իրենց, զմեզ ուղղակի կեանքի բոլոր խութերուն և կոր-
ծանման առաջնորդել : Մեր հիւանդութեանց շատերը
անունդի մասին մեր գործած սխալներէն յառաջ կուգան :
«Ըմպելիք» բառը վերջապէս ալգօլի հոմանիշ եղած է,

(1) Սենեկաւ

որն որ հիւսիսարեւակ ազգաց շարագոյն աղէտն է : Երբեմն թանկագինն է նա իբր դեղ , բայց անոր գործածութեան մէջ չափազանցելու փորձութիւնն այնքան անդիմազբելի է , որ թշուառութեանց և ոճրագործութեանց կէտն անոր արգիւնքն է : Ջուրն երբեք ոճիր չէ գործած , բայց ալգոլին համար կրնայ ըսուիլ թէ շիշերու մէջ պահուած ոճիր է : «Ուր որ Սատանան չկրնար անձամբ երթալ , կ'ըսէ հրէական հին առած մը , գինին կը խրկէ :»

Անգամ մ'որ Սատանան ներս մտնէ,
Եւ դրան մէջ կենայ,
Խաղաղութիւն , յոյս և ուրախութիւն
Այլ եւս երբեք հոն չեն բնակիր (1) :

«Գինին , կ'ըսէ Պլինիոս , ձեռքերը կը դողացնէ , աչքերը կը վազցնէ , մեր գիշերուան հանգիստը կը խանգարէ , մեր շունչը կ'ապականէ , և մեր յիշողութիւնը կ'աւերէ :» Սըր Ո. Բալայ այս հատուածն յիշելէ յետոյ , կ'աւելցնէ . «Ով որ գինին կը սիրէ , բնաւ մէկու մը վրատահութիւնը պիտի չվայելէ , վասն զի այնպիսին չկրնար գաղանապահ ըլլալ : Գինին զմարդ անասունէ մ'աւելի գէշ կ'ընէ , կը յիմարացնէ : Եթէ գինեմոլ ըլլաս , կինդ և դաւակներդ և բարեկամներդ պիտի պարսաւեն զքեզ :»

Շէյգսբիր իւր գրուածոց մէջ շատ տեղ՝ և սքանչելի խօսքերով ըմպելիքը կը դատապարտէ :

Հնրկ է որ մարդիկ այսպէս իրենց բերնին մէջ դնեն
Թշնամի մը որ իրենց բոլոր գատողութիւնը կը կողոպտէ .
Ուրախութեան , հաճոյքի , զրօսանքի և ծափահարութեանց մէջ ,
Հնրկ էր որ անասունի կերպարանք ստանայինք (2) :

«Խելացի մարդ ըլլալ նախ յիմար մը՝ ապա անասուն մ'ըլլալու համար :»

(1) Շալիս (2) Շէյգսբիր

Բայց այս խօսքերով, ինձ կը թուի թէ անասունները կը զրպարտեն :

Իսկ միւս կողմանէ ի՛նչ առատ վարձատրութիւն կ'ընէ մեզ ժուժկալութիւնը :

Թէև շատ ծեր կ'երեւիմ, այլ սակայն զօրաւոր եմ և տակաւին շատ կորովի,

Վասն զի երիտասարդութեանս մէջ երբեք արիւնիս չեմ խառնած Բորբորիչ և անոստ ըմպելիներ :

Այս պատճառաւ իմ ծերութիւնս խիստ և սառնային՝

Բայց առողջ ձմերուան մը կը նմանի (1) :

Ոմանք կը զարմանան թէ ալգօլամոլութիւնն այնքան շատ դատապարտուած չէ Ս. Գրոց մէջ : Պէտք է սակայն յիշել թէ այս մոլութիւնն այնքան ընդհանրացած չէ տաք երկիրներու մէջ : Այսուհանդերձ Սողոմոն զեկուցած է զայն. «Որո՞ւնն է վայր, որո՞ւնն է սօր, որո՞ւնն են կռիւներն, որո՞ւնն են արատնջներն, որո՞ւնն են առանց պատճառի վէրքերն, որո՞ւնն է աչքերու կարմրութիւնը : Գինիին քով մնացողներուն, խառնուած գինին փնտուելու գացողներուն : Մի՛ նայիր գինիին կարմրութեան, գաւաթին մէջ իւր դոյնը ցուցնելուն և շիտակ վազելուն : Նա յետոյ օձի պէս կը խածնէ, և քարբի պէս կը խայթէ (2) :»

Պատճառներ կան կարծելու թէ ալգօլամոլութիւնն օր ըստ օրէ պակսելու վրայ է : Մտաւորական հաճոյքները վայելելու աւելի բազմաթիւ առիթներն, երաժըտութիւնն, որ այժմ աւելի եւս դիւրամատչելի եղած է, գիրքերը, նկարներն, ընտանեկան կեանքի աւելի մեծ բարւոքութիւն մը, ահա մէկ քանին այն պատճառներէն որք արդէն բաւական զօրեղապէս խրախուսած են ժուժկալութիւնը :

(1) Շէյգսբիր : (2) Գիրք Առակաց :

Սակայն, եթէ ալգօլի մշասններն այսքան ակներեւ են, պէտք է երբեք մոռնալ թէ մենք նաև չափազանց շատակեր ենք: Հաւանականաբար տասնէն ինն անձինք այս պակասութեան մէջ կ'իյնան, և անժուժկալութեամբ իրենց անձին կը մնասն: Խնջոյք մը, երբեմն, մնաս չպատճառեր. բայց պէտք եղածէն աւելի բան ուտելու սովորութիւնն ստամոքսի ծանրութիւն կուտայ և հիւանդութեան պատճառ կ'ըլլայ: Շատակերութիւնը շատ դիւրին է, բայց սակաւակերութիւնը դժուարին:

Պէտք էր որ ժուժկալութիւնը կեանքին հիմնական կանոնն ըլլար, զօրութիւն մ'է այն և ոչ թէ ակարութիւն, որ անձին վրայ իշխանութիւն ունենալը կ'ապացուցանէ:

Երկար ժամանակ սեղանի վրայ մի' մնաք, բայց կերակուր ուտելու ատեն ալ շատ մ'աճապարէք: Կ'ըսեն թէ սեղանէն միշտ զեռ ուտելու ակորժակ ունենալով ելնելու է: Եթէ ստամոքսը բռնաւորուած է, ուղեղը չկրնար աշխատիլ: Ճաշելէ յետոյ քիչ մը հանգչեցէ՛ք, կ'ըսէ առածը. բայց մէկ ընթրիքէն մինչև միւսն հանգչիլ ստիպուելու համար ալ մարդ տարօրինակ կեանք մ'ունենալու է: Ապրելու համար կերէ՛ք, բայց ուտելու համար մ'ա՛ պրիք: Կարճեցէ՛ք ձեր ընթրիքն և ձեր կեանքը պիտի երկարէք: Որքան որ ձեր սնունդին քանակութիւնը պակսեցնէք, այնքան աւելի պիտի կարենաք մտաւոր աշխատութեամբ զբաղիլ:

Թեթև ստամոքս մը սիրտը զուարթ կը պահէ: Եթէ շատ ուտէք միշտ տհաճ պիտի ըլլաք: Մարդիկ աւելի յաճախ կը տառասպին անմարտողութենէ քան թէ միւս բոլոր հիւանդութիւններէն: «Ձեր կեանքի կանոններուն կենսական մասերուն մէջ, կ'ըսէ Պազօն, ո՛ր և է յանկարծական փոփոխութենէ զգուշացէ՛ք, և երբ որ պէտքն զձեզ ստիպէ, ջանացէ՛ք ձեր ապրելու եղանակին մնացորդ մասն անոր պատշաճեցնել: Ճաշելու և քնանալու

ժամերուն անդրազ միտք և զուարթ բնաւորութիւն ունենալը մին է այն պատուէրներէն որոց գործադրութիւնն ամէնէն աւելի կ'օգնէ կեանքի երկարութեան :»

Մեր նստական կեանքը նկատողութեան առնելով, բացօդեայ տեղեր անցուցած մեր բոլոր ժամանակը լաւ գործածուած կրնայ համարուիլ : Այն ժամերն ոչ միայն արժանի են նշանաւոր նկատուելու կեանքի մէջ, այլ պիտի երկարեն զայն : Հռովմայեցիք ընտիր առած մ'ունէին. «In aere salus (1)» Չէք կրնար դուրսը շատ ժամանակ անցուցած ըլլալ :

Մաքուր ջուրն ալ բաց օդի չափ կարեւոր է սոողջութեան համար : Առատապէս գործածեցէ՛ք զայն թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին պէտքերու համար : Նոյն իսկ այնպիսի խնամքներ որոնք կրնան նուազ կարեւոր երեւիլ, զոր օրինակ բերնի խնամքը, շատ կը նպաստեն մեր հանդստութեան :

Առողջութիւնը կախում ունի յաւէտ մեր սովորութիւններէն և մեր ապրելու եղանակէն քան թէ դեղերէ : Մեր նախնիք դեղեր կ'առնէին անձերնին հիւանդութեան դէմ պաշտպանելու համար, և ոչ միայն բժշկական կաճառն՝ այլ նաև Պապօն կը յանձնարարէր ազոնց գործածութիւնն : Այսուհանդերձ շատ մեծ սխալ մ'էր այդ : Կերելի թէ՛ Լօք առաջինն եղած է այս սովորութեան անկարեւորութիւնն ապացուցանող : Եթէ գիտնանք սոողջապահութեան օրինաց հպատակիլ, պէտք չենք ունենար յաճախ դեղեր գնելու :

Թողէ՛ք որ Բնութիւնը գործէ անարգել : «Կենդանական տարրը մի՛ նեղէք, կ'ըսէր Նարոլէօն, ինքզինք պաշտպանելու առիթը տուէ՛ք իրեն. ամէն դեղերէ աւելի զօրաւոր պիտի ըլլայ այդ :»

(1) «Առողջութիւնը բաց օդի մէջ :»

Առատ օգ, առատ ջուր, և ուսելեաց և ըմպելեաց
չափաւորութիւն, աճա՛ւասիկ ճշմարիտ առողջութեան և
զօրութեան յոյժ թանկագին ուրախութիւնն ստանալու
ապահով միջոցներն՝ որք մինչև իսկ խոր ծերութեան մէջ
պիտի պահպանեն մեր երիտասարդութեան բովանդակ
աշխուժութիւնը: Բայց առողջութիւնը միայն մարմնէն
կախում չունի: «Բարկութիւնն, ատելութիւնը, արու-
թիւնն և երկիւղն ամէնէն ձախող ազդեցութիւններն են,
և որք ամէնէն աւելի կ'աւերեն մեր կենդանութիւնը⁽¹⁾»:»
Մինչդեռ ուրախութիւնը, զուարթութիւնն, և հոգւոյ
խաղաղութիւնն առողջութեան հզօր տարրերն են:

Կ'ըսեն թէ Լիզուրկոս Միծաղի չաստուածին նուիր-
եալ փոքրիկ արձաններ դնել տուաւ Սպարտացւոց բոլոր
սեղանատուններուն մէջ:

Երբ որ անհանգիստ ենք, ամենափոքր բան մը մեր
ջղային դրութիւնը կը խանգարէ. դոյզն նեղութիւններն
աղէտի երեւոյթ կ'ստանան: Ճիշդ ապացոյց մ'է այս թէ
հանգչելու և օգ առնելու պէտք ունինք:

Մանկանց արուած աշխատութեանց շատ յոգնեցու-
ցիչ ըլլալուն վրայ ստէպ կը խօսուի, կամ կ'ըսուի թէ
շատ կատարեալ իարդիկ չափազանց աշխատութեամբ
իրենց կեանքը կորսնցուցած են: Ըստ իս հազուադէպ է
այդ: Բայց յոյժ շատ անգամ ոչ թէ աշխատութիւնն՝ այլ
յուզմունքն, անձկութիւնն և հոգերն են որ զմեզ կը
հիւժեն: Մուլութիւնն, հեշտամոլութիւնն և անձնասի-
րական հաճոյքներն աւելի շատ մարդիկ կործանած են
քան թէ ծանր աշխատութիւնն: Ինչպէս որ մկանունք՝
նոյնպէս ալ ուղեղը մարզանք կը պահանջէ: Եթէ ամէն
բանի համար որոշեալ ժամեր և ժուժկալութիւն ունե-
նաք, և ձեր ժամանակը խոհեմութեամբ գործածելու սո-

(1) Տօթ. Բիչարտսըն:

վորիք, նոյն իսկ երկարատև և ծանր աշխատութիւնն, առանց սակայն ձեր կարողութենէն վեր ելնելու, աւելի օգուտ պիտի ունենայ ձեզ քան թէ վնաս:

Գրեթէ ամէնքս ալ ոչ կամ կանուխ քնատութիւնը կը ճանչնանք: Անկէ աւելի նեղացուցիչ բան չկայ, մարդ շարունակ ինքզինք դժբախտութեան մ'ազդեցութեան ներքև կ'զգայ. ամենափոքր դժուարութիւններն իսկ որոց առհասարակ հեշտիւ կարելի էր յաղթել, նոյն ժամանակ անյաղթելի կը թուին. կարծէք թէ միտքը կը ջանայ ամէն հաճելի բաներէ խուսափիլ, միմիայն տխուր և կեանքի մէջ մեր զուրկ եղած բաներուն վրայ խորհելու համար: Այլ սակայն անյոյս մ'ըլլաք: Կարծեմ թէ քնատութիւնն երբեք մէկու մը մեռնելուն պատճառ չէ եղած: Մանաւանդ թէ քնարեր դեղեր առնելու մ'ելնէք, ահա բուն վտանգն հոն է: Նախ հաճելի մտածութիւններ պատրաստեցէք քնատութեան ժամերու համար: Տունը կարելի եղածին չափ քիչ կեցէք, իսկ դուրսը՝ կարելի եղածին չափ շատ. բնաւ մտատանջութիւն մ'ունենաք, և վստահ եղէք որ վերջապէս դարձեալ քունը պիտի գտնէք: Եթէ այդ քնատութիւնները շատ երկարատև չըլլան, կրնան նոյն իսկ օգտակար ըլլալ. ըստ որում քունին այն անգնահատելի՝ լարիքը կը ճանչցնեն ձեզ, որուն համար շատ անգամ պէտք եղածին չափ երախտագէտ չենք:

Շատ հիւանդութիւններու պատճառը միտքն է: Բժիշկներն հիւանդութեան մը միմիայն ֆիզիկական ախտանիշերովն զբաղելու չեն, այլ նաև շատ անգամ հարկ է որ Շէյգսբիրի հետեւեալ հարցման պատասխանեն.

Ձեռ կրնար ուրեմն հիւանդ միտք մը դարմանել,
Յիշողութեան մէջ զետեղուած վիշտ մ'արմատախիլ ընել,
Ուղեղին մէջ քանդակուած մտատանջութիւնները ջնջել,
Եւ, մոռացութեան քաղցր դեղծափի մ'օգնութեամբ՝

Մաքրել կուրծքն որ ուռեցած է վնասակար նիւթերով,
Որոնք սրտին վրայ կը ծանրանան

Ասկէ դատ, առողջութիւնը միմիայն երջանկութեան
գլխաւոր պայմաններէն մէկը չէ. նա կարեւոր է նաև
լաւ աշխատելու համար: Հետեւաբար, զայն անխնամ
թողուլն ոչ միայն յիմարութիւն է այլ նաև ամբարտա-
ւանութիւն:

Կարելի չէ լաւ աշխատիլ, կամ գէթ մեր կրցածին
չափ ընել, եթէ չափազանց աշխատութեամբ բեռնաւոր-
ուած ենք: Արդէն իւր կարողութեան չափէն դուրս ել-
նելը խոհեմութիւն չէ, վասն զի այդ կերպով կատար-
ուած ամէն աշխատութիւն հուսկ յետոյ հանդարտութեան
և հանգստութեան ժամանակամիջոցի մ'ալ պիտի կարո-
տի, կատարուած գործն երբեք լաւ բան մը պիտի չըլ-
լայ, և ո՛ր և է դիւրագրգռութեան, տկարութեան կամ
անխորհրդութեան մը հետքերը պիտի կրէ: Մանաւանդ
եթէ մէկն ստիպուած է ուրիշի աշխատակցիլ, բազմամանց
և թիւրիմացութեանց առիթները միշտ անպակաս պիտի
ըլլան: Այդ վիճակի մէջ եղողը բաւական է որ փորձէ
նախագիծ մ'ընել, պիտի տեսնէ թէ ձեռքը կը զողայ և
իւր կամքին համեմատ չչարժիր: Ադոր պատճառն ո՛չ մի-
այն դնդերային յոգնութիւնն է, այլ մանաւանդ ջղային
տկարութիւնը: Պէտք է յօժարութիւն ունենալ իւր աշ-
խատութեան, և ասոր համար կանոնաւորապէս և եռան-
դով աշխատելու է, բայց ոչ թէ անընդհատ: Պէտք չէ
անփոյթ ըլլալ ո՛չ սնունդի, ո՛չ հագուստի, ո՛չ մարզան-
քի և ո՛չ ալ արձակուրդի օրերու մասին:

Վատառողջութեան հետզհետէ ընկճելու և տկարայնե-
լու ձկտումն աւելի ևւս ակնհերեւ է երբ մէկն անձամբ
ինքն եղած է ադոր պատճառն: Այլ սակայն շատ մար-
դիկ ալ առանց յանցանք ունենալու, իրենց բոլոր կեան-
քին մէջ հիւանդութեամբ տառապելու սահմանուած են:

Բայց շատ անգամ կը պատահի որ ընտրութիւնը մարմնոյն այս տկարութեան փոխարէն, մաքին աւելի եւս պայծառութիւն և զուարթութիւն կը պարգեւէ: Սմէնքս ալ ճանչցած ենք շարունակ հիւանդոտ մարդիկ, որոնց զուարթութիւնն և հեղիկ ընաւորութիւնն ո՛չ միայն իբր դաս կրնայ ծառայել քաջողջ եղողներու, այլ մանաւանդ կարծես թէ անոնց կեանքը նոյն իսկ ցաւի մէջ գեղեցկութիւն մը և նուիրականութիւն մը կ'զգենու:

Գ Լ Ո Ի Խ Ձ .

ՏՈՀՄԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հին ժամանակներէ ի վեր բոլոր իմաստունք հաստատած են դաստիարակութեան կարեւորութիւնը:

«Բոլոր գանձերու մէջ, կ'ըսէ Իթօբատէսան⁽¹⁾, գիտութիւնն ամէնէն թանկագինն է, վասն զի ո՛չ կը գողցուի, ո՛չ կը ծախուի, ո՛չ ալ կը ջնջուի» — Դաստիարակութիւնը, կ'ըսէ Պլատոն, լաւագոյն մարդոց ստանալիք ամէնէն գեղեցիկ բանն է:»

Մոնթէնը կ'ըսէ թէ «տգիտութիւնը չարիքներու մայրն է:» — «Գիտութիւնը, կ'ըսէ Ֆիւլէր, ողորմութիւններուն ամէնէն վսեմն է:» — «Կարողութիւնն առանց գիտութեան, կ'ըսէր Գաղղիացի բարոյագէտ մը, շատ վտանգաւոր է:» Տգէտի մը կեանքն համեմատաբար միշտ ապարդիւն կ'ըլլայ: Իրաւամբ ըսուած է թէ մարդ կարօտ է գիտութեան ոչ միայն իւր ապրուստն ապահովելու՝ այլ ապրելու համար:

(1) Սանգրիտ լեզուով գրուած արձակ առակաց հաւաքածոյ:

Բեղբարգա կ'ըսէր թէ իւր ամէնէն աւելի սիրած բանն էր սորվիլ, և տարակոյտ չկայ թէ Շէյքսպիր իւր անձնական կարծիքն յայտնած է լորտ Սէյի բերնով ըսել տուած սա խօսքերուն մէջ .

Տղտուծիւնն Աստուծոյ մէկ անէծքն է .

Իսկ գլտուծիւնն՝ այն թեւն է որ զմեզ մինչեւ երկինք կը հանէ :

Սողոմոն շատ գեղեցիկ հատուածի մը մէջ կ'ըսէ .

«Երանի այն մարդուն որ իմաստութիւն կը գանէ, ու այն մարդուն՝ որ հանճար կ'ստանայ . վասն զի անոր շահն արծաթի շահէն աղէկ է, ու անոր արդիւնքը մաքուր ոսկիէն : Գոհարներէն պատուական է այն, և բոլոր ցանկալի բաները չեն կրնար անոր հաւասարիլ : Անոր աջ ձեռքին մէջ օրերու երկայնութիւն կայ, և ձախ ձեռքին մէջ հարստութիւն և փառք : Անոր ճամբաներն հաճոյական ճամբաներ են և անոր բոլոր շաւղները խաղաղութիւն :»

Եւ դարձեալ .

«Ամէն բանին գլուխն իմաստութիւն է, ուստի իմաստութիւն ստացիր, և ամէն ստացած բաներուդ հետ խոհեմութիւն ստացիր (1) :»

Այլ սակայն ասոր հակառակ կարծիքն երկար ժամանակ իշխեց, մանաւանդ դեռատի աղջկանց նկատմամբ : Գերմանական առած մը կ'ըսէր թէ կանանց գրադարանն իրենց զգեստի պահարանն է, և Գաղղիական առած մ'ալ կ'ըսէր թէ նորատի աղջիկները կամ չորս աւետարանաց՝ և կամ չորս պատերու մէջ պահուելու են : Դեռ քիչ ժամանակ առաջ, այնպէս կը նկատուէր թէ ո՛չ ժողովուրդն և ո՛չ ազնուականք պարտաւոր էին գիտութեամբ պարապելու, քահանաներու և մենակեացներու

(1) Գիրք Առակաց :

գործն էր այն : Նոյն իսկ շատ հանճարեղ եւ բարեբարոյ մարդիկ , ինչպէս Տօքթ . Ճօնսըն , իբր ստոյգ սկզբունք , հաստատած են որ , եթէ ամէն մարդ կարդալ սորվէր , քիչ ատենէն ձեռնական աշխատութիւններով զբաղելու մարդ պիտի չգտնուէր , Բայց կ'երեւի թէ Տօքթ . Ճօնսըն աշխատութեան արժանապատուութիւնը նկատողութեան չէր առներ :

Այս եղաւ առաջին կայան մը : Իսկ երկրորդը՝ թէ դաստիարակութիւնը պատրաստութիւն մ'է գործոց համար . թէ պէտք է տղաքն իրենց վիճակին պահանջածէն աւելի վեր բարձրացնելէ զգուշանալ , և թէ ընթերցանութիւնը , գեղագրութիւնն և թուարանութիւնը բաւական են աղքատիկ դասակարգի տղոց համար :

Քիչ քիչ ամէն տեսակ գործի համար այսպէս սկսան խորհիլ : Հազլիդ յայտարարեց թէ առեւտրական ասպարէզի սահմանուած տղաք պարտին նախնական կրթութեամբ մը բաւականանալ : «Ամէն մարդ , կ'ըսէր նա , կրնայ դրամ չափիլ , եթէ գլխուն մէջ տարբեր մտածութիւն չունենայ :»

Այսօր մենք կրթութիւնը գովութեամբ կը հռչակենք ոչ միայն մարդը լաւագոյն գործաւոր մ'ընելու այլ նաև գործաւորը լաւագոյն մարդ մ'ընելու համար : Վիզթոր Հիւկօ իրաւամբ ըսած է թէ «Ով որ դպրոց մը կը բանայ բանտ մը կը գոցէ :»

«Մեր տղոց շատը , կ'ըսէր Զուիցերացի պետական անձ մը , աղքատութեան մէջ կը ծնանին , բայց մենք կը ջանանք որ անոնք ազիտութեան մէջ չմեծնան :»

1870 տարին՝ ուր կրթութիւնը պարտաւորիչ ընող օրէնքն հաստատուեցաւ , շատ նշանաւոր թուական մ'է Անգղիոյ պատմութեան մէջ : Այն ատեն Անգղիոյ նախնական վարժարաններուն մէջ 1,400,000 տղաք կային . այսօր այդ թիւն 5,000,000 ի հասած է : Կ'ուզէ՞ք գիտ-

նալ թէ ի՛նչ արդիւնք ունեցած է այս : Քննենք նախ եղեռնագործութեանց վիճակագրութիւնները : Մինչեւ 1887 Անգղիոյ բանտերուն մէջ եղեռնագործներու թիւն առաւելութիւն ցոյց տուած է : Նոյն տարին , միջին հաշուով , անոնց թիւն էր 20,800 : Իսկ անկէ ի վեր պակսելու վրայ է : Այսօր այդ թիւը 13,000 ի իջած է : Ըսել է թէ անոնց մէկ երրորդ մասը պակսած է : Բայց պէտք է միանգամայն յիշել թէ ամբողջ այդ ժամանակամիջոցի մէջ ժողովուրդը շարունակ կ'աւելնար : Այնպէս որ 1870էն ի վեր մէկ երրորդ մասի յաւելում մը ցոյց կուտայ : Եթէ հոն եղեռնագործաց թիւն ալ մի և նոյն համեմատութեամբ աւելցած ըլլար , այժմ փոխանակ 13,000 ի 28,000 պիտի ըլլար , կամ կրկնապատիկէն աւելի : Եթէ քննենք ապա Անգղիոյ աղքատաց վիճակագրութիւնները , պիտի տեսնենք թէ , 1871 ին հազար բնակչի վրայ 47 տնանկ կը հաշուէր , որոց թիւն ապա մինչև 53 ի հասած էր : Անկէ ի վեր , այս թիւը 22 ի իջած է : Հետեւաբար , անոնք ալ այսօր կէս առ կէս համեմատութեամբ նուազած են :

Ապացուցանելու համար թէ ո՛րքան կարճ է ոճիրը ազիտութեան կցող կապը , ձեռք անցուցած վերջին տեղեկութեանցս համեմատ , Անգղիոյ մէջ 157,000 դատապարտեալներու վրայ , 5,000 ը միայն պէտք եղածին չափ կարդալ և գրել զիտէին , իսկ 250 ը միայն ուսեալ ըսուելու արժանի մարդիկ էին :

Սակայն չեմ յուսար որ կարծուի թէ խնդիրն իբր նիւթական բան մը կը նկատեմ : Վերոգրեալ թիւերը մէջ բերած եմ միմիայն իբր պատասխան այն անձանց որոնք կը կարծեն թէ մեր դատարարակութիւնը շատ սուղի կ'ըլլայ մեզ :

Անտարակոյս ես ալ կը խոստովանիմ թէ պէտք է զանազան զեղչեր ընել . թէ հարկ է հաշուի առնուլ նաև շատ ուրիշ պարագաներ , և թէ այս թիւերը զիտական

ճշդութիւն մը չունին . այսուհանգերձ անոնք յոյժ հրահանգիչ են և յոյժ գոհացուցիչ : Սաստիարակութիւնն աւելի բազմածախս է քան դաստիարակութիւնն :

Իրօք ոճիրներու յոյժ փոքր մէկ մասին պատճառը մոլութիւնն և կամ անդիմադրելի փորձութիւններն են : Իսկ անոնց մեծագոյն ազբիւրններն են արբեցութիւնն և տգիտութիւնը : Մինչև ցարգ ձեռք բերուած լաւ արդիւնքներուն պատճառը միմիայն այն չէ որ տղաք դպրոցի մէջ բարի վարք կ'ստանան , և մաքրասէր և կարգապահ ըլլալու կը սովորին . այլ նաև , և մանաւանդ թէ անոնք փողոցի շար դասերէն հեռու կը պահուին , և եղևոնագործի ու դասարկապորտի աղետալի օրինակներուն դէմ կը պաշտպանուին :

Հարկ է որ մենք մեզի հարցնենք թէ արդեօք գտած ենք տոնմային դաստիարակութեան լաւագոյն եղանակն : Երեք զլխաւոր հարցումներ կան որոնց ամէն վայրկեան պէտք է պատասխանել կեանքի մէջ : — Այս աղէկ է արդեօք թէ գէշ : — Այս ճիշդ է արդեօք թէ սխալ : — Այս գեղեցիկ է արդեօք թէ տգեղ : Պէտք էր որ մեր դաստիարակութիւնը կարենար օգնել մեզ բոլոր այս հարցումներուն պատասխանելու :

Գաստիարակութեան նպատակն է ոչ թէ մարդիկը պարզապէս պատրաստել կեանքը վայելելու , այլ իրենց վայելած կեանքին մէջ լաւ գործ մը կատարելու :

Երկու դարէ աւելի է որ Պագօն արդէն կը խօսէր այնպիսեաց վրայ «որոնք խորհուրդ կուտան մարդոց երթալ ծախել իրենց գիրքերն , հալոցներ գնելու համար . զԱթենաս և զՄուսաններն ամուլ կոյսեր ըլլալնուն պատճառաւ լքանելով , և միմիայն Հեփեստոսի ապաւինելով » : Պէտք չէ երբեք լքանել զԱթենաս և զՄուսաները , բայց դժբախտաբար մինչև ցարգ մեր կրթութիւնն հաստատապէս չենք հիմնած Բնութեան Ս. Գրքին վրայ :

Իմաստասէրք միշտ մտադիւր եղած են կարծելու թէ իրական հարցերը կարելի է բառական քննութեամբ լուծել : Պլուտարքոսի զուարճալի հարցն ամէնուն ծանօթ է . Հա՞ւն կաւկթէն ելած է թէ հաւկիթն հաւէն : Եւ վերջին ենթադրութիւնն հաստատելու համար մէջ բերուած ապացոյցներէն մէկն այն է որ, միշտ հաւի մը հաւկիթը կ'ըսուի, և ոչ թէ հաւկիթի մը հաւը :

Հաւանօրէն մեր կրթութեան մէջ վերը յիշած պակասութիւններու հետեւանքն է որ այնքան քիչ անձինք դպրոցէն ելնելէ յետոյ կը շարունակեն հետամուտ ըլլալ իրենց դաստիարակութեան : Տարակոյս չկայ թէ մարդ մինչև իւր վերջին շունչը բան կը սորվի : «Ապրեցէ՛ք և միշտ սորվեցէ՛ք» կ'ըսէ հին առածը . բայց խնդիրը գիտնալն է թէ արդեօք բան կը սորվի՞նք ո՞ր և իցէ կերպով, զոր օրինակ, լրացրաց կամ վիպասանութեանց մէջէն հանուած հատակոտորներով, կամ թէ արդեօք բանի մը հետամուտ կ'ըլլա՞նք որ գէթ հեռուանց անընդհատ և կարգաորեալ դաստիարակութեան մը նմանի :

Ուրիշ տեղ մը շատ բարձր հեղինակութիւն ունեցող անձի մը կարծիքն յայտնած եմ այն արդիւնքներուն վրայ զորս ո՞ր և է կրթութենէ պահանջելու իրաւունք ունինք . հոս ալ Բրօֆ. Հրգայիի յար և նման կարծիքը մէջ պիտի բերեմ :

«Լաւ կրթութիւն մը պէտք է որ կարող ընէ տասն և հինգ կամ տասն և վեց տարեկան տղայ մը իւր մայրենի լեզուն և դասական հեղինակաց գործերէն քաղուած ո՞ր և է հատուած մը դիւրութեամբ և ճշգոթեամբ կարդալու և գրելու . իւր ծնած երկրին պատմութիւնն և ընկերային կեանքի մեծ օրէնքներն ընդհանուր կերպով մը գիտնալու . ընախօսական և հոգեբանական գիտութեանց տարրական ծանօթութիւններն և թուաբանութեան և երկրաչափութեան վրայ փոքր ի շատէ տե-

ղեկութիւն ունենալու : Նոյնպէս պարտի նա յաւէտ փորձառութեամբ քան թէ տեսականապէս ստացուած տրամաբանութեան ծանօթութիւններ ունենալ : Գալով երաժշտութեան և դժագրութեան , ադոնք յաւէտ իբր հաճոյք պիտի ըլլան իրեն համար քան թէ աշխատութիւն :»

Մեզմէ շատեր կրնան մեծանուն անդամազնին ճօն Հրնդրի հետեւեալ խօսքերը նոյնութեամբ արտասանել . վասն զի գրեթէ ամէնքս ալ իրեն պէս զգացած ենք . «Երիտասարդութեանս մէջ , սաստիկ բազմանք ունէի ամէն բան գիտնալու ամպերու վրայ , խոտի վրայ , և թէ ի՞նչ պատճառաւ տերեւները գոյն կը փոխեն աշնան : Մրջիւնները , մեղունները , թռչունները , գորտի ձագերն , հարսնեակները կը գիտէի , և մարդիկն իրենց չզխտցած և կամ գիտնալու իսկ շատ հետաքրքիր չեղած ամէն տեսակ բաներուն վրայ հարցումներովս կը նեղէի :»

«Սա միայն կ'ուզեմ ըսել գրքերու վրայ ,» կ'ըսէ Լօգ , դաստիարակութեան վրայ գրած իւր գրքին մէջ , «թէ գրքերու հետ յարաբերութիւնը , սովորաբար բոլոր ըսուածին հակառակ , ըստ իմ կարծեաց , մեր ուսումնասիրութեանց ամենակարեւոր մասը չէ : Պէտք է անոր վրայ աւելցնել նաև ուրիշ երկու բան , որոնք մեծապէս կ'օգնեն մեզ ծանօթութիւններ ստանալու . խորհրդածութիւնն և խօսակցութիւնն : Ընթերցումն ինձ կը թուի թէ , գլխաւորաբար կը ծառայէ ժողովելու այն նախնական նիւթերն որոնց մէկ մեծ մասը մէկդի նետել հարկ պիտի ըլլայ , իբր անօգուտ : Խորհրդածութեան պաշտօնն է այդ նիւթերուն մէջէն ընտրութիւն մ'ընել , զանոնք իրարու յարմարցնել , և եթէ ներելի է ինձ այս փոխաբերութիւնը , գերաններն յարդարել , որմնաքարերը քառակուսի կոփել և զետեղել , և ամբողջ շէնքը կառուցանել . իսկ բարեկամի մը հետ եղած խօսակցութեան գերն է , (վասն զի վիճաբանութիւնը շատ օգուտ չունի ,)

այսպէս ըսենք, շինուածքը քննել, չէնքին ամէն կողմը պտտիլ, բոլոր մասերուն չափակցութեան յարմարութիւնը զխտել, և իւրաքանչիւր բանի յատկութիւններն ու թերութիւնները նշանակել: Արդէն պակասը գանելու և պակասութիւնները դարմանելու լաւագոյն միջոցն այն է. խօսակցութիւնը շատ սնգամ մեր չզիտցամ ճըշմարտութիւնները ցոյց կուտայ մեզ, և ընթերցման և խորհրդածութեան չափ մեր մտքին մէջ կը զեանդէ գանտնք:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Է.

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դաստիարակութիւնը մեր բոլոր ձիրքերուն ներդաշնակ կերպով զարգացունն է: Նա մեր մանկութենէն կ'սկսի, զպրօցի մէջ կը շարունակէ, բայց հոն չվերջանար: Նա մեր ամբողջ կեանքին մէջ կը յարատեւէ, կամայ թէ յակամայ: Բուն խնդիրը՝ գիտնալու վրայ կը կայանայ թէ, այն ամէն բան զոր հուսկ սպա կը սորվինք, արդեօք խոհեմութեամբ ընարուած են թէ բոլորովին գիպուածով: «Ամէն մարդ, կ'ըսէ կիսպըն, երկու տեսակ դաստիարակութիւն կ'ունենայ. այն որ կը արուիրեն և այն զոր ինքն իրեն կուտայ: Այս երկուքէն կարեւորագոյնը վերջինն է:»

Ինչ որ մենք անձամբ կը սորվինք, աւելի օգտակար կ'ըլլայ մեզ քան ինչ որ ուրիշները մեզի կը սորվեցնեն: «Ո՛հ ոք, կ'ըսէ Լօզ, ճշմարտապէս գիտուն եղած է, կամ ո՛չ մէկ Գիտութեան մէջ ստոյգ գերազանցութիւն մը

կրցած է ստանալ միմիայն Վարպետի մը հրահանգաց և ուղղութեան ներքև :»

Անոնք որ չեն կրցած դպրոցի մէջ նշանաւոր հանգիստնալ , պէտք չէ որ այդ պատճառաւ վհատին : Ամէնէն մեծ միտքերը չեն որ ամէնէն շուտ կը հասունանան : Եթէ բնաւ ջանք չէք ըրած , արդարեւ ամօթալի է այդ , բայց այնուհանդերձ պէտք չէ որ վհատիք : Եթէ բոլոր ջանքերնիդ ի գործ դրած էք , պէտք է որ յարատեւէք . վասն զի բազմաթիւ են այնպիսիներն որ թէև իրենց դպրոցական դասերուն մէջ չեն փայլած , բայց ապա մեծամեծ յաջողութիւններ գտած են :

Կ'ըսեն թէ Ուէլլինկթըն և Նաբօլէօն բթամիտ տղաք էին , և կը հաւատտեն թէ նոյնպէս եղած են նաև Նիուօթըն , Սուրֆը , Գլայլ , Սըր Ուալդը Սօօդ , Շէրիտան և ուրիշ շատ նշանաւոր մարդիկ : Արդ , ասկէ կը հետեւի թէ դպրոցի մէջ քիչ փայլող աշակերտները միշտ իրենց դասերէն քիչ օգտուողները չեն :

Ըսուած է թէ տաղանդն «աշխատելու անսահման կարողութիւնն» է , և այս կարծիքը ճշմարտութենէ շատ հեռի չէ : Ինչպէս Լիլի կ'ըսէ գեղեցիկ դարձուածով . «Եթէ Բնութիւնը չօգնէ , Աշխատութիւնն ընդունայն է . բայց առանց Ուսումնասիրութեան՝ Բնութիւնն ընդունայն է :»

Միւս կողմանէ , բազմաթիւ կորովամիտ և նշանաւոր տղաք , առողջութեան , ջանասիրութեան կամ նկարագրի պակասութեամբ , կեանքի մէջ բնաւ չեն յաջողած , և ինչպէս որ Կէօթէ կ'ըսէ , «այն տունկերուն կը նմանին որք թէև կրկին ծաղիկ կը բանան , բայց պտուղ չեն տար :» Այդպիսիք երբեմն թշուառութեան մէջ կը մեռնին . մինչդեռ համեմատաբար նուազ օժտեալ բայց ջանասէր , և աւելի հաստատ նկարագրի տէր տղաք , անդադար բարձրացած՝ և վերջապէս յաջողած

են կարեւոր դիրքեր գրաւելու, ի պատիւ իրենց և յօգուտ իրենց երկրին :

Կրթութեան արժէքին վրայ ինչ ինչ կասկածներ յառաջ եկած են, ինչպէս որ շատ լաւ ըսած է Տօքթ. Արնոլտ, «տգիտութեան և անմեղութեան միջև գանուող այն տարօրինակ շփոթութենէն, որով ոմանք կ'երեւի թէ իրենք զիրենք կը խաբեն : Ճշմարտութիւնն այն է որ, եթէ չափահաս մարդ մը իւր հմտութիւններէն մերկացնէք, զայն տղայ մ'ըրած չէք ըլլար, այլ անասուն մը, տիեզերքի ամէնէն չարագործ և ամէնէն փաստակար անասուններէն մին :» Վասն զի, ինչպէս որ ուրիշ տեղ ալ կը յայտնէ, եթէ մարդիկ էութեան այն ամէնէն վըստահելի առաջնորդը մէկ կողմ թողուն, իրենց կիրքերուն գերին կ'ըլլան, և երկու հասակներու պակասութեանց միանգամայն կ'ենթարկուին. այսինքն, մանկան տգիտութեան վրայ չափահաս մարդու մտութիւնները կ'աւելցնեն :

Այնպիսին՝ որուն դաստիարակութիւնը լաւ սկզբնաւորութիւն մ'ըրած է դպրոցի մէջ, հուսկ յետոյ չկասեցըներ զայն :

Իմաստուն դաստիարակութեան մը նպատակն է, Սողոմոնի խօսքերուն համեմատ, «Իմաստութիւնն և խրատը գիտնալ, հանճարին խօսքերն հասկնալ, իմաստութեան կրթութիւնն ընդունիլ, այսինքն արդարութիւնը, դատաստանն և ուղղութիւնը. միամիտներուն սրամտութիւն տալ, և երիտասարդներուն գիտութիւն և հանճար (1) :»

Մարդ մը, կ'ըսէ Թօրոյ, «իւր ճամբէն կը շեղի արծաթ տօլար մը գետնէն առնելու համար, բայց բնակարեւորութիւն չտար հնութեան իմաստուններուն ոսկե-

(1) Գիրք Առակաց :

դէն խօսքերուն, զորս ամէն դարուց իմաստուններն հաստատած են :»

Գաղղլիական տխուր առած մը կ'ըսէ. «Եթէ երիտասարդութիւնը գիտնա՛ր, եթէ ծերութեւնը կարենա՛ր :» Ընտիր դաստիարակութիւն մը երիտասարդութեան մէջ հմտութեամբ՝ և ծերութեան մէջ զօրութեամբ կ'օժտէ զմեզ : «Փորձառութիւնը, կ'ըսէ Յրանգլին, սուղ դպրոց մ'է, բայց յիմարններն հոն միայն բան կը սորվին :»

Ոչինչ այնքան կարեւոր է կեանքի մէջ քան հաստատ քայլով սկսիլը :

Լաւ սկսեցէք, և ձեր յառաջագիտութիւնը հեազհեաէ աւելի զիւրին և աւելի արագ պիտի ըլլայ : Եթէ ընդհակառակը, գէշ սկզբնաւորութիւն մ'ընէք, հուսկ յետոյ զձեզ ուղղելու համար շատ դժուարութիւն պիտի կրէք : Սորվիլը դժուար է, բայց սորվածը մոռնալն աւելի եւս դժուարին :

Ձանացէ՛ք ձեր մտքին մէջ զետեղել ինչ լաւագոյն բան որ կայ գրքերու, մարդերու, գաղափարներու և կրթական հաստատութիւններու մէջ : Երբեք ամչնալու չենք թէ ուրիշներէ նուազ գիտուն ենք. բայց ամչնալու ենք թէ սորվիլը կարելի եղած բաները սորված չենք :

Դաստիարակութիւնը միմիայն լեզուներ և կարգ մը իրողութիւններ սորվելու մէջ չկայանար : Կրթութենէ աւելի բարձր և բոլորովին տարբեր բան մ'է նա : Կրթութիւնը գանձեր կը պատրաստէ մեզ ապագային համար, բայց դաստիարակութիւնը՝ սերմեր կը ցանէ որք կրնան ապա երեսնապատիկ, վաթսնապատիկ և հարիւրապատիկ արդիւնք տալ :

Գիտութիւնն ստորադաս նկատուած է իմաստութեան. բայց, ճշմարիտն ըսելով, պէտք եղածին չափ չեն ճանչցած անոր բարիքները : Կ'ըսեն թէ, զոր օրինակ,

Գիտութիւնը կը հպարտանայ թէ շատ բան գիտէ.
Իմաստութիւնը կը խոնարհի թէ աւելի շատ բան չգիտեր ⁽¹⁾ :

Բայց միշտ այդպէս չէ : Երբեմն շատ բան սորված ան-
ձինքն են որ գիտեն թէ որքան քիչ է իրենց գիտցածը :

Նաև շատ իրաւամբ ըսուած չէ թէ հմտութիւնք
«Անտաշ և անշահ զանգուած մ'են, պարզ շինուածա-
նիւթեր, զորս իմաստութիւնը կը գործածէ շէնքը կա-
ռուցանելու համար :»

Շատ ողորմելի ճարտարապետ մ'եղած կ'ըլլար այն
որ շատ հոգ չընէր իւր շինուածանիւթերը լաւ ընտրելու :
Այսուհանդերձ, շատ անգամ ի սկզբան անարժէք երեւ-
ցող հմտութիւններ հուսկ ապա շատ թանկագին երեւ-
ցած են :

Գիտութիւնը կարողութիւն է : «Ելեկարականութեան
վրայ մեր ունեցած հմտութիւնը ժամանակի խնայողու-
թիւն մ'է. գրինը՝ խօսքի և շարժմանց խնայողութիւն
մը. անտեսական օրէնքներուն՝ հասութի խնայողու-
թիւն մը. առողջապահական օրէնքներուն՝ առողջու-
թեան և կեանքի խնայողութիւն մը. իմացականութեան
օրէնքներուն՝ ուղեղային յոգնութեան խնայողութիւն
մը : Գալով Հոգևոյն օրէնքներուն հմտութեան, — Ինչ
չեն խնայեր անոնք ⁽²⁾ :»

«Իսկ անձնական պահպանութեան համար, կ'ըսէ Հ.
Սթէնսըրը, կեանքի և առողջութեան դարմանին համար,
ստանալու կարելոր բանը՝ — Գիտութիւնն է : Անուղ-
ղակի կերպով այդ մի և նոյն անձնական պահպանութեան
համար, զոր ապրուստը շահիլ կ'անուանենք, ստանալու
կարելոր բանը՝ — Գիտութիւնն է : Հայրական պարտաւո-
րութեանց կատարման համար՝ պէտք եղած ճշմարիտ
առաջնորդը՝ — Գիտութիւնն է : Նոյնպէս իրենց բոլոր

(1) Գօուբըր : (2) Քինկպէյ :

ձեւերուն ներքե՛ Սրուեստին արտադրութեանց և արուեստական վայելքներու համար, դարձեալ պէտք եղած նախապատրաստութիւնը՝ — Գիտութիւնն է: Նաև իմացական, բարոյական և կրօնական կրթութեան համար, ամէնէն արդիւնաւոր ուսումնասիրութիւնը՝ — Գիտութիւնն է:»

Սթանլէյ աւագերէցին կարծիքն ալ մէջ պիտի բերեմ հոս. «Ճշմարտութեան անշահախնդիր սէրն, սրբան հազուագիւտ՝ և սակայն սրբան օգտակար է: Անոր օգուտները միշտ անմիջապէս չենք տեսներ. երբեմն քանի մը սերունդ անցնելէ յետոյ կը նշմարենք այն երջանկութեան ամբողջ ծաւալը զոր կը պարտինք գիտական գիւտերու, որոնց հետամուտ եղած են գիտութեան մարդիկ, ճշմարտութեան անշահախնդիր սէրը միայն իւր շարժառիթ ունենալով:

Ուրեմն Սողոմոն շատ իրաւունք ունի ըսելով.

«Իմաստունը Թող լսէ և իւր իմաստութիւնն աւելցնէ (1):»

Քիչ հմտութիւններ կան բոլորովին անօգուտ. քիչ բաներ կան զորս գէթ անգամ մը տեսնելը շահաւոր չըլլայ: Իրօք փոքր բան չկայ, այլ փոքր միտքեր կան:

«Գիտութիւնը Նահապետին երազին խորհրդաւոր սանդխին կը նմանի: Անոր ոտքն սկզբնական գետնին վրայ կեցած է, իսկ գագաթն հրեղէն երկնքին ստուերաւոր շքեղութեան մէջ կը կորսուի. մինչդեռ մեծ հեղինակներն, որք աւանդական դարերէ ի վեր գիտութեան և իմաստասիրութեան, բանաստեղծութեան և հմտութեան շղթան հիւսած են, այդ սանդխէն ելնող և իջնող հրեշտակներն են, որք ճիշդ նոյնպէս, երկրի և երկնքի միջև հազորդակցութիւնն հաստատուն կը պահեն(2):»

(1) Գիրք Առակաց (2) Լորտ Պիգոնսֆիլտ:

Տխրալի է սակայն խորհիլը թէ երբեմն շատ մեծ զիւտերու հեղինակներն անծանօթ կը մնան, ցաւալի է այս, ոչ թէ իրենց համար, այլ որովհետեւ մենք զանոնք երախտազիտութեամբ յիշել կը բաղձայինք: Վասն զի հազուադէպ է որ մեծ հնարիչներ պարզապէս շահազիտական նպատակու կամ փառք ստանալու բաղձանքով աշխատած ըլլան:

Աշխատութեան ժամանակ անընդհատ ուշադրութիւն և հաստատուն ջանասիրութիւն անհրաժեշտ կարեւոր են, ամէն անձի համար որ կ'ուզէ կեանքը լիովին վայելել: Եթէ ձեր ուշադրութեան կէսը միայն նուիրէք ձեր գործին, կրկնապատիկ ժամանակի կորուստ պիտի ունենաք:

Յաւալի է խորհիլը թէ իմացական վայելքներն յոյժ քիչ բան աւելցուցած են մինչև ցարդ մարդուն երջանկութեան վրայ, սակայն և այնպէս, դպրոց (σχολή) բառին նախնական նշանակութիւնն է հանգիստ կամ գրօսանք:

Շատ կարեւոր է, կ'ըսէ Յ. Մորլէյ, «թէ՛ երջանիկ ըլլալու և թէ՛ մեր պարտաւորութիւնը կատարելու համար, սովորիլ իմաստուն խորհրդածութիւններով և վայելուչ զգացումներով ապրելու:»

Դրական իմաստասէրներու հանգանակին մէջ շատ բան կայ որ չեմ կրնար ընդունիլ: Այլ սակայն անոնք ազնիւ նշանաբան մ'ունին. — «Ո՛րք իբր սկզբունք, կարգապահութիւնն իբր հիմ, և յառաջադիմութիւնն իբր նպատակ:»

«Շատ անմեղ մարդիկ կան, կ'ըսէ Էմէրսըն, որ զԱստուած կը պաշտեն ըստ իրենց հայրերուն աւանդութեան, բայց որոնց պարտաւորութեան զգացումն երբեք իրենց բոլոր կարողութիւնները մշակելու չափ յառաջ գացած չէ:»

Մարդ զամէն բան իւր վրայ կը չափէ: Լեռներու բարձրութիւնն և Ովկիանոսի խորութիւնն ոտքով կը չափէ:

Մեր թուարանական դրութիւնը մեր մատերուն թուին վրայ հիմնուած է : Այսուհանդերձ, ի՞նչ խեղճ արարած է մարդը : Շահ խեղճ արարած, և սակայն սրբան մեծ չէ կարող ըլլալ : Ի՞նչ է մարդ, և ի՞նչ չէ մարդ :

Բասդալ կ'ըսէ, մարդն է «Res cogitans, id est dubitans, affirmans, negans, pauca intelligens, multa ignorans, volens, nolens, imaginans, etiam et sentiens (1)» .»

Եւ ուրիշ տեղ մը. «Մարդն ոչ այլ ինչ է բայց եղէգ մը միայն, բնութեան մէջ թէև ամէնէն տկար տեսակէն բայց խորհող եղէգ մը : Հարկ չկայ որ ամբողջ տիեզերք զինուի զայն ջախջախելու համար : Շոգի մը, ջրի կաթիլ մը բաւական է զայն սպաննելու : Բայց երբ տիեզերք զայն ջախջախէր, մարդն աւելի եւս վսեմ պիտի ըլլար քան ինչ որ կ'սպաննէ զինքը, վասն զի ինք գիտէ թէ կը մեռնի. մի՞նչդեռ տիեզերք իւր գերակշիռ կարողութեան վրայ զազափար չունի :»

Մարդը կատարեալ ընելու համար պէտք եղած յատկութիւններն որո՞նք են : Հանդարտ միտք մը, գորովալից սիրտ մը, հաստատուն դատողութիւն մը և առողջ մարմին մը : Առանց մտքի հանդարտութեան՝ իրերը գէշ կը մեկնենք, առանց գորովի՝ անձնասէր ըլլալու վտանգին կ'ենթարկուինք, առանց առողջութեան՝ քիչ բան ընելու կարող կ'ըլլանք, և նոյն իսկ լաւագոյն զիտաւորութիւններն, առանց ուղիղ դատողութեան՝ շատ աւելի չարիք կը գործեն քան թէ բարիք :

Եթէ բարեկամ մը գովել ուզենք, կ'ըսենք թէ նա կատարեալ ազնուական մ'է : «Ի՞նչ է ազնուական անձ մը, կ'ըսէ Թէգըրէյ. — Պատուաւոր, քաղցրաբարոյ,

(1) Իր մը խորհող, այսինքն տարակուսող, հաստատող, ժխտող, քիչ բան հասկցող, շատ բան անգիտող, ուզող, չուզող, նաև երեւակայող և զգացող :»

քաջասիրտ և խոհեմ մարդ մ'է, և որն որ իւր բոլոր այս բարեմասնութիւններն արտաքին յոյժ շնորհալի կերպով ի յայտ կը բերէ : Եւ կը յարէ, « ազնուական անձ մը, կարծուածէն շատ աւելի հազուադիւտ է : »

« Այն մարդը, կ'ըսէ Ֆարրար կիսասարկաւագ, կրնայ հասնիլ մարդկային կեանքի մէջ կարելի եղած կատարելութեան, որուն մարմինը քաջառողջ մնացած է ժուկակալութեամբ, զգաստութեամբ և պարկեշտութեամբ. որուն միտքը ճոխ միտերանոց մ'է թէ փորձառութեամբ և թէ մեծ մարդոց ընտիր խորհրդածութիւններով ստացուած իմաստութեան. որուն երեւակայութիւնը թանգարան մ'է ամէն մաքուր և գեղեցիկ բաներու. որուն խիղճն հաշտ է իրեն հետ, Աստուծոյ հետ և բոլոր աշխարհի հետ, և որուն հոգւոյն մէջ Աստուածային Հոգին զարդարուն տաճար մը կը գտնէ բնակելու համար : »

Ինքզինք դաստիարակելու ապահով միջոցն է, կ'ըսէ Ճօն Սդուարդ Միլ, « զամէն բան ուշադրութեամբ քննել, ոչ մէկ դժուարութեան առջեւ չընկրկիլ, առանց անաշառ քննութեան և ժխտողական քննադատութեան չընդունիլ որ և իցէ վարդապետութիւն, ինչ հեղինակութենէ յայտնուած որ ըլլայ, այնպէս որ ոչ մէկ իմաստակութիւն, ոչ մէկ անկապակցութիւն և ոչ մէկ կարծիքի մոլորութիւն չկարենայ առանց նշմարուելու անցնիլ, և մանաւանդ, պահանջել որ ամէն գործածուած բառի նշանակութիւնն որոշ ըլլայ, և իւրաքանչիւր նախադասութեան իմաստը բացայայտ ըլլայ, ընդունելէ առաջ : Ահաւասիկ ասոնք են այն հիմնական դասերը զորս պէտք է սորվիլ : » Եւ ամէն մարդ կարող է զանոնք սորվելու :

Ամէն տեսակ դաստիարակութեան նախնական տարբերը մերձենալի են ամէնուն համար. ո՛չ աստիճանն և ո՛չ հարատւութիւնը շատ մեծ առաւելութիւններ չեն ընծայեր : Սրբ Ո . Ճօնս կ'ըսէ թէ գեղացւոյ մը նիւթա-

կան կարողութեամբ յաջողած է իշխանավայել դաստիարակութիւն ստանալ : Հին խօսք մը կայ որ կ'ըսէ թէ , գիտութեան տանող արքունի ճամբայ չկայ : Կրնայ ըսուիլ թէ հոն առաջնորդող ամէն ճապարաններն արքունի են : Եւ ինչ վարձատրութիւն չենք կրնար ընդունիլ ազոնց հետեւելով : Դաստիարակութիւնը կը լուսարանէ մեզ համար աշխարհի անցեալ պատմութիւնն և կը ցուցնէ մեզ թէ ամէն բան դէպ ի լուսաւորութիւն և ի յառաջադիմութիւն կ'ընթանայ . կարող կ'ընէ զմեզ ընդհանուր գրականութիւնը վայելելու . Բնութեան գիրքը կը բանայ մեր առջեւ և ամէն կողմ շահու աղբիւրներ կ'ստեղծէ մեզ :

Եւ եթէ չենք կրնար յուսալ որ օր մը մեզ համար ըսեն .

«Մարդ մ'էր նա, որուն նմանն ամենեւին պիտի չտեսնենք»⁽¹⁾ :

Կրնանք դոնէ այնպէս ըլլալ որ ըսեն .

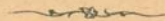
«Իւր կեանքին մէջ յարատեւ գեղեցիկութիւն մը կար» :

որովհետեւ ամէնքս ալ անմահական բաղձանքներ ունինք մեր մէջ :

Եթէ դաստիարակութիւնը միշտ լաւ արդիւնք չտար , յանցանքը շատ անգամ ո՛չ թէ նոյն իսկ դաստիարակութեանն՝ այլ այն սկզբունքինն է որով անոր կը մերձենան : «Վասնզի , մարդիկ սովորած են գիտութեան բաղձալու , և զայն ստացած են երբեմն բնական հետաքրքրութեամբ և խուզարկութեան ակտիվութեամբ , երբեմն նիւթերու հեշտալի պէսպիսութեամբ մը մտքերնին զբօսցնելու համար . և երբեմն ալ մտքերնին զարդարելու և իրենց հմտութիւններուն շնորհիւ փառք ստանալու հա-

(1) Շեյքսպիր :

մար, բայց յոյժ քիչ անգամ իրենց բաժին ինկած այդ իմաստութիւնը պարզապէս մարդկութեան պէտքերուն և օգտին համար ի գործ դնելու դիտաւորութեամբ: Իբր թէ հարկադրուած ըլլային գիտութեան մէջ անկողին մը փնտռելու, խուզարկու և անհանգիստ միտքն հոն հանգչեցնելու համար, կամ պատշգամ մը՝ ուր թափառական և անհաստատ հոգին կարենայ գեղեցիկ տեսարաններու առջև ժուռ գալ. կամ սիգապահած աշտարակ մը՝ ուր ամբարտաւան հոգին կարենայ հաստատուիլ. կամ ամբողջ մը, կամ ըմբշամարտի և կռուի սահմանուած ասպարէզ մը, և կամ խանութ մը՝ հոն շահաւոր առեւտուր մ'ընելու համար, և ոչ թէ ձոխ մթերանոց մը՝ Արարչին փառաւորման և մարդոց վշտաց թեթեւացման համար հաստատուած (1):

Գ Լ Ո Ի Խ Բ.

ԳՐԱՏՈՒՆՆԵՐ

Մեծ անգղիացի մը, Ռիչարտ տը Պիւրի, Տիւրհամի եպիսկոպոս, հինգ հարիւր տարիէ աւելի առաջ, գրքերը գովելու առթիւ, իրաւամբ ըսած է. «Ահաւասիկ վարպեաներ որոնք բան կը սորվեցնեն մեզ, առանց գաւազանի կամ խարազանի, առանց յանդիմանութեան կամ բարկութեան, և առանց պարգև կամ դրամ պահանջելու: Եթէ անոնց մօտենաք, չեն քնանար. եթէ խուզարկելով՝ հարցումներ ընէք անոնց, բան չեն ծածկեր ձեզ»

(1) Պագօն:

մէ. եթէ զանոնք ուրանաք, երբեք չեն արանջեր, և եթէ տղէտ էք, չեն կրնար զձեզ ծաղրել:»

Եթէ նա սակէ այնչափ առաջ կրնար այսպէս խօսիլ, մենք այսօր ևս առաւել կրնանք նոյն բանն ըսել: Վասն զի, մէկ կողմ թողլով տպագրութեան առաւելութիւնը, գիրքերն այժմ չափազանց՝ աման են, և ամէնուն համար դիւրամատչելի. գործածելի և թեթեւն. մինչդեռ ատենօք մեծահատոր, ծանր և բռնուելու և կարգացուելու անյարմար էին: Մեր ամէնէն խրթին գիրքերուն ընթերցումն աւելի ևս դիւրին է հիներուն հետ բազդատելով: Դեռ աւելի կարեւորն այն է որ, մենք Տը Պիւրիի ճանչցած գիրքերէն զատ, շատ ուրիշ գիրքեր սլ ունինք: Նոյն իսկ հին մատենագրութենէն, շատ կորսուած աշխատասիրութիւններ վերստին գտնուած են: Կրնայ ըսուիլ թէ վիզաասանական ճիւղը գրեթէ թողորովին անծանօթ էր այն ժամանակ: Բանաստեղծութեան մասին, ինք Շէյքսպիրէ և Միլթընէ, Սքոթէ և Պայրընէ առաջ ապրած է, առանց աւելի հին բանաստեղծներն յիշելու: Իսկ գիտութեան գալով, տարբարանութիւնն և երկրաբանութիւնն իւր մահուրնէն յետոյ գտնուած են, և դեռ բազմաթիւ գիւտեր միւս թողոր գիտութեանց, զոր օրինակ, բնական պատմութեան, աստեղագիտութեան, աշխարհագրութեան, ևլն. օգուան աւելցուցած են:

Շօրընհատուրը ըսած է որ, եթէ գիտութիւնը շահաբեր չէ եղած իրեն, գոնէ շատ ծախքերէ ազատած է զինքը: Դպրոցներ, գրատուններ և թանգարաններ հաստատելու համար գործածուած դրամն յաւէտ շահագործուած կը համարուի քան թէ պարզապէս ծախսուած: Այսուհանդերձ, դպրոցներն և գրատունները կը պաշտպանենք՝ ո՛չ թէ որովհետեւ խնայողութիւն մը կը համարուին, այլ որովհետեւ մեր լուսաւորութեան և զուարճութեան կ'օգնեն:

Յաճախ ծաղրած են զիս, շատ բարեմտութեամբ սակայն, կարծիք յայտնելուս համար թէ յաջորդ սերունդի մէջ ամէնէն մեծ ընթերցողները պիտի ըլլան մեր արուեստաւորներն և գործաւորները :

Բայց միթէ հանրային գրատուններուն օր քան զօր աւելնալն իմ կարծիքս չ'հաստատեր : Գիրքերն անհրաժեշտ կարելոր են մեծ քաղաքաց աշխատաւորներուն համար : Անոնց կեանքը չափազանց միօրինակ է : Վայրենիին ապրելու եղանակը շատ աւելի փոփոխ է, պէտք է որ նա ճանչնայ և շատ մօտէն զիտէ իւր որսալու կենդանիներուն բնաւորութիւններն, անոնց տեղափոխութիւնն և յաճախած տեղերը, պէտք է որ նա գիտնայ թէ ո՛ր և ո՛ր ժամանակներ կրնայ ձուկ որսալ, իւրաքանչիւր ամիս նոր զբաղմունք մը կուտայ՝ և սնունդի փոփոխութիւն մը կը բերէ իրեն : Պէտք է որ ինքն իւր գործիքները շինէ և իւր տունը կառուցանէ. կրակ մը վառելն՝ որ այնքան զիւրին բան է այսօր, իրեն համար շատ փափակ և շատ դժուարին խնդիր մ'է : Նոյնպէս նաև գիւղացին զանազան զբաղմունք ունի : Կը հերկէ և կը ցանէ, կը հնձէ և կը քաղէ : Իւր կովերով, խոզերով և ոչխարներով կ'զբաղի : Արօր մը վարելը, ցանկապատ մը շինելը, կամ որայ մը կապելը մեր երևակայածին շափ գիւրին բաներ չեն : Կը սլատմեն թէ օր մը օտարական մը Վորտալորդի աշխատութեան խուցը տեսնել ուզած ըլլալով, իւր սպասուհին բռնու. «Ահաւասիկ տիրօջու պուսկիլու խուցը, իսկ իւր աշխատութեան տեղը դաշտերն են :» Գիւղացին շատ բան կը սորվի դաշտերու մէջ : Նա մեր կարծածէն շատ աւելի բան գիտէ, թէև դաշտային գիտութիւն է այն : Այսուհանդերձ գիրքերու գիտութենէն շատ վար չմնար :

Բայց խանութի մը կամ գործարանի մը մէջ աշխատողն աւելի եւս միօրինակ կեանք մ'ունի : Նա տարւոյն

սկիզբէն մինչև վերջը, միեւնոյն տեսակ գործի՝ և երբեմն ալ գործի մը միեւնոյն մասին վրայ աշխատելու դատապարտուած է: Արդարեւ երբեմն ձեռքի գրեթէ հրաշալի ճարտարութիւն մը կ'ստանայ, բայց այն ալ շատ սահմանափակ է: Եթէ նա չուզեր վերջապէս պարզ կենդանի մեքենայ մը դառնալ, պէտք է նաեւ տեսակ մը զուարճութիւն և տեսակ մը ժամանց փնտռէ գիրքերով, իւր հանգստեան ժամերուն մէջ: Բայց պէտք չէ երբեք որ այդ հանգստեան ժամերը ծուլութեան ժամեր ըլլան: Հանգիստն ամենամեծ բարիքներու կարգէն է. իսկ ծուլութիւնն ամենամեծ անէծքներէն մին. առաջինն աղբիւր մ'է երջանկութեան, իսկ երկրորդը՝ դժբախտութեան:

Այն պատճառներն որ ունինք մեր տղաքը կրթելու համար, կը պատկանին նաեւ չափահասներու: Այսօր ամէն տեղ նախակրթարաններ ունինք: Կարելի եղածին չափ կը ջանանք մեր տղաքը կրթել: Կարդալ և կարդալը սիրել կը սորվեցնենք իրենց: Ինչո՞ւ համար, վասն զի համոզուած ենք թէ՛ ուսումնասիրութիւնն օգտակար է առհասարակ ամէնուն համար, թէ ամէն մարդ կարդալու շնորհիւ կրնայ լաւագոյն գործաւոր մը՝ և ամէն գործաւոր լաւագոյն մարդ մ'ըլլալ:

Պէտք չէ երբեք ուսանելէ դադարիլ, ուստի գրատունները չափահասներու դպրոցները կը համարուին: Կը պատմուի թէ Անգղիոյ Ալֆրէտ Թագաւորը մանկութեան ատեն շատ կը բաղձար գիրք մ'ունենալ, «Պիտի ունենայ, ըսաւ իւր մայրն, երբ որ կարող ըլլայ կարդալ»:» Եւ Ալֆրէտ այդ պայմանաւ գիրքն ստացաւ: Մեր տղաք կարդալ սորված են, միթէ իրենք ալ իրաւունք չունի՞ն գիրքեր նուէր ընդունելու: Ասկէ զատ, գիրքեր չեն պակսիր, և ամէնէն լաւ գիրքերն ամէնէն աւելի աժան են: Ընթերցումն այնպիսի հաճոյք մ'է որ հարստութենէ

կախում չունի, գրեթէ միակ հաճոյքն է այն որուն համար կրնայ այսպէս ըսուիլ: Մենք որ գործերու տագնապին մէջն ենք, շատ անգամ մեր ունեցածով բնաւ չյագենալու երեւոյթն ունինք: Մինչդեռ գիրքերն այնքան շատ են որ կարգալու չենք կրնար հասնիլ:

Տակաւին նոր կ'սկսինք հասկնալ թէ պէտք է որ դատտիրակութիւնը մեր կեանքին ամբողջ տեւողութեամբը շարունակէ. թէ մեր տղաք պարտին քերականութիւնէ և բառերէ տարբեր բան սորվիլ, և թէ անոնց աչքն ու ձեռքն ալ վարժութեան կը կարօտին: Միւս կողմանէ, չափահասներու կեանքը պէտք չէր որ միմիայն ձեռնական աշխատութեանց և ոչ ալ հարստութեան հետամուտ ըլլալու նուիրուէր, այլ պէտք էր որ անոնք կարենային իրենց ժամանակին մէկ մասն ալ իմացական հմտութիւններ ստանալու և իրենց միտքը զարգացնելու նուիրել: Պէտք էր որ իւրաքանչիւր ոք կարենար մարդկային հմտութեանց ամբողջութեան վրայ իւր կողմանէ ալ բան մ'աւելցնել. և ս'րքան ալ համեստ ըլլայ մէկու մը վիճակը, կրնայ ազոր կարող ըլլալու յուսալ: Չեւնական աշխատութեանց արժանիքը դեռ չենք կրնար գնահատել. և միւս կողմանէ կ'երեւայ որ շատ միամտաբար կը կարծենք թէ զիտութիւնն անմատչելի բան մ'է, միայն իմաստասիրաց և հանճարեղ մարդոց յատուկ, և կամ այնպիսեաց՝ որք կարողութիւն ունին յատուկ գործիքներ գնելու: Բայց այս կարծիքը սխալ է: Ուաթ մեքենագործ էր. Հընդամէն որ ձուլուած պողպատն հասրեց՝ ժամագործ էր. Գրօմբլըն՝ ոստայնանկ. Ուէճվուտ՝ բրուտ. Պրինսալի, Թէլֆօրտ, Միւշէդ և Նէյլսըն՝ հասարակ գործաւորներ էին. Սթիֆէնսըն՝ կովարած էր և տանն և ութ տարեկան հասակին մէջ կարգալ սորվեցաւ. Տալթօն՝ ոստայնանկի որդի էր. Ֆարատէյ և Նիուզօմըն երկաթագործի որդի էին. Արգվրայդ սափրիչ էր. Սըր

Հըմֆրի Տէյլի դեղարանի մը մէջ սպասաւոր էր . և Ուաթատաղձագործի որդի : Աշխարհ շատ բան կը սլարտի այս մարդոց և ասոնց նմաններուն , որք յոյժ բազմաթիւ են :

Շատ անգամ քաղաքակրթեալ ազգերու խօսքը կ'ըլլայ . և տարակոյս չկայ թէ ժողովուրդներ կան որ միւսերէն աւելի արժանի են այդպէս կոչուելու : Պէտք է որ ջանանք մեզի համար ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն մը յօրինել , և ազոր յաջողելու համար գրատունները մեզի շատ օգտակար կրնան ըլլալ :

Շատեր կան որք կարծես թէ ի ծնէ ցլեանս աշխատելու դատապարտուած են : Բայց այդ պատճառաւ անոնց կեանքը դժբախտ և սին ըլլալ չպարտաւորիր : Եւ մանաւանդ թէ քիչ զուարճութիւն ունենալնուն և իրենց կեանքը միօրինակ ըլլալուն պատճառաւ , հարկ է որ այդպիսիք լաւ գիրքեր ունենան իրենց ձեռքին տակ :

Մեծ գիտուններէն մին , Սըր Ծօն Հէրչէլ , ըսած է . «Եթէ ներելի ըլլար ինձ ընտրել այնպիսի ճաշակ մը որ կեանքիս բոլոր դէպքերուն մէջ ինձ օգնէր , որ ինձ համար երջանկութեան և ուրախութեան մշտնջենաւոր ազբիւր մ'ըլլար , և պաշտպան մը՝ կեանքի բոլոր ցաւոց և վշտաց և մարդոց թշնամութեան դէմ , ընթերցման ճաշակը կ'ընտրէի : Թէ՛ այդ ճաշակն և թէ՛ զայն յագեցնելու միջոցը տուէ՛ք մարդու մը , և նա ազահովապէս երջանիկ կ'ըլլայ . բաւական է որ գէշ ընտրուած գիրքեր չտաք իրեն : Վասն զի , լաւ գիրքերու միջոցաւ , ամէն ժամանակաց ընտրելագոյն ընկերութեանց մէջ մտցուցած կ'ըլլաք զինքը . մարդկային ազգը զարդարող ամէնէն իմաստուն , ամէնէն հանճարեղ , ամէնէն մարդասէր , ամէնէն արիասիրտ և ամէնէն անարատ նկարագրաց քով դրած կ'ըլլաք զինքը : Մարդկային ամէն ազգերու հպատակ՝ և ամէն դարերու ժամանակակից ըրած կ'ըլլաք զինքն : Աշխարհք իրեն համար ստեղծուած կ'ըլլայ :»

Գիրքերը կենդանի իրեր են :

«Գիրքերը, կ'ըսէ Միլդըն, կենդանի սերունդ մը կը պարունակեն իրենց մէջ, որ ոչ նուազ գործօն է քան այն հոգին որոյ սերունդն են իրենք» Մեծ մատենագիրները չեն մեռնիր :

Ձէ մեռած այն որոյ վսեմ հոգին
Իրեն հետ կը բարձրացնէ բու հոգիդ :
Սրտերու մէջ յաւիտենապէս ապրիլը
ՔՄահ չհամարուիր :

Ուրախնօ քաղաքին մեծ գրատան հիմնադիր Ուրախնօյի դուքսն, հրամայած էր որ իւրաքանչիւր գիրք ծիրանեղօն կերպատով կազմուած և արծաթազարդ ըլլայ : Լեմպ կ'ըսէր թէ աւելի արդար է վառք տալ նոր գիրք մը բանալէ առաջ, քան թէ ճաշելէ առաջ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ.

Ը Ն Թ Ե Ր Յ Ո Ւ Մ

Գիրքերը միեւնոյն բանն են Մարդկութեան համար ինչ որ Յիշողութիւնն է Սնհատին համար : Սնոնք կը պարունակեն մարդկային ազգին պատմութիւնն, անոր գիւտերը, դարերու դէզադէզ իմաստութիւնն և փորձառութիւնն. անոնք բնութեան հրաշալեաց և գեղեցկութեանց հայելին են. մեր դժբախտութեանց մէջ մեզի կ'օգնեն, մեր սրտմութեանց և վշտաց մէջ զմեզ կը մխիթարեն. մեր ձանձրութեան ժամերն հաճոյքի ժամերու կը փոխեն, մեր միտքը գաղափարներով, հանճարեղ

և օգտակար խորհրդածութիւններով կը լեցնեն, և զմեզ մեր անձէն վեր և մեր խեղճութենէն դուրս կը հանեն :

Երբեմն երեւակայութիւնն աւելի կենդանի է քան թէ իրականութիւնն : Ինչ որ ալ ըլլայ, ընթերցումը թոյլ կուտայ մեզ, եթէ ուզենք, ճշմարիտ մեծատուններ ըլլալ և փառաւոր ապարանքներու մէջ բնակիլ, և որ լաւագոյն եւս է, զմեզ լեռներու և ծովերու առջև և աշխարհիս ամէնէն գեղեցիկ մասերուն մէջ կը փոխադրէ. առանց յոգնութեան, առանց ձանձրութեան և առանց ծախքի :

«Տուէ՛ք ինձ,» կ'ըսէ Ֆրէդըր, —

«Իմ յօժարութեանս համեմատ զբօնելու արտօնութիւն,

Այն տեղն որ իմ գիրքերս՝ այն լաւագոյն ընկերները կը պարունակէ,

Ապարանք մ'է ինձ համար, ուր ամէն ատեն կրնամ

Հին իմաստնոց և փիլիսոփայից հետ տեսակցիլ :

Մի՞թէ կարելի՞ է ինձ այսքան ստոյգ հանոյքներէ հրաժարիլ,

Անստոյգ ունայնութիւններ ձեռք բերելու համար :

Ո՛չ երբեք : Թող ձեր միակ հոգն ըլլայ հարստութիւն դիզել,

Իմ հոգս պիտի ըլլայ գիտութիւնս աւելցնել :»

Շատ անգամ գիրքերը բարեկամներու հետ կը բաղդատուին : Բայց, մինչդեռ անողորմ մահը մեր ընկերակցաց ամէնէն լաւերն և ամէնէն օժտեալներն ըստ իւր քմաց մեզմէ կը բաժնէ, ընդհակառակն ժամանակը գէշ գիրքերը կ'անհետացնէ, իսկ լաւերն աւելի ևս կը մաքրէ :

Նոյն իսկ բախտին ամէն շնորհքները վայելած շատ մարդիկ խոստովանած են թէ իրենց ամէնէն մեծ երջանկութիւնն ընթերցման մէջ գտած են :

Մագուէյ հարստութիւն, համբաւ, գիրք և ազդեցութիւն ունէր, և սակայն իւր կենսագրութեան մէջ կ'ըսէ թէ իր կեանքին ամէնէն երջանիկ ժամերն իւր գիրքերուն կը պարտէր :

Փոքրիկ աղջկան մը գրած իւր սքանչելի մէկ նա-

մակին մէջ կ'ըսէ. «Շնորհակալ եմ քու շատ սիրուն նամակիդ համար: Միշտ ուրախ եմ իմ փոքրիկ աղջիկս երջանիկ ընել կարենալուս համար, և բան մ'աւելի հաճոյք չպատճառուեր ինձ քան տեսնելը թէ նա գիրքերը կը սիրէ: Վասն զի, երբ որ նա իմ տարիքս ունենայ, պիտի տեսնէ թէ անոնք լաւագոյն են քան բոլոր կարկանդակներն և շաքարեղէնները, բոլոր խաղալիքները, թատերախաղերն և աշխարհիս բոլոր գուարճութիւնները:»

Եթէ գիրք մը չհասարկուի զմեզ, յանցանքը միշտ գրքինը չէ: Կարդալու մէջ արուեստ մը կայ: Անցողակի կերպով կարդալն օգուտ մը չկրնար ունենալ: Սմէն մարդ կը կարծէ թէ կարդալ և գրել գիտէ. մինչդեռ ճիշդն ըսելով, քիչ մարդիկ գիտեն գրել կամ նոյն իսկ կարդալ օգտակարապէս: Բաւական չէ մեր աչքերն անմտազբու թեամբ կամ մեքենաբար սողերու վրայէն սահեցնել և միակերպ թերթերը դարձնել, պէտք է որ ջանանք հոն նկարագրուած տեսարաններն և յիշուած անձինքն իրականացնել, և զանոնք «Երեւակայութեան թանգարանին» մէջ պատկերացնել:

«Ընթերցասիրութիւնը, կ'ըսէ Աշամ, աւելի բան կը սորվեցնէ մեզ մէկ տարուան մէջ, քան թէ փորձառութիւնը քսան տարուան մէջ, նա առանց վտանգի կը սորվեցնէ մեզ, մինչդեռ փորձառութիւնն աւելի թշուառութիւն կը բերէ քան թէ հմտութիւն: Շատ դժբախտ նաւապետ մ'է այն որ միմիայն նաւաբեկութիւններ տեսնելուն շնորհիւ վարպետ եղած է. շատ ողորմելի վաճառական մ'է այնպիսին որ միմիայն անանկութեանց շնորհիւ հարստացած կամ առեւտրական փորձառութիւն ստացած է: Փորձառութեամբ ստացուած հմտութիւնը շատ սուղ կ'ըլլայ:»

Գիրքերու ընտրութիւնը, մեր բարեկամներուն ընտրութեան պէս, կարեւոր պարտաւորութիւն մ'է: Ո՛րքան

որ պատասխանատու ենք մեր ըրածին՝ նոյնքան ալ պատասխանատու ենք մեր կարդացածին համար : Լաւ գիրք մը , Միլղընի պատուական խօսքերն յիշելով , « վարպետ մտքի մը թանկագին և կենսական արիւնն է , յատկապէս զմուսուած և պահպանուած , այնպիսի կեանքի մը համար որ իւր կեանքէն աւելի տեւական է : »

Գիրքերէն , չեմ ըսեր միայն կարելի եղածին չափ շատ օգուտ՝ բայց նոյն իսկ կարելի եղածին չափ աւելի զուարճութիւն եթէ կ'ուզենք քաղել , պէտք է որ յաւէտ մեր միտքը կրթելու համար կարդանք զանոնք քան թէ դրօսեցնելու համար : Գիւրիմաց և զուարճալի գիրքերն իրենց օգուտն ունին , ճիշդ ինչպէս որ շաքարը մեր սնունդին կարեւոր մէկ մասն է , բայց չենք կրնար միմիայն անով ապրիլ : Սքանչելի վիպասանութիւններ կան , բայց անոնց չափազանց հետամուտ ըլլալն ընթերցման պատճառած հաճոյքը շատ կը նուազեցնէ :

Գիրքեր կան որ բոլորովին անօգուտ են , զանոնք կարգալը ժամանակի կորուստ կը համարուի : Այնպիսի գէշ գիրքեր ալ կան զորս առանց ազականուելու չենք կրնար կարդալ : Արդարեւ պարագաներ կան ուր կեանքի վտանգներուն և փորձութիւններուն տեղեակ ըլլալը լաւ է , բայց այն ամէն բան որ զմեզ չարին կը ծանօթացնէ ինքնին չարիք մ'է :

Բարեբախտաբար բազմաթիւ գիրքեր կան զորս կարդացողը միշտ ինքզինք լաւագոյն կ'զգայ : Ամէնէն ընտիր գիրքերն զմեզ մինչև անշահատէր խորհրդածութեան սահմանները կը բարձրացնեն , ուր ամէն անձնական նկատում իւր նշանակութիւնը կը կորսնցնէ , և ուր աշխարհիս բոլոր հոգերն ու տազնապները կը մոռցուին :

Այսպիսի գիրք մը կարդալու ատեն ընդհատուելէ աւելի վշտալի բան չկայ : Համէրթըն սրտաշարժ կերպով աղկէ կը գանգատի : « Համարինք թէ մէկը կատարեալ

մտադրութեամբ զբաղած է ո՛ր և է մատենագիր մը կարգալու, որն որ թերեւս ուրիշ դարու մը և տարբեր քաղաքակրթութեան մը կը պատկանի: Զոր օրինակ, համարինք թէ դուք Պղատոնի մէջ Սոկրատի ջասագովուրդներ կարգալու զբաղած էք, և թէ ամբողջ այդ տեսարանն իբր թէ պատկերի մը մէջ՝ ձեր աչքին առջև կը ներկայանայ: Կը տեսնէք Հինգ հարիւրներու ծերակոյտը, զուտ Յունական ճարտարապետութիւնն, Աթենացի հետաքրքիր ժողովուրդն, ատելի Մելիտուսը, նախանձոտ թշնամիները, սիրեցեալ բարեկամները տխրամած՝ որոնց անունները սիրելի և անմահ են մեզ համար. ասոնց մէջտեղ մարդ մը, աղքատի կերպարանքով, կոշտ բրդեղէն զգեստ մը հագած, զոր ամառ և ձմեռ կը կրէ. դէմքն հասարակ և գրեթէ տգեղ, բայց արիութեան և համարձակութեան այնպիսի փայլով մը պայծառացած՝ զոր և ո՛չ մէկ դերասան կարող է նմանցնել: Կը լսէք այն հաստատ ձայնն որ կ'ըսէ, —

«Τιμᾶται δ' οὖν ἀνὴρ θανάτου· Εἶέν (¹).»

Եթէ կարենաք մինչև վերջն ո՛ր և է ընդհատումէ զերծ մնալ, այն ազնիւ հաճոյքի վայրկեաններէն մին կը վայելէք, որոնք մտաւորական աշխատութեան վարձատրութիւնն են:»

Կարելի չէ շահեկան և լաւ գիրք մը ժամ մը կարգալ առանց ինքզինք աւելի երջանիկ և աւելի լաւ զգալու: Եւ այս հաճոյքն ո՛չ թէ առժամանակեայ՝ այլ տեւական է. պերճ և նպաստաւոր խորհրդածութիւններու գանձ մը կը պարգեւէ մեզ, որմէ երբ որ ուզենք կըրնանք օգուտ քաղել:

(¹) «Վերջապէս մարդը մահուան դատապարտուած է. Թող ըլլայ»

Փ Լ Ո Ւ Խ Ժ.

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔ

Պէտք է որ մեր տունը մեր բոլոր մտածութեանց կեդրոնն ըլլայ: Եւ կրնանք ազոր յաջողիլ, սիրոյ, համակրութեան և վստահութեան միջոցաւ: Մեր մանկութեան յիշատակները, մեր ծնողաց գորովանքը, մեր երիտասարդութեան յոյսերն, համակրութեան և սքանչացման այն բոլոր կապերն որք զմեզ մեր եղբայրներուն և քոյրերուն կը միացնեն, այն դոյզն ծառայութիւններն որ իրենց կը մատուցանենք, մեր յոյսերը, մեր ընդհանրական շահերն, երջանկութիւններն ու վիշտերն, անաւասիկ ինչ որ մեր տան գօրութիւնն և սրբութիւնը կը կազմէ:

Տուն մը ուր սէր չկայ, երբեք տուն ըսուելու արժանի չէ. վասն զի տունը սիրով միայն կրնայ գոյութիւն ունենալ: «Սիրազուրկ տուն մը այնքան միայն կրնայ տուն համարուիլ, որքան որ հոգեզուրկ մարմին մը կրնայ մարդ համարուիլ:»

«Ուրախ սիրտը մշտնջենաւոր կոչունքի մէջ է: Աւելի աղէկ է քիչ բանն Յաւիտենականին վախով, քան թէ մեծ գանձը՝ խռովութիւնով: Աւելի աղէկ է սէր եզած տեղը խոտեղէն կերակուրը, քան թէ գէր զուարակն՝ ատելութիւնով:»

«Աւելի աղէկ է պատառ մը չոր հաց խաղաղութիւնով, քան թէ տուն մը լեցուն զոհեր՝ կռիւով⁽¹⁾:»

Պէտք է որ մեր տունը թանկագին ըլլայ մեզ հա-

(1) Գիրք Առակաց:

մար, իբր ապաստանարան կեանքի հոգեբուն և նեղութիւններուն զէմ: Ապահով նաւահանգիստ մ'է նա այն փոթորիկներուն մէջ որոնց անպատճառ կը բռնուինք մեր կեանքի ճամբորդութեան ատեն:

Վասն զի ամէնէն երջանիկ մարդիկն իսկ աղոնցմէ զերծ չեն մնար, և յաջողութիւնն առանձին ո՛չ երջանկութիւն կը պարգեւէ և ո՛չ իսկ խաղաղութիւն:

Մարդն առանձին ապրելու համար ստեղծուած չէր, նոյն իսկ Եդեմական Դրախտին մէջ: «Մ'նչ պիտի ընէր առանձին հոգի մը, կ'ըսէ Պէճնարտէն ար Սէն-Բիէռ, նոյն իսկ երկնքի մէջ:» Բայց եթէ ամէն մարդու միտքը պարտի իւր տան նուիրուած ըլլալ, պէտք է նաև որ նա արտաքին տարրերով ալ սնանի: Մենք ո՛չ միմիայն առանձնութեան համար եղած ենք, և ո՛չ ալ յատկապէս ընկերութեան համար: Երկուքն ալ օգտակար՝ և կրնամ ըսել թէ կարեւոր են մեզ:

Ո՛չ բոլորովին աշխարհի ժխտին մէջ,

Եւ ո՛չ ալ անկէ բոլորովին հեռու կը ծաղկի այն պարտէզն որ ես կը սիրեմ:

Ազմկալից քաղաքին լուրելին անոր կը հասնին

Զանգակներու հնչման միջոցաւ,

Որք կամ յուզարկաւորութիւն մը և կամ ամուսնութիւն մը կը ծանուցանեն

Եւ նստած տեղէդ, խիտ առ խիտ տերեւներով շրջապատուած,

Մայր եկեղեցւոյ ժամացոյցին հնչիւններուն օղին մէջ թնդալը կը լսուի, Թէպէտ և եկեղեցւոյն և պարտէզին միջև

Փարսախ մը մարգաղետին կը տարածուի, զոր լայն և յամբընծաց առուակ մը կ'ոռոզէ⁽¹⁾:

Բնութեան գեղեցկութիւնները մշտնջենական զուարթութիւն մ'են, բայց երկնքի լոյսն իսկ աննշան բան է, եթէ սիրաբ արտում է:

(1) Թէննիսըն:

Մեր ընտանիքին կը պարտինք մեր բոլոր գործ-
վանքը, պատկառանքն և սէրը: Նա է ամէն քաղաքա-
կըրթութեան հիմն և ծագումն, ամէն աղէկ բաներու
ճշմարիտ դպրոցն, որ մեր ամէնէն վսեմ զգացումներուն
և ամէնէն ազնիւ բնաւորութեան կոչում կ'ընէ: Հրեշ-
տակներն իսկ ուրիշներն երջանիկ ընելէ աւելի գերա-
զանց բանի մը կարո՞ղ են արդեօք:

Ձեր տունը կրնայ համեստ, տգեղ, բանաստեղծու-
թենէ զուրկ, և նոյն իսկ պաղ և անմիաբան ըլլալ,
բայց հոն է ձեր տեղն և ձեր պարտաւորութեանց չրջա-
նակն. հոն մ'ըքան դժուարութեանց որ հանդիպիք, ա'յն-
քան արժանիք կ'ստանաք և երջանիկ կ'ըլլաք անոնց
յաղթելով:

Աշխարհիս հոգերն և զրկանքներն համբերութեամբ
կրելն աւելի դժուարին է քան թէ ամէնէն տաժանելի
աշխատութիւնը. բուն իսկ ձեր էութեան մէկ զոհողու-
թիւնն է այն, դրամի, ժամանակի կամ ջանքի ամէն
զոհողութենէ աւելի մեծ:

Քիչ մարդ կրնայ գտնուիլ որ ուրիշներն երջանիկ
ընել չբազձայ. ասկէ զատ հաւանական չթուիր որ այդ-
պիսիք երբեք հոս գրածս կարդան: Բայց հաւանականա-
բար շատ պարագայի մէջ, յաւէտ մտածութեան կամ
փափկանկատութեան պակասութիւնն է, քան թէ սրտի
պակասութիւնն որ ուրիշներուն դժբախտութեան պատ-
ճառ կ'ըլլայ: Ձամէնքը ձեր շուրթներուն վրայ ժպիտով,
սրտաբուզի խօսքերով և սիրալիր կերպով ընդունեցէք:
Բաւական չէ մեզի սիրելի եղող անձերը սիրել, պէտք է
նաև որ մեր սէրն իրենց յայտնենք: Բայց շատ անգամ,
անգիտակցաբար, մտածութեան կամ դատողութեան
պակասութեամբ, մեր ամէնէն շատ սիրած և ամէնէն
աւելի իրենց օգտակար ըլլալու փափաքած անձինքը կը
վիրաւորենք:

Ամէնքս ալ գիտենք թէ ի՛նչ օգնութիւն և ի՛նչ բարոյական զօրութիւն կը գտնէ մարդ քանի մը քաջալերական պարզ խօսքերու մէջ :

«Շատ անգամ ըսած եմ, կը գրէ Լորտ Չէսթրֆիլտ, և միշտ միեւնոյն կարծիքն ունիմ թէ, ամէնէն աւելի չգիտցուած բաներէն մէկն ալ սիրելու և ատելու եղանակն է : Մարդիկ իրենց սիրած անձերուն կը վնասեն չափազանց ներողամտութեամբ, անոնց թերութեանց վրայ աչք գոցելով, և երբեմն մանաւանդ զանոնք քաջալերելով : Իսկ երբ որ մէկը կ'ատեն, իրենք իրենց կը վնասեն, կիրքէ և չափազանց զայրոյթէ յափշտակուելով :»

Նոյն իսկ բարեկամաց շրջանակին մէջ մեր կեանքը գրեթէ առանձնական է . «Մենք ուրիշներու նկատմամբ իբր թէ տարբեր կղզիներու վրայ ենք, մեր մարմնոյն բանտին մէջ փակուած ենք : (1)»

Ո՛րքան քիչ ծանօթութիւն ունինք մեր բարեկամաց և նոյն իսկ մեր ազգականաց վրայ : Շատ անգամ մի և նոյն ընտանիքի անդամներն իսկ իբր թէ չկատարեալ առանձնութեան մը մէջ կ'ապրին, անոնց զաղափարները կարծես թէ զուգահեռական գիծերու ուղղութեամբ կ'ընթանան և երբեք իրարու չեն հանդիպիր. անոնք իրարու հետ բնաւ ո՛ր և է ճշմարիտ յարաբերութիւն չունին :

Ո՛չ իսկ այն գորովալի սիրտն՝ որ մեր սրտին կից է

կրնայ մեր ժպիտներուն կամ հառաչանքներուն պատճառներէն կէսը գուշակել (2) :

Մեր ժամանակը կ'անցնենք վիճաբանելով օդի, նոր հրատարակուած վիպասանութեան, քաղաքականութեան վրայ, կամ մեր դրացեաց առողջական վիճակին, բարեմասնութեանց կամ մոլութեանց վրայ, վերջապէս այն

(1) Յ. Պ. Բիխոյր. (2) Քէպլ :

ամէն բանի վրայ, որ բնաւ առնչութիւն չունի մեր ներքին կեանքին հետ, որն որ միակ ճշմարիտն է: Եւ իրօք կարծես թէ, բան մը ո՛րքան որ ստորին է, ո՛րքան որ նուազ կարեւոր է, ա՛յնքան աւելի բախտ ունի վիճաբանութեան նիւթ ըլլալու. և շատ խօսող մարդիկը ճիշդ անոնք են որ իրապէս քիչ ըսելու բան ունին:

Քիչ մարդիկ կ'ըմբռնեն թէ խօսակցութիւնը մեծ արուեստ մ'է: Ընտանիք մը ճշմարտապէս սիրակցորդ և սրտակից ըլլալու համար, սէրն և ընդհանուր բարեացակամութիւնը բաւական չին. այլ պէտք է որ փափկանկատութիւնն՝ ինչպէս նաև կարծիք յայտնելու և ստանալու կարողութիւնն ալ հոն գոյութիւն ունենայ:

Մարդիկ կան որ իրենց փառք կը համարին միշտ ըսել այն ամէն բան որ իրենց խելքին կը փչէ: Անտարակոյս լաւ է որ ամէն բան ճշմարիտ և անկեղծ ըլլայ: Բայց խօսակցութիւնը դադափարնետու զգուշաւոր ընտրութիւն մը կը պահանջէ: Եթէ կ'ուզենք շահեկան ընել զայն, պէտք է որ ջանանք աղոր յաջողելու:

Որ և իցէ քննադատութեան միջոցին մի՛ բարկանար, և բարկութեան միջոցին մի՛ քննադատեր:

Բարկացող մարդն անտարակոյս յաւէտ ինքզինք կը պատժէ քան թէ ուրիշներն:

Այսպէս միշտ ուրիշները զրգուելով՝ ինքն իսկ ուրիշներէ զրգուած, Երբեք դժգոհութենէ զատ գոհացում չգտներ, (1)

և բնաւ բանէ մը չգոհանալով՝ երբեք երջանիկ չըլլար: Եւ անտարակոյս ուրիշներու երջանկութեան ալ կը մնասէ:

Մեր շուրջը գտնուողներն երջանկացնելը մեր կողմանէ շատ մեծ զոհողութեան մը չկարօտիր. բայց միայն կամենալը բաւական չէ: Ասոր յաջողելու համար պէտք

(1) Բոր:

է փափկանկատութիւն, ուսումնասիրութիւն և փորձա-
ուութիւն :

Շնորհալի և համակրելի շարժումներն հիացում կ'ազ-
դեն : Հին առած մը կայ որ կ'ըսէ, «Շարժումներն են
որ մարդը մարդ կ'ընեն,» և տարակոյս չկայ թէ շատ
մարդիկ իրենց հաճելի կերպերուն շնորհիւ դիրք ստա-
ցած են, ինչպէս որ ուրիշ շատեր ալ աղոնցմէ զուրկ
ըլլալուն պատճառաւ, անյաջողութեան մատնուած են :

Կոպտութիւնը զօրութիւն չէ. ընդհակառակը շատ
անգամ տկարութեան պատրուակ մ'է : Շէյքսպիրը Մար-
կոս Անտոնիոսի ըսել կուտայ Բրոտոսի համար .

Անոր կեանքն ազնուական էր, եւ անոր անձին մէջ
Տարբերն այնպէս մը խառնուած էին՝ որ բնութիւնը կրնար ելնել
եւ ըսել բոլոր աշխարհի, «Մարդ մ'էր նա :»

«Շատ անգամ այնպէս կը կարծուի թէ ներդաշնա-
կութիւն և աններդաշնակութիւն երաժշտութենէ ծագում
առած բառեր են : Բայց իրապէս անոնք աւելի խոր ի-
մաստ մ'ունին, սրտերու միութիւն կամ անմիութիւն կը
նշանակեն : » (1)

Իսկ եթէ պատճառ ունենաք յանդիմանելու, գէթ
քաղցրութեամբ ըրէք զայդ, մանաւանդ երբ խնդիրը
մանկանց կը վերաբերի. վասն զի մանկունք աւելի
դիւրաւ կը վիրաւորուին : Կ'ըսեն թէ Բիւպէնս կարող էր
վրձնի միակ հարուածով մանկական ժպտուն գէմք մը
լալկան գէմքի մը վերածել : Կեանքի մէջ ամէնքս ալ
այդ կարողութիւնն ունինք : Երբեմն բառ մը միայն բա-
ւական կ'ըլլայ ազոր համար :

Լաւ դրութիւն մ'է նաեւ գաղտնապէս պարսաւել և
յայտնապէս գովել : Ինչ որ ըսէք ի ծածուկ՝ երախտա-

(1) Սըր Հ. Մագսուէլ :

գիտութեամբ կ'ունկնդրուի, վասն զի լսողը կ'զգայ թէ բարեացակամութիւնն է որ զայն կը թելադրէ: Գաղտնի յանդիմանութեանց արդիւնքն աւելի մեծ կ'ըլլայ. իսկ հրապարակային գովեստ մը աւելի եւս կը քաջալերէ եւ լաւագոյն վարձատրութիւն մը կը համարուի:

Նա մանաւանդ եթէ անպատճառ հարկ ըլլայ պարսաւել կամ յանդիմանել, խոհեմութեամբ ըրէք զայդ, և իբր թէ ցաւելով, որքան որ կարելի է, երբեք բարկութիւն կամ նեղութիւն մ'արտայայտէք: «Զքեզ կը պատժէի, կ'ըսէ Արկիտաս իւր գերիին, թէ որ բարկացած չըլլայի:» Եթէ բարկացած էք, գոնէ վայրկեան մը համբերեցէ՛ք, և խօսելէ առաջ խորհեցէ՛ք, Մ. Արնոլտ կը վկայէ թէ, բարձր դաստիարակութեան մ'ամենաստոյգ ազայոյցն է «անսպառ ներողամտութիւն մը, որ միշտ ինկատի կ'առնու պարագաներն, և գործերը խստութեամբ դատելով հանդերձ՝ անձերը քաղցրութեամբ կը դատէ:» Ուստի ներողամիտ եղէ՛ք ամէնուն համար: Եթէ ամէն պարագաները ճանչնաք, շատ անգամ փոխանակ պարսաւելու՝ կը կարեկցիք:

Մասն հուսկ ապա զամէնքս իրարու պիտի հաւատարեցնէ, զայս յիշեցէ՛ք, և ամէնուն հետ ազնուութեամբ վարուեցէ՛ք. ինչպէս որ ամէն բարեկիրթ մարդու կը վայլէ:

Եթէ կարելի ըլլայ երբեք բարկութեամբ և ո՛չ իսկ պաղութեամբ մի՛ բաժնուիք բարեկամէ մը: Յիշեցէ՛ք որ ամէն բաժանում կրնայ վերջնական ըլլալ:

Սօսքեր կան որ կարծէք թէ արեգական ճառագայթներ են, խօսքեր ալ կան որ նետերու պէս մարմնոյն մէջ կը մխուրն և օձի խայթուածքի պէս կը թուսաւորեն: Եւ եթէ վիրաւորիչ խօսքեր կարող են այնչափ ցաւ պատճառել մեզ, քաղցր խօսքերն ո՛րքան երջանկութիւն կը պարգեւեն արդեօք:

Լաւ խօսքերը, կ'ըսէ Գ. Հերպէրդ, ծախքով չեն
ըլլար, և սակայն յոյժ թանկագին են, վասն զի,

«Յախուռն կերպով արձակուած մէկէ աւելի նետ
Նպատակի մը կը մտուի զոր արձակողը չէր նախատեսած,
եւ յախուռն կերպով արտասանուած մէկէ աւելի խօսք
կրնայ վշտարեկ սիրտ մ'սփոփել և կամ վիրաւորել:»

Նոյն իսկ հարկ չկայ միշտ խօսք գործածելու: Երբոր
Պետրոս ուրացաւ զՔրիստոս, «Տէրը Պետրոսին երեսը
նայեցաւ:» Այդ յանդիմանական տրտում նայուածքը
բաւական եղաւ, և Պետրոս մեկուսացաւ և դառնապէս
լացաւ:

Ինչպէս որ ակնարկ մը կրնայ ցաւ պատճառել,
նոյնպէս ալ նայուածք մը երբեմն բաւական կ'ըլլայ
սիրան ուրախութեամբ լեցնելու: Երկարատե բացակա-
յութենէ մը վերջն ինչպիսի՛ անձկանօք չենք փափաքիր
սիրալիր ընդունելութեան մը, զոր գտնելու վստահ ենք.
մտերմական ժպիտ մը բաւական է մեր ամէնէն տխրա-
մած օրը պայծառացնելու:

«Սիրելի անձերու քով գտնուիլ, այդ միայն բաւական է(1):»

Չափազանց քաշուող մ'ըլլաք: Չեր սէրն յայտնելէ
մի՛ վախնաք: Ինչի՞ կը ծառայէ սիրելն, եթէ պաղու-
թեամբ վարուիք: Գորովալից եղէք, և միշտ տաքսիրտ,
հոգած և սիրալիր: Կարեկցութիւնն աւելի մեծ ծառա-
յութիւններ կը մատուցանէ քան թէ ողորմութիւնը.
սէրն աւելի մեծ արժէք ունի քան թէ դրամն, և անուշ
խօսք մ'աւելի եւս հաճոյք կը պատճառէ քան թէ պար-
զեւ մը:

(1) Լա Պոլսէն:

Շատ զգուշութեամբ ընտրեցէք ձեր բարեկամները . «կեանքի ամէնէն գեղեցիկ և ամէնէն թանկագին զարդերն են անոնք (1) :» Ձեր ընկերակցութիւնը պատուաւոր անձերէ կազմուած ըլլայ, կ'ըսէ Գ. Հերպէրդ, «և դուք ալ անոնց պիտի նմանիք :» — «Ըսէ՛ք ինձ թէ ի՞նչ պիտի մարդոց քով կը յաճախէք, և ես ըսեմ ձեզ թէ ի՞նչ պիտի մարդ էք դուք,» կ'ըսէ սպանիական առած մը : Ով որ իւր անձին բարեկամը չէ չկրնար ուրիշի մը լաւ բարեկամն ըլլալ :

Մեր բարեկամուհեաց ընտրութիւնն ալ ոչ նուազ կարեւոր է : Ո՛րքան իմաստուն մարդիկ Յուշկապարիկներու (հրապուրող կիներու) ձեռքով կործանած են, Սողոմոնի ժամանակէն սկսեալ,

«Որուն սիրտը Թէպէտե մեծ՝
Կռապաշտ գեղուհիներէ մոլորած,
Պիղծ կուռքեր պաշտելու չափ ստորնացաւ (2) :»

«Բարեկամութիւնը մեր կեանքին գոհարն է,» կ'ըսէ Լիլի, և ով որ բարեկամ չունի յոյժ արգահատելի է, մանաւանդ եթէ ինքն եղած է ազոր պատճառ :

«Ոչ որ այնքան անիծեալ է ճակատագրէն,
Ոչ որ այնքան անոր է բոլորովին,
Քան զայն՝ որուն սրտին գէթ ի ծածուկ համակիր
Եւ ոչ մէկ սիրտ կը բարախէ (3) :»

Հարկ չէ ուրեմն անպատճառ, որ Գէպլի դառն խօսքին համեմատ, ամէնքս ալ առանձնացեալ և միայնակ ըլլանք :

«Իւրաքանչիւրն ուրախութեան կամ վշտի իւր ծածուկ սահմանին մէջ,
Մեր մենակեաց հոգիները փակուած կը կենան :»

(1) Կիկերոն, (2) Միլդըն, (3) Լոնկֆէլտ

Եւ մեր աչքերը կը տեսնեն ինչ որ զանոնք կը շրջապատէ երջանկու-
թեան կամ վշտի երեւութիւն ներքի,
Իւրաքանչիւր սրտէ բղխող ներքին լոյսին համեմատ (1) :

Այսուհանդերձ առանձնութիւնը շատ անգամ բաղ-
ձալի է. վասն զի դժուարին է իւր դրացին սիրել եթէ
մէկը դատապարտուած է բնաւ անկէ չբաժնուելու :

Ի հարկէ պիտի պատահի որ երբեմն տրտնջելու պատ-
ճառ ունենալ պիտի կարծէք : Բայց այդ պարագային,
համբերող եղէք և ողջամիտ. ջանացէ՛ք ձեր բարեկամին
տեսակէտով դիտել զայդ : Մանաւանդ թէ երբեք մի՛
շտապէք : Բնութիւնը չշտապեր : «Շատ շուտ հասնիլ ու-
ղողն երբեք չհասնիր» կըսէ հին առած մը : Եթէ երկ-
բայութիւն մ'ունիք, թողէ՛ք որ գիշեր մ'անցնի : Բայց,
նա մանաւանդ, մարդոց հետ գծտելու մի՛ շտապէք : Նախ
լաւ խորհեցէք, և քիչ մը համբերէցէ՛ք : Բարեմամի մը
վարմունքն սրբան ալ վշտացուցած ըլլայ զձեզ, հե-
տեւեալ օրն իրերը բոլորովին տարբեր գոյներով պիտի
ներկայանան ձեր մտքին :

Եթէ կծու և վճռական՝ բայց վիրաւորիչ նամակ մը
գրած էք, մինչև հետեւեալ օրը վար դրէք, և շատ հա-
ւանական է որ այլ ևս իւր հասցէին չէք խրկեր զայն :

Ջանացէ՛ք որ լաւագոյն բարեկամներ ունենաք : Լաւ
եւս է բնաւ բարեկամ չունենալ, քան թէ անվստահի
բարեկամի մը տէր ըլլալ :

«Ամբարիշտներուն ճամբան մ'երթար, և չարերուն
ճամբուն մէջ մի՛ քալեր : Անկէ զգուշացիր. անոր քովէն
մ'անցնիր. անկէ խտտորէ և անցիր : Վասն զի անոնք
մինչև որ չարութիւն չընեն՝ չեն քնանար. և թէ որ մէկը
չկործանեն՝ քուններնին կը փախչի. վասն զի անոնք ամ-
բարշտութեան հացը կ'ուտեն, և անիրաւութեան գինին

կը խամն : Բայց արդարներուն ճամբան ծագող լոյսին պէս է . որ երթալով կը լուսաւորուի . մինչև կատարեալ օր կ'ըլլայ (1) : »

Բայց թէպէտև մեծ սխալ մ'է մեր բարեկամութիւնը չարերու և յիմարներու նուիրել , զանոնք մեզի թշնամի ընելն ալ շատ խոհեմութիւն չէ , վասն զի անոնք բազմաթիւ են :

Լեմպ սրամտութեամբ կ'ըսէ թէ «նուէրները սիրելի կ'ընեն բացակայները , » բայց բարեսրտութիւնն , համբերութիւնն և համակրութիւնը պարզեւնեիչ շատ աւելի կարողութիւն ունին :

Ձեր բարեկամներն իրաւունք ունին ձեզմէ պահանջելու այն ամէն բան որ իրենց տալու կարող էք , բայց ձեզմէ փոխառութիւն ընելու իրաւունք չունին :

Մչ փոխառու եղէք և ոչ փոխատու .

Կ'ըսէ Շէյք սրբի ,

Վասն զի մարդ շատ անգամ թէ դրամն և թէ բարեկամը կը կորսնցնէ ,
եւ փոխառութիւն ընողը չկրնար խնայող ըլլալ :

Եւ Սողոմոն կը ծանուցանէ մեզ թէ «օտարականին երաշխաւոր եղողն անշուշտ չարիքի կը հանդիպի . բայց երաշխաւորութիւնն ատողն ապահով է(2) : »

Ձեր բարեկամները շատ վտանգներու և շատ վշտերու դէմ պիտի պաշտպանեն զձեզ : Երբ որ Օգոստոս իւր աղջկան Յուլիայ չար վարքին պատճառաւ ամօթահար եղաւ . «Ասոնց և ո՛չ մին կը պատահէր ինձ , կ'ըսէր , եթէ կամ Ագրիպպա և կամ Մեկենաս դեռ ողջ ըլլար : »

Եւ երբ որ լաւ բարեկամներ ունենաք, զսնունք պահ-
պանել գիտցէք :

«Այն բարեկամներն որ ունիս և որոնց հաւատարմութիւնը փորձուած է,
Պողպատէ շրջանակներով պինդ կապէ սրտիդ (1)» :

Երբեք ձեզ դէմ տրսնջելու նոյն իսկ ամենափոքր
պատճառ մը մի տաք անոնց :

Եւ եթէ մահը գայ զմեզ մեր բարեկամներէն բաժնե-
լու, լաւագոյն կեանքի մը մէջ զիրենք վերստին տեսնելու
քաղցր յոյսն ունինք : Տարակոյս չկայ թէ այդ յոյսը
չկրնար անոնց կորստին վրայ զմեզ մխիթարել, բայց
գոնէ կ'օգնէ մեզ համբերութեամբ աղոր հանդուրժելու :

Կեանքի մէջ ամէնէն կարեւոր քայլափոխն ամուս-
նութիւնն է անտարակոյս : Կը թուի թէ սէրը բովանդակ
Բնութիւնը կը գեղեցկացնէ և անոր կը ներշնչէ : Հողային
թրթուրն օդային թիթեռի կը փոխակերպէ, գարնան մէջ
ամէնէն կենդանի գոյները կը փայլեցնէ թռչնոց փետուր-
ներուն վրայ, կայծոռիկին լապտերը կը վառէ, թռչնոց
երգերը կ'արթնցնէ, և բանաստեղծներուն կը ներշնչէ :
Անկենդան Բնութիւնն իսկ կարծես թէ իւր գիւթիչ ազ-
դեցութիւնը կը կրէ և ծաղիկներն ամէնէն շքեղ երանգ-
ներով կը զարդարուին :

«Մարդը, կ'ըսէ Սիմոնիտ, չկրնար լաւ ամուսինէ
մ'աւելի մեծ օրհնութիւն 'ը ճանչնալ, ոչ ալ շար ամու-
սինէ մ'աւելի վատթար անէծք մը» — «Անձրեւոտ օր-
ուան շարունակ կաթիլն և կուռասէր կիմն իրարու կը
նմանին : Լաւագոյն է տանիքի մ'անկիւնը բնակիլ՝ քան
թէ կուռասէր կնոջ հետ մեծ տան մը մէջ (2)» :

Գալով կնոջ ընտրութեան, այդ մասին օգտակար
խրատ մը տալը բաւական փափուկ խնդիր մ'է : Այլ սա-

(1) Շէյգսրիւր (2) Գիլք Առակաց

կայն ինչ ինչ խորհրդածութիւնք անհրաժեշտ են : Շատ կանուխ ամուսնանալն ազէկ չէ : Ո՛չ դրամի համար ամուսնացէք և ո՛չ ալ սուսնց դրամի : «Դրամի համար ամուսնացողները ցոյց կուտան թէ դրամն աւելի նախամեծար կը համարին քան թէ իրենց կեանքին ճշմարիտ երջանկութիւնը . բայց եթէ իրենց դրամն և վիշտերն համեմատութեան դնեն , շատ անգամ սիրով պիտի յօժարին բոլոր այդ դրամը վրայ տալու , անոր ակնջովն իրենց կորսնցուցած կեանքը վերստին ձեռք բերելու համար⁽¹⁾ : »

Հոմերոս , կ'ըսէ ձէրէմի Թէյլըր , «ամուսնի մը պարտաւորութեան հանգամանքին շատ գողտր անուսններ կը կցէ : — Դու իբր Հայր և Մայր՝ և իբր Եղբայր պիտի ըլլաս կնոջը համար , ապա թէ ոչ , ամուսնական կեանքն որբի մը վիճակէն տարբերութիւն չունենար իրեն համար : Վասն զի , նա որ իւր հայրն ու մայրն և եղբայրը թողած է քեզ համար , կամ գժբախտ է անհայր սղու մը պէս , և կամ պէտք է որ անոնց ամէնքն , և աւելին իսկ քու վրայ գտնայ :

Եթէ ազոր վրայ փոքր կասկած մ'ունիք , մ'ամուսնանաք . վասն զի ամուսնացեալ մարդիկ կամ շատ երջանիկ են և կամ շատ գժբախտ :

Ամուսնանալն ինքզինք շատ մեծ պատասխանատուութեան ենթարկել է : Արտաքին երեւոյթներու մի՛ վստահանաք , և անոնցմէ մի՛ խարտիք . վասն զի ամուսնութիւնը պարզապէս իրարու երես նայելու և ձեռք ձեռքի տալու գործ չէ , այլ ողջմատութեան և սրտի⁽²⁾ : »

Բարի կին մը նեցուկ մ'է ոչ միայն մեր նիւթական՝ այլ նաև մեր բարոյական կեանքին մէջ : «Ստորին կիներն իսկ , կ'ըսէ Շէյքսպիր , երբ որ սիրեն , այնպիսի ազնուութիւն մը կ'ստանան զոր չունին ի բնէ : » Եւ

(1, 2) ձէրէմի Թէյլըր :

եթէ ամէնէն ստորիններն իսկ այս լաւ ներգործութեան ենթակայ են, ո՛րքան աւելի հզօր պիտի ըլլայ արդեօք այդ ներգործութիւնն այնպիսեաց համար որք ի բնէ ազնիւ սիրտ ունին :

«Ամուսնութիւնը, կ'ըսէ Ճ. Թէյլըր, աստուածային է իւր հաստատութեան մէջ, նուիրական է իւր միութեան մէջ, սուրբ է իւր խորհրդին մէջ, խորհրդական է իւր նշանակութեան մէջ, պատուաւոր է իւր կոչումին մէջ, կրօնական է իւր պաշտօններուն մէջ. օգուտ մ'է նա մարդոց բնկերութեանց համար, և սրբութիւն մը՝ Աստուծոյ համար :»

«Եթէ ամուսնութիւն մը երջանիկ եղած է, կ'ըսէ Տերաուդիանոս, այդ երջանկութիւնը գովարանելու արժանի խօսքեր ո՛ւր կարելի է գտնել : Ամուսինք միասին կ'աղօթեն, միասին կ'ուրախանան, միասին կը տրտմին, իրարմէ անբաժան են թէ՛ յաջողութեանց և թէ՛ ճախորդութեանց մէջ : Իրարմէ բան չեն ծածկեր, և երբեք իրարմէ չեն ձանձրանար :»

Չեր կինը կ'ընդունիք, մեր ծխին հանդիսաւոր և սքանչելի խօսքերուն համեմատ, «յաջողութեան և ճախորդութեան համար, հարստութեան և ազքատութեան համար, հիւանդութեան և առողջութեան համար, և զայն սիրելու համար, մինչև որ մահն զձեզ իրարմէ բաժնէ» :

«Երջանիկ ամուսնութիւն մը, կ'ըսէ Սթէնլի, նոր չուկէտ մ'է կեանքի մէջ, ազբիւր մ'է նորանոր բարեբախտութեանց և օգտակարութեանց, միակ առիթն է այն որ կը ներկայանայ մեզ ընդ միշտ հրաժեշտ տալու մեր անցեալին, անոր բոլոր սխալանաց և բոլոր յիմարութեանց, յուսալից, եռանդնալից և կորուլալից՝ վերքատին ճամբայ ելնելու, ապագային համար որ մեր առջև կը բացուի : Կրնանք անով մեր տունն երկնային երանութեան տիպար մը հանդիսացնել : Ամուսինն և

կինն, հայրն և մայրն, եղբայրներն և քոյրերը, ծնողքն և զաւակունք, իւրաքանչիւրը մէկ մէկ կերպով կրնայ այնպէս լաւ օգնել և նեցուկ ըլլալ իրեններուն, որպէս չկրնար ըլլալ օտար մը, ո՛վ որ ալ ըլլայ. վասն զի բարեգործութեան առիթներն անսպառ են ընտանիքի մը մէջ, ուր իւրաքանչիւր անդամ այնքան լաւ կը ճանչնայ միւս ամէն մէկ անդամին բնաւորութիւնն որպէս չկրնար ճանչնալ օտարի մը բնաւորութիւնն : Ուրիշ ոչ ոք պիտի կարենար նոյնքան շահաքրքրիլ անոնց անձին, անոնց երջանկութեան, անոնց փառքին, անոնց բարոյական գեղեցկութեան և անոնց բարութեան համար, վասն զի արենակից և մարմնակից են անոնք, և անոնցմէ իւրաքանչիւրին երջանկութիւնը կամ փառքն երջանկութիւն և փառք է միւս ամէնուն համար. իւր վիշտերն, իւր վհատութիւնները կամ տկարութիւններն հաւասարապէս ամէնուն կը պատկանին, և զամէնքն հաւասարապէս կը տառապեցնեն : Եւ իրենցմէ մէկուն անբժութեան, ազնուութեան և արիութեան չնորհիւ, միւս ամէնքը, նոյն խոյ յակամայս, մինչև ի պարտականութիւն, մինչև յերկինք, մինչև յԱստուած կը բարձրանան :»

Վերջապէս, տղաք մեծ՝ բայց միանգամայն բերկրալի պատասխանատուութիւն մըն են : «Ժրագլուխ մայր մը, կ'ըսէ Փ. Հերպէրդ, հարիւր ուսուցիչ կ'արժէ :» Շատ անգամ ըսուած է թէ տղաք «տրուած» են մեզ, և աննախատես ծնողք իրենց անփութութեան համար զիրենք արդարացիել կը ջանան, ըսելով թէ, «Ըստ որում Աստուած բերան մը տուած է անոնց, կերակուր ալ կուտայ :» Բայց Մ. Արնօլտ իրաւամբ դիտել կուտայ թէ, արդարանալի չէ ծնունդ տալն այն խեղճ փոքրիկ էակաց եթէ չէք կարող զանոնք պէտք եղածին պէս սնուցանել, և պատշաճ և ըստ բաւականի ապահով դիւրակեցութեան մը մէջ մեծցնել :

Թող անոնք սիրոյ ճառագայթով մը տաքնալով մեծնան, վասն զի աղայ մը որքան որ ծնողական սէրը վայելելու բարերախտութիւնն ունենայ, այնքան աւելի լաւ պատրաստուած կ'ըլլայ կեանքի փոթորիկներուն դիմադրելու համար :

« Իւր զաւակները սիրողը միայն գիտէ թէ ի՞նչպիսի հաճելի շեշտերով կը տրոփէ մարդուն սիրան այս սիրեցեալ էակներու հետ խօսակցելով, անոնց միամտութիւնն, անոնց թոթովութիւնն, անոնց փոքր բարկութիւններն, անոնց անմեղութիւնն, անոնց անկատարելութիւնք, անոնք պահանջողութիւնք, ցնծութեան և մխիթարութեան նոյնքան փոքրիկ հոտանքներ են այն անձին համար որ անոնց տէր ըլլալուն կ'ուրախանայ, և անոնց կենակցութիւնը կը սիրէ : Բայց ով որ իւր կիներու զաւակները չսիրեր, իւր տան մէջ մատակ առիւծ մը կը անուցանէ, և վիշտերու բոյն մը կազմած է, և երկնային օրհնութիւնն իսկ չկրնար զինքն երջանկացնել. այնպէս որ վեր կիկը սիրեջու հաւար Աստուծոյ մեղի տուած բոլոր պատուէրներն ուրախութեան նոյնքան պէտքեր և կարողութիւններ են միայն (1) : »

---

(1) Ճերէմի Թէյլոր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա .

Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ս Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Բան մը մի՛ վասնէք, բայց մանաւանդ ժամանակն երբեք մի՛ վասնէք: Իւրաքանչիւր օր անգամ մը միայն կուգայ և այլ ևս չվերադառնար: Ժամանակն երկնատուր պարգեւներուն ամէնէն թանկագիններէն մէկն է. անգամ մը կորսնցնելէ յետոյ չենք կրնար զայն վերստին գտնել:

Ինքն իսկ երկինք անկարող է անցեալին վրայ.

Վասն զի եղածն եղած է, և անցեալ ժամն երբեք չվերադառնար⁽¹⁾:

Ձեր ժամանակն այնպէս մի՛ գործածէք որ հուսկ ապա անոր գործածութեան համար զձեզ մեղադրել պարտաւորիք: «Այլ ևս շատ ուշ է» կամ «Այդ պիտի կարենար ըլլալ» խորհրդածութիւններէն աւելի տխրալին չկայ: Ժամանակը մեզի վստահացուած աւանդ մ'է, և իւրաքանչիւր վայրկենի գործածութեան համար հաշիւ տալու պարտաւոր պիտի ըլլանք: «Խնայող եղէք քունի համար, ինչպէս նաև մնունդի համար, բայց ինչայող՝ մանաւանդ ժամանակի համար:»

Նեկտրն ըսած է որ կեանքին մէջ իւր գտած յաջողութիւնքը կը վերագրէ սա իրողութեան թէ ամէն անգ իւր սպասուած ժամանակէն մէկ քառորդ ժամ առաջ կը հասնէր:

Լորտ Մէլպըրն կ'ըսէր թէ «հարկ չկար բնաւ սա խօսքերէն ուրիշ բան ըսելու մանկանց». «Կեանքի մէջ ձեր բախտը շինելը ձեզմէ կախում ունի և ձեր ջանքերուն

(1) Տրայտըն:

և ճիգերուն համեմատ, կամ անօթի պիտի մնաք և կամ յաջողութիւն պիտի գտնաք:»

Ասկէ զատ, աշխատասիրութիւնն ոչ միայն անհրաժեշտ կարեւոր է յաջողութիւն գտնելու համար, այլ նաև օգտակար ազդեցութիւն մ'ունի մեր նկարագրին վրայ:

«Ծոյլ մ'ըլլար երբեք, կ'ըսէ ձ. Թէյլըր, այլ ժամանակիդ ամէն մէկ մասը լուրջ և օգտակար զբաղումով մը լեցուր: Վասն զի մեզքը դիւրաւ կը սողոսկի այն ամէն մասերուն մէջ զորս գատարկ կը թողու հոգւոյն անգործութիւնն և մարմնոյն ծուլութիւնը. վասն զի ամէն քաջողջ և անզբաղ մարդ որ ծոյլ է բղջախոտութեան մէջ կ'իյնայ, եթէ փորձութիւնն իւր վրայ յարձակի: Բայց զբաղմանց մէջ մարմնական աշխատութիւնն ամէնէն կարեւորն՝ և սատանային փորձութեանց դէմ ամէնէն զօրաւորն է:»

«Ժամանակն և Աշխարհ փորձի դեղեր են, կ'ըսէ Քէյպլ, ուր կը պատրաստուինք Երկնքի և Յաւիտենականութեան համար. և այս աշխարհի մէջ ինչպէս որ ընենք մեր վայրկեաններն, հանդերձեալին մէջ դարերը նոյնպէս պիտի ընէ մեզ Աստուած:»

Ուրիշներու երջանկութեան և բարւոյն համար փոքրի շատէ բան մ'ընելն, անտարակոյս ամենաբարձր փառասիրութիւնն և լաւագոյն ակնկալութիւնն է մարդու համար:

Կ'ըսեն թէ Պ. Մէտիօյի՝ Միքայէլ Անճէլօն գործածեց ձիւնի մէջ արձան մը քանդակելու: Թանկագին վայրկեաններ յիմարաբար վասնեյ էր այդ: Բայց եթէ Միքայէլ Անճէլօյի ժամանակը թանկագին էր աշխարհի համար, մեր ժամանակն ալ ոչ նուազ թանկագին է մեզ համար. բայց մենք շատ անգամ աւելի եւս յիմարաբար կը վասնենք մեր ժամանակն ո՛չ միայն ձիւնէ արձաններ՝ այլ աւելի գէշ, տիղմէ կուռքեր շինելու:

«Ամէնքս ալ մեր կեանքին կարճութենէն կը տրտընջենք, կ'ըսէ Սենեկա, և սակայն ամէնքս ալ շատ առելի ժամանակ ունինք զոր գործածելու եղանակը չենք գիտեր: Մեր կեանքը կ'անցնի կամ անգործութեամբ, կամ անխորհրդարար գործելով, և կամ մեր պարտաւոր եղածէն թոյրովին տարբեր բան գործելով: Միշտ կը գանգատինք թէ մեր օրերը սակաւաթիւ են, և սակայն այնպէս կը գործենք իբրև թէ անոնք անվերջ ըլլային:

Այսուհանդերձ, ո՛րքան ալ խոհեմութեամբ գործածենք մեր ժամանակը, դարձեալ մեզմէ ամէնէն բարեբախտներն իսկ յոյժ քիչ բան ընելու, քիչ բան կարգաւու և քիչ բան տեսնելու կը յաջողին:

Կեանքի մէջ յաջողութեան և երջանկութեան ամենակարեւոր տարրերէն մին՝ անշուշտ պատուաւորապէս և հաստատամտութեամբ աշխատելու կարողութիւնն է: Կիլիբոն կ'ըսէր թէ առ այդ պէտք եղած առաջին բանն համարձակութիւնն է, երկրորդը՝ համարձակութիւնն, և երրորդը՝ դարձեալ համարձակութիւնն է: Յանձնապատանաւթիւնն օգտակար է անտարակոյս, բայց առելի ճիշդ կ'ըլլար ըսել թէ, կարեւորն է յարատեւութիւն, յարատեւութիւն և դարձեալ յարատեւութիւն:

Աշխատութիւնը նուազ կարեւոր չէ մտքին հանդարտութեան՝ քան մարմնոյն առողջութեան համար: Տագնապալի օր մը եւս առելի հիւժիշ է քան թէ շարաթ մը աշխատութիւն: Տագնապը բովանդակ մարդկային կազմուածքը կը խանգարէ, իսկ աշխատութիւնն անոր առողջութիւնն ու բարւոք պաշտօնավարութիւնը կ'ապահովէ: Դնդերային մարզանքը մարմնական զօրութիւն կը պարգեւէ, և ուղեղային մարզանքը մտային խաղաղութիւն: «Մտաւոր աշխատութիւնը սրտի խաղաղութիւն կը պարգեւէ⁽¹⁾»:

(1) Փանգուտ:

«Յարմար աշխատութիւն մը տուէք զեռափ աղջրկան մը, այնպիսի աշխատութիւն մը՝ որ արշալուսէն սկսեալ զինքն զբազեցնէ և իրիկունն յոգնած թողու, բայց իւր նմաններուն օգտին համար աշխատած ըլլալու գոհունակութեամբ, և իւր եռանդին անկարող տրտմութիւնը պայծառ և բարերար խաղաղութեան վեհութեան մը պիտի փոխակերպի⁽¹⁾ :»

Խնդիրն ինչ ընելնուզ վրայ չկայանար, բաւական է որ լաւ բան մ'ընէք: Նոյն իսկ փիլիսոփայական քարն և բոլորակին քառակուսութիւնը գտնելու փորձերն ամուլ չեն մնացած :

Խօսքերն, ըսած է Տօգթ. Ճօնարն, Երկրին դուստրերն են, իսկ գործերն՝ Երկնքին ուստրերն: Ինչ որ ալ ընէք, անթերի ըրէք: Խղճի մտօք ըրէք: Ձեր բոլոր ձիրքերը մշակեցէք. պէտք է որ գործածէք զանոնք, ապա թէ ոչ կը կորսնցնէք:

«Հանճարին՝ և մինչև իսկ ո՛ր և է կերպով հանճար ըսուած բանին պատմութիւնն այնպիսի յարատե ջանքի մը պատմութիւնն է զոր և ո՛չ մէկ արգելք կրցած է վհատեցնել. և շատ մեծամեծ մարդոց կարծիքն այն եղած է թէ, հանճարը մեծաւ մասամբ աշխատասիրութեան պտուղ է: Հանճարեզ կին մը, ձօրձ էլիւրզ, կը ծաղրէ այն կարծիքը թէ իւր վիպասանութիւնք կրցած ըլլան ներշնչումով գրուիլ: Հանճարը, կ'ըսէր Նախագահ Տուայզ, Եէլի ուսանողներուն, ջանք ընելու կարողութիւնն է⁽²⁾ :»

Մուրալը վերջապէս աւելի ևս յոգնեցուցիչ է քան թէ աշխատիլն, և բազմատմամբ՝ առաջինը նուազ շահարեր է: Ասկէ զատ, իւրաքանչիւր ոք իւր ոտքերուն վրայ պարտի կենալ: «Ուաքի վրայ հողագործ մը, կ'ըսէ Ֆրանգլին, ծունկի վրայ ազնուականէ մը բարձր է :»

(1) Բըսքին: (2) Կարնէզ:

Գօսպէդ իւր հոչակաւոր Անգղիերէն Քերականութեան վրայ խօսելով, կ'ըսէ, «Քերականութիւնը վեց բէնս օրականով զինուոր եղած ատենս սորվեցայ: Անկողնիս եզերքը նստած՝ կը սերտէի. զինուորի պայտասակս իմ գրագարանս էր. ծունկերուս վրայ դըրուած տախտակի կտոր մը իմ գրասեղանս էր. և այս աշխատութիւնս կեանքիս գրեթէ մէկ տարին միայն ինձմէ կորզեց: Մոմ կամ ձէթ գնելու դրամ չունէի. ձմեռը քիչ անգամ կը սպասուէր որ գիշերը կրակին լոյսէն զատ լոյս կ'ունենայի. և կրակին մօտ նստելու կարգս ալ շատ յաճախ չէր գար: Մի՛ կարծէք թէ քիչ բան եղած ըլլայ այն Ֆարդինը զոր երբեմն մեղան, գրիչ կամ թուղթ գնելու համար կը ծախսէի: Այդ Ֆարդինին, աւանդ, մեծ գումար մ'էր ինձ համար: Այն ժամանակ ալ ճիշդ հիմակուան պէս բարձրահասակ և քաջաուղջ էի, նաև զինուորական կրթութիւն կ'ընէի: Բոլոր ծախքերս յոյժ խնայողաբար ընելէ յետոյ, շարաթն հազիւ երկու բէնս կը մնար ինձ: Դեռ կը յիշեմ, և երբեք պիտի չմոռնամ, թէ անգամ մը, ուրբաթ օր մը, բոլոր անհրաժեշտ ծախքերս վճարելէ յետոյ, ճիշդ կէս բէննինոց մը մնացած էր քովս, որով երկրորդ օրուան ճաշիս համար աղած հարինգ մը գնել մտադրած էի. բայց նոյն իրիկունն, անօթութենէ մեռնելու վիճակի մէջ, հրը որ կը հանուէի, տեսայ թէ այդ դրամս կորսնցուցած էի: Գլուխս իմ ողորմելի վերմակիս ներքև խօթելով՝ սղու մը պէս լացի: Եւ դարձեալ կը կրկնեմ, եթէ ես կրցայ այսպիսի դժուարութեանց մէջ իմ աշխատութիւնս շարունակել և զայն յաջողեցնել, կա՞յ արդեօք, կրնա՞յ արդեօք բոլոր աշխարհիս մէջ գանուիլ երիտասարդ մը որ կարող ըլլայ արդարացում մը գանել իւր աշխատութիւնն աւարտել չկարենալուն համար:»

Գօսպէդ դրամ չունէր, բայց հաստատամտութիւն

ունէր : «Շատ մարդիկ, կ'ըսէ Պապօն, կարծես թէ բնաւ չեն ըմբռնիր այն հարստութիւններն և այն կարողութիւնը զորս կը վայելեն. առաջիններուն վրայ չափէն աւելի կը վստահանան, իսկ վերջինին վրայ՝ յոյժ քիչ : Անձնավստահութիւնն և անձնանուիրութիւնը պիտի սորվեցնեն մարդուն իւր սեփական ջրամբարէն ջուր խմել, և իւր սեփական համեղ հացն ուտել, խղճի մտօք բան սորվիլ և աշխատիլ իւր ապրուստն հոգալու համար, և իրեն շնորհուած բնատուր բարիքներէն կարելի եղածին չափ օգուտ քաղել :»

«Աշխատէ՛, կ'ըսէ Բնութիւնը մարդուն, ամէն ժամ, վարձքով կամ անվարձ, միայն թէ աշխատէ՛, և վարձատրութիւնն ինքնին կուզայ. փոյթ չէ թէ աշխատութիւնդ նուրբ ըլլայ կամ ոչ, թէ նա ցորեն սերմանելու՝ կամ դիւցազներգութիւններ գրելու մէջ կայանայ, բաւական է որ պատուաւորապէս կատարես զայն, և կարենաս անկէ գոհ մնալ. վստահ եղիր թէ նա նիւթական և բարոյական վարձատրութիւն մը պիտի բերէ քեզ : Որ և իցէ լաւ աշխատութեան վարձատրութիւնը՝ զայն կատարած ըլլալն է (1) :»

Սբր Ուալթըր Սքոթ կը պատմէ թէ, մեծ կախարդը Միքայէլ Սքոթ, տեսաւ որ իւր չար Ոգիին դէմ չէր կրնար ուրիշ կերպով ինքզինք պաշտպանել բայց միայն անընդհատ գործ տալով անոր : Առհասարակ ամէնուս համար այ այսպէս է : Պիղծ ոգին մարդու մը սրտէն վնասուած՝ վերստին հոն կը դառնայ, և զայն պարապ դանելով՝ հետն առած իրմէ աւելի չար եօթն ոգիներ դարձեալ հոն կը մտնէ (2) :

Ծուլութիւնն հանգստութիւն չկրնար համարուիլ : Նա ս' և է աշխատութենէ աւելի յոգնեցուցիչ է : Հոովմայե-

(1) Էմէրսոն (2) Առակ Քրիստոսի

ցիք առած մ'ունէին «Difficilis in otio quies⁽¹⁾» :

Մի՛ շտապէք երբեք : Բնութիւնը չշտապեր : Առաջին պատուէրն որ Զուիցեցրիացի առաջնորդ մը կուտայ երիտասարդ վերելողներու immer langsam⁽²⁾ կրթալն է . յամրաքայլ և հաստատաքայլ , կամ «ո՛րքան կամաց ելնուի , նո՛յնքան շուտ գագաթը կը հասնուի» : Առանց շատ արագ երթալու . բայց նաև առանց սլքտալու , անշուշտ երբեմն կանգ առնելով : Կեանքի մէջ ամէն տեսակ յառաջադիմութեան գաղտնիքն է երբեք չշտապել , բայց նաև երբեք չդանդաղիլ : «Շտապը , կ'ըսէ արեւելեան առած մը , սատանային կողմանէ կուգայ , բայց համբերութիւնն երջանկութեան դուռը կը բանայ» :

Շատ մարդիկ կ'երեւի թէ կը կարծեն որ շտապելով ժամանակ կը վատակուի : Շատ մեծ սխալ մ'է այդ : Լաւ է անտարակոյս աշխուժով շարժիլ . բայց շատ աւելի կարեւոր է բան մը լաւ կատարել , քան թէ զայն հապճեպով լրացնել :

Ասկէ զատ , ինչ որ անկանոն կերպով և շտապով կը կատարուի , աւելի եւս ուժասպառ կ'ընէ և շատ աւելի մեծ ջանքի մը կը կարօտի , քան թէ մարդ յամբընթաց , հաստատաքայլ , կանոնաւորապէս , առանց շտապելու և անխուով գործէ : Շտապն ոչ միայն գործը կ'աւրէ , այլ նաև կեանքը կ'աւերէ :

«Աշխատէ՛ առանց շտապելու և առանց հանգչելու ,» կէօթէի առածն այս էր . թէպէտ և այս հասկցչիչ բառը ճշդիւ իւր միտքը չբացատրեր :

Մ'շտապեր , չըլլայ մէ ո՛ եւ է յախուռն գործ մը գայ մտքիդ յառաջադիմութիւնն ընդ միշտ վտանգի ենթարկելու :

Լաւ խորհէ , և ուղիղը ճանչցիր .

(1) Դատարկութեան մէջ հանգչիլը դժուարին է : (2) «Միշտ յամբաքայլ» :

Այն ատեն անոր հետեւէ , և բու կարողութիւնդ հասկցիր .
Մ'շտապեր, տարիներ չեն կրնար երբեք
Անխորհրդաբար կատարուած գործ մը փոխարինել :

Մի կասիր, կեանքն արագ կը սահի, կ'երթայ .
Աշխատէ և համարձակ եղիր, մինչ դեռ կ'ապրիս .
Ետեւդ հզօր և վսեմ բան մը թող
Որ կարենայ ժամանակին յաղթել :
Փառաւոր բան է մեր արտաքին ձեւերուն անհետանալէն յետոյ դարձ-
եալ ապրիլ⁽¹⁾ :

Հետեւաբար, ձեր բոլոր զօրութեամբ աշխատեցէք,
մ'աճապարէք. մի' շփոթիք և մի' տազնապիք :

Առտուն կանուխ արթնցէք. ձեր դնդերներուն և
ուղեղին պահանջած մարզանքն և հանգիստը տուէք .
ժուժկալ եղէք ձեր ճաշերուն մէջ , միշտ բաւականաչափ
քնացէք , վայրապար մի' տազնապիք , և վստահ եղէք
որ ձեր աշխատութիւնը պիտի չլնասէ ձեզ : Հոգեր և
յուզմունք , անհամբերութիւն և նեղութիւն ձեր գործն
յառաջ չեն մղեր , և կրնան վերջապէս ձեր մահուան
պատճառ ըլլալ , կամ գոնէ ծանր հիւանդութեան մ'են-
թարկել զձեզ : Բայց եթէ հանդարտ և խաղաղ կեանք
վարէք , խմացական աշխատութիւնն և խորհրդածու-
թիւնը ձիշգ նոյն բանը պիտի ըլլան ձեր մտքին համար՝
ինչ որ են մարզանքն և թարմ օդը մարմնոյն համար :

Ինչ որ ալ ըլլան ձեր պարտաւորութիւնք կամ զբաղ-
մունք , ջանացէ՛ք կարելի եղածին չափ լաւ կատարել
զանոնք :

Ուէլլինկթընի դքսին յաղթութեանց պատճառն ս'ը-
քան որ իւր զօրավարի տաղանդը՝ նո՛յնքան ալ իրր
գործի մարդ իւր ունեցած յատկութիւններն եղած են :
Նա վերջին աստիճան ուշադիր էր մնունդի և ապրուստի
բոլոր մանրամասնութիւններուն . իւր ձիերուն ուտելիքն

(1) Կէօթէ :

առատ էր, իւր զօրքերը միշտ լաւ զգեստներ, ընտիր կօշիկներ և պատուական կերակուր ունէին :

«Իւր գործին մէջ ժիր մարդ մը կը տեսնե՞ս, նա թագաւորներու առջև պիտի կենայ,» կ'ըսէ Սողոմոն, և Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Ձանքի մէջ թուլասիրա չըլլաք, հոգւով բորբոքեցէ՛ք, Տիրոջը ծառայեցէ՛ք :»

Աշխատասիրութիւնը միշտ հետը կը բերէ իւր վարձատրութիւնը : Գոլոմբոս Հնդկաստան երթալու արեւմտեան անցքը փնտոելու ատեն Ամերիկան գտաւ :

«Ձեր պարտաւորութիւնը կատարելու առաջադրութիւն ունեցէ՛ք, կ'ըսէ Ֆրանգլին, և ինչ որ կատարել առաջադրէ՛ք՝ անվրէպ կատարեցէ՛ք :»

Ոմանք կը կարծեն թէ հանճարը կրնայ աշխատութեան պակասը լրացնել : Շատ սխալ կարծիք մ'է այդ : Նոյն իսկ ամէնէն աւելի ի բնէ օժտուած մարդիկ աշխատութեամբ միայն բանի մը կը յաջողին, մեծամեծ հանճարներ յաւէտ ջանասիրութեամբ յաջողած են կեանքի մէջ քան թէ իրենց բնատուր ձիրքերուն շնորհիւ :

Տարակոյս չկայ թէ ոմանք ուրիշներէ շատ աւելի օժտուած են : Բայց եթէ երկու տարեկից մարդիկ միեւնոյն ասպարէզին հետեւին, այն որ՝ ամենափայլուն կարողութեանց տէր ըլլալովն հանդերձ չկարենայ զանոնք աշխոյժ և կանոնաւոր կերպով գործածել, անպատճառ պիտի տեսնէ թէ շատ ետ կը մնայ իւր մրցակցէն, որ թէև նուազ օժտուած՝ բայց ջանասէր և սկզբունքի տէր է : Աշխատութիւնն առանց հանճարի աւելի ասպահով կրնայ գործ մ'ի գլուխ հանել, քան թէ հանճարն առանց աշխատութեան : Կեանքի մէջ ո՛չ ո՛ և է առաւելութիւն, ո՛չ տաղանդ, ո՛չ հարուստ բարեկամներ կամ հզօր յարարերութիւններ կրնան աշխատասիրութեան պակասը լրացնել, և նկարագրի թերութիւնները փոխարինել :

Լինգոլնի եպիսկոպոս և մեծ պետական մարդ Կրօ-

սրթէսթ ծոյլ եղբայր մ'ունէր, որ եկաւ օր մ'իրմէ խնդրելու որ նշանաւոր մարդ մ'ընէ զինքն: «Եղբայր, ըսաւ եպիսկոպոսն, եթէ արօրդ կոտրած է, նորոգել տամ, եթէ եզդ սատկի՝ ուրիշ մը գնեմ քեզ, բայց չեմ կրնար զքեզ նշանաւոր անձ մ'ընել. ես երկրագործ գտայ զքեզ, և կը վախնամ որ մինչև վերջն երկրագործ պիտի մնաս:»

Միլդըն ո՛չ միայն հանճարեղ մարդ մ'էր, այլ նաև անխոնջ աշխատող մը: Նա իւր սովորութիւններն հետեւեալ կերպով կը յայտնէ. «Չմեռն յաճախ զանգակի հնչիւնն զմարդ աշխատութեան կամ աղօթքի համար արթնցնելէն շատ առաջ, իսկ ամառն առաջին երգեցիկ թոչունին հետ, կամ քիչ յետոյ, կ'սկսիմ լաւագոյն մատենագիրներու դործերը կարդալ, և կամ զանոնք բարձրաձայն կարդալ կուտամ, մտադրութիւնս պատրաստելու կամ յիշողութիւնս զարդարելու համար. յետոյ խըղճամիտ և վեհանձն աշխատութեամբ մը՝ որ առողջութիւն և տոկունութիւն կուտայ մարմնոյն, աշխոյժ, հաւատարիմ և յօժարակամ հնազանդութիւն մը կ'ընծայեմ մտքիս, Աստուծոյ ծառայելու և ծննդավայրիս օգտակար ըլլալու համար:»

Չիր աշխատութիւնն իբր ձանձրալի պարտաւորութիւն մը մի' նկատէք: Զայն շահեկան ընելը ձեզմէ միայն կախում ունի: Յօժար սրտով կատարեցէ՛ք զայն. ձեր զբաղումի նիւթին բոլոր դժուարութեանց յաղթեցէ՛ք. քննեցէ՛ք անոր բոլոր պատճառներն և ամբողջ պատմութիւնն, և անոր ամէն կողմերն ուսումնասիրեցէ՛ք. մտքերնիդ բերէ՛ք այն ամէն բարիքներն որ կրնան նոյն իսկ ամէնէն համեստ աշխատութենէ մը յառաջ գալ, և այն ատեն պիտի տեսնէք թէ ո՛ր և է պարտաւորութիւն արժանի է ձեր եռանդը շարժելու: Եւ վերջապէս պիտի սիրէք ձեր աշխատութիւնն, և եթէ հաճութեամբ

կատարէք, դիւրաւ ի գլուխ պիտի հանէք զայն: Նոյն իսկ եթէ այս ի սկզբան անկարելի թուի, և եթէ ձեր աշխատութիւնը տաժանելի երեւի ձեզ, կրնայ ըլլալ սակայն որ ադիկէ մեծ օգուտ մը քաղէք. լեռնային առողջարար հովի մը պէս, աշխատութիւնն ալ ձեր նկարագիրը պիտի զօրացնէ:

Կարեւոր խնդիր մ'է որոշելը թէ որքան ժամանակ հարկ է քունի յատկացնել: Պէտք է որ բնութիւնն որոշէ զայդ: Կազմուածքներ կան որ շատ քնանալու պէտք ունին: Բնութեան պահանջած քունի քանակութիւնը նուազեցնելն անխոհեմութիւն է: Հանգիստ քնով անցած ժամանակն երբեք կորսուած չհամարուիր: Սքանչելի կազդուրիչ մ'է նա ջղային զօրութեան, զոր քաղաքներու մէջ ապրողներն երբէք պէտք եղածին չափ չեն վայելեր:

Սըր Ե. Գօգի որոշած օրական ժամանակացոյցն հետեւեալն էր.

Վեց ժամ քունի համար, վեց ժամ ալ իրաւարանութեան ուսման համար.

Չորս ժամ աղօթքի համար. իսկ միւս ժամերը Բնութիւնը դիտելու համար:

Սըր Ո. Ճօնս այդ ժամանակացոյցը ստպէս ձեւափոխեց.

Վեց ժամ իրաւարանութեան համար, եօթը ժամ ամօրիչ քունի համար, Տասը ժամ աշխարհային գործերու՝ և բոլորն երկնքի համար:

Վեց կամ եօթը ժամը բաւական չթուիր ինձ: Կատարելապէս կայտառ արթննալու համար, պէտք է բաւականաչափ քնանալ:

Մեր տրտմութեան օրերուն, այն ամէն զբաղում որ մեր մտածութիւնը մեր անձէն հեռու կը դարձնէ, մեծ փոփանք մը կը համարուի:

«Կեանքի երջանկութիւնը՝ միշտ կատարելու գործ մը, սիրելու առարկայ մը և յուսալու բան մ'ունենալու վրայ կը կայանայ(1) :» Ծշմարիտն ըսելով, շատ անգամ մեր անզբաղ ժամերուն մէջ մենք չնչին երկիւղներով և անօգուտ հոգերով զմեզ կը նեղենք : Ուստի միշտ բանով մ'զբաղեցէ՛ք :

Այսպէս պիտի գտնես աշխատութեան և խորհրդածութեան մէջ Խաղաղութիւն՝ զոր տրտմութիւնը չկրնար քեզի ընծայել(2) :

«Ամէն տեղ, կ'ըսէ ծերունին Լիլի, ծննդավայր մ'է իմաստունին համար, և ամէն բնակարան ապարանք մ'է հանգարտ միտք ունեցողին համար :»

Այլ սակայն Բնութեան օգնութեամբ աշխատեցէք, և ո՛չ թէ անոր հակառակ : Հոսանքն ի վեր ելնել մի՛ ջանաք, առանց ստիպուած ըլլալու, ինչ որ երբեմն կը պատահի : Եւ այդ պարագային, հաստատամտութեամբ ելէք. բայց ընդհանրապէս Բնութիւնն օգնութեան կը հասնի մեզ, եթէ իրեն չհակառակինք :

«Վասն զի ինչպէս որ է Բնութենէ՝ վեր եզող ամէն բանի մէջ, նոյնպէս է նաև Բնութեան մէջ, ու որ Բնութեան օրէնքներէն մին կ'անարգէ, զամէնքը մէկէն անարգած կ'ըլլայ : Այն ատեն բոլոր տիեզերք անոր դէմ կը զինուի, և ամբողջ Բնութիւնն իւր անհամար և աննշմարելի զօրութիւններով կը պատրաստուի, անկէ և անոր բոլոր սերունդէն վրէժ լուծելու համար, առանց զգացնելու թէ ե՛րբ և թէ ո՛ւր : Իսկ ու որ իւր բոլոր սրտով և բոլոր մտքով Բնութեան ամէն օրէնքներուն կը հնազանդի, ադոնց ամէնքն ալ իւր օգտին համար իրեն աշխատակից պիտի ունենայ : Նիւթական տիեզերքի հետ հաշտ պիտի ըլլայ : Արեւն իւր գլխուն վերև՝ և

(1) Տր. Շելմըրս : (2) Սմիլլինկ :

հողն իւր ոտքերուն ներքև իրեն օգնութեան պիտի հասնին . վասն զի նա կը հնազանդի այն Գերազոյն էակին կամքին որ արեւն և հողն և զամէն բան ստեղծեց . և որ օրէնք մը դրաւ անոնց զոր ոչ ոք կրնայ դրժել⁽¹⁾ :»

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Բ .

Հ Ա Ի Ա Տ Ք

«Այն հրաշալի աշխարհն որուն մէջ այժմ կ'ապրինք , կ'ըսէ Կանոնիկոս Լիտտօն , անհամար և վսեմ գաղտնիքներու տաճար մ'է , հաւատքի բարձրագոյն աշխարհը մեզի բաց ըլլայ կամ ոչ : Թերեւս վաղը , կէս օրէ յետոյ , գիւղը չըջագայութեան պիտի ելնէք , ամէն կողմ ծիլերն որ հիւթով կ'ուռին , կամ նոր բացուող տերեւներու սնուչ կանաչ գոյնը պիտի յիշեցնեն ձեզի թէ գարունը կը պատրաստուի իւր տարեկան յաղթանակին հրաշալի տեսարանը ձեր աչքերուն առջեւ պարզելու : Ձեր շուրջ ամէն կողմ այնպիսի խորհրդաւոր կարողութեան մը գոյութեան և գործունէութեան ապացոյցներ կան , զոր ո՛չ կրնաք տեսնել , ո՛չ շօշափել , ո՛չ մեկնել , ո՛չ չափել և ո՛չ ըմբռնել : Այն կարողութիւնը գոյութիւն ունի ա՛նձայն , անշշուկ , անտեսանելի , բայց գործունեայ , ամէն մէկ ճիւղի մէջ՝ ձեր գլխուն վերեւ , և ամէն մէկ խոտի շիւղի մէջ՝ ձեր ոտքերուն ներքև :»

(1) Քինկսլի

Տարակոյսն արդարեւ իմաստասիրութեան հիմն իսկ է : Խորհրդաւոր աշխարհի մը մէջ կ'ապրինք , և եթէ անկարող ենք ամենապարզ ծաղկին կամ փոքրիկ միջատին էութիւնը մեկնելու , ինչպէս կրնանք յուսալ թէ անհունը պիտի կրնանք ըմբռնել : «Գիտենք , կ'ըսէ Տր . Մարդինօ , թէ անջրպետն և լուսթիւնն Յաւիտենականին ստորոգելիներն են , և երբ որ իրիկուան ցօղն օրուան հոգերուն բարձրացուցած փոշին կ'իջեցնէ , և թէ տեսութիւնն օրուան մանրադիտական անձկութիւններէն յոգնած՝ դէպ ի խորհրդածութեան ընդարձակ անջրպետները կ'ուղղուի , երբ որ երկիրն անապատի մը պէս կը ննջէ աստեղազարդ անհունին ներքեւ , անմեկնելի Ներկայութիւնը դեռ զմեզ կը պարփակէ , և զմեզ կը դողացնէ իրիկուան խիստ հովին ներքեւ , և երկնքի վաղեմի լոյսերով իւր նայուածքը մեր աչքերուն մէջ կ'արձակէ : »

«Մարդկային էութիւնը , կ'ըսէ Յ . Սթուարդ Միլ , նախ գաղտնիքներով շրջապատուած կը ներկայանայ , մեր փորձառութեան նեղ շրջանակը կղզեկի մը պէս է անհուն ծովի մը մէջ , որ մեր զգացմունքը կ'ահարեկէ , և միանգամայն մեր երեւակայութիւնը կը դրդէ իւր անհունութեամբ և իւր մթութեամբ : Ինչ որ աւելի եւս անթափանցելի կ'ընէ գաղտնիքն , այն է որ մեր աշխարհային էութեան ստացուածը կղզեակ մը չէ միայն անհուն անջրպետին մէջ , այլ նաեւ անհուն ժամանակին մէջ : »

Բայց թէեւ միակերպ բռնադատուած ըլլայ մարդ տգիտութեան մէջ մնալու և իւր կարծիքն առկախ թողլու , պէտք չէ սակայն որ վհատի :

Ներքնապէս շատ բանի կը համոզուինք զոր չենք կրնար բացատրել : «Եթէ հարցնէք ինձ , կ'ըսէ Ս . Օգոստինոս , թէ ի՛նչ է ժամանակը , չեմ կրնար ձեզ պատասխանել . բայց կատարելապէս գիտեմ զայն , եթէ չհարցընէք ինձ : »

«Որո՞նք որ չափազանց շատ բան կ'ըսեն ինձ Աստուծոյ բնութեան վրայ, որ ամէն բանի մէջ Անոր պատճառն ու Անոր խորհուրդները ճանչցողի պէս կը խօսին ինձ, որ երբեք դժուարութիւն չեն կրեր իւրաքանչիւր կազմութեան պատճառը մեկնելու, և իւրաքանչիւր դիպուածի քաղցր ողորմութիւնն յայտնելու, որ կը գովեն Ամենակարողին իմաստուն մատակարարութիւնը, զոր կը ջատագովեն, իբր արտաքոյ կարգի հանճարի գլուխ գործոց մը, որ իբր մտերիմ ազատ համարձակ և հաստատաքայլ կը շրջին Նախախնամութեան մեծաշուք բացաստաններուն մէջ, անոնք նոյն իսկ իրենց մեկնութեանց վճռականութեամբ՝ տարակուսի անհուն տագնապի մը մէջ կը թողուն զիս, և կ'ստիպեն զիս գոչելու. «Ի՞նչ բան հարցուցէք ինձ և ամէն բան կուտամ ձեզ⁽¹⁾ :»

Գաղանիքներու մէջտեղը, կ'ըսէ Հէրպէրտ Սթենսըր, որոնք անջքան աւելի խորհրդաւոր կը դառնան ո՛րքան որ անոնց վրայ խորհինք, պիտի գտնուի միշտ² սա բացարձակ ստուգութիւնը թէ, մարդ Անհուն և Յաւիտենական Զօրութեան մ'առջեւ է, որմէ կը ըզխի ամէն բան :»

Ուստի պէտք է որ զգալով բաւականանանք. երբեք պիտի չկարենանք զամէն բան մեկնել :

«Աստուծոյ թագաւորութիւնը, կ'ըսէ Ճէրէմի Թէյլըր, խօսքերու մէջ չկայանար, այլ զօրութեան մէջ, Բարեպաշտութեան զօրութեան մէջ :»

Հանգանակն և Հաւատքն իրարմէ տարբեր բաներ են :

Ըսէ ինձ հոգիս, որն է բեզի կարեւորն,

Հաւատքը՝ թէ Հանգանակը միայն :

Շատ անգամ գիտութեան մարդիկը կը սլարսաւեն իբր թերահաւատ. այլ սակայն, ինչպէս որ Թօրոյ կ'ըսէ.

(1) Տր. Մարդինս :

«Ստուգիւ աւելի հաւատք կայ գիտութեան մէջ, քան թէ գիտութիւն հաւատքի մէջ:»

Բայց գիտութեան մարդն որ կը տարակուսի, հեզ-
նելու գիտաորութիւն չունի երբէք. իւր տարակոյսն ոչ
թէ արհամարհութեան՝ այլ յարգութեան արտայայտու-
թիւնն է: Ինչպէս որ Թէննիսըն շատ լաւ ըսած է.

Իւր հաւատքին մէջ երկրայող, բայց իւր գործերուն մէջ ողջստոհ,
վերջապէս իրերու խորը ներդաշնակութիւն մը կը գտնէ,
Հաւատացէք ինձ, աւելի հաւատք կայ պատուաւոր տարակուսի մէջ,
Քան թէ հանգանակներու մեծագոյն մասին մէջ:

Ներուի ինձ իբր օրինակ մէջ բերել այնպիսի անձի
մը կարծիքն, որ արժանապէս կը ներկայացնէ իւր դա-
սակարգն: «Երբ որ կը ջանամ, կ'ըսէ Բրօֆ. Գինսօլ,
նիւթական անձնաւոր կամ անանձնաւոր ձեւ մը տալու
այն կարողութեան որ տիեզերքի մէջ ինքզինք կը յայտնէ,
նա միշտ ո՛ր և է իմացական բացատրութենէ խոյս կու-
տայ: Անոր վրայ խօսելու ատեն, չեմ համարձակիր նա
անձնական գերանունը գործածել. չեմ համարձակիր զինքն
Հոգի մ'անուանել, նաեւ չեմ ուզեր զինքը պատճառ մը
կոչել: Իւր էութեան խորհուրդը կ'ընկճէ զիս:»

Ստուածաբանք կը ջանան ի հարկէ ամէնուն հաս-
կընալի լեզուաւ մ'իրենց միտքն յայտնել: Չայն բառա-
կան իմաստով հասկնալն անոնց դէմ անիրաւութիւն մը
պիտի համարուէր: Երբ որ բանաստեղծք «արեւուն ծագ-
ման» վրայ կը խօսին, չենք մեղադրեր զիրենք թէ աս-
տեղագիտութիւն չեն գիտեր, և չենք կրնար երբեք իբր
«հերետիկոս» դատապարտել զՇէքսբիր կամ զԹէննիսըն,
թէ կը հաստատէ որ արեւը չէ՝ այլ երկիրն է որ կը դառ-
նայ: Գիտութեան գուշակութիւնք յատուկ լեզու մը կը
պահանջեն, և ըստ որում առանց նոր բառեր հնարելու
չենք կրնար ծաղիկ մը կամ քար մը նկարագրել, պէտք է

ներքնապէս համոզուինք թէ անկարելի է մարդկային լեզուով Անհունը մեկնել : Ուստի զարմանալու չենք թէ կարգ մը երեւոյթներ որք այսօր գիտենք թէ ջղային հիւանդութիւններէ յառաջ կուգան, ժամանակաւ չար ոգիներու ներկայութեան կը վերագրուէին :

Բացատրելը կամ հասկնալը ձեզ համար անկարելի եղած բանին հաւատալու մէջ արժանիք չկրնար ըլլալ : Առանց բացայայտ ստուգութեան, իրողութեան մը հաւատալու՝ կամ զմեզ համոզելու մէջ թէ այնպիսի բանի մը կը հաւատանք զոր չենք հասկնար, բնաւ արժանիք չկրնար ըլլալ : Կարելի չէ նաեւ հաւատալ բանի մը՝ որն որ գիտենք թէ ո՛ր և է կատարեալ ճշմարտութեան մը վրայ չէ հիմնուած : Ընդհակառակը, մեր պարտաւորութիւնն է հաւատալ միմիայն այն բանին որ վստահ ենք թէ ճշմարիտ է, և անկէ զատ ամէն բանի համար մեր կարծիքն առկախ թողուլ : Շատ մարդիկ թուի թէ կ'ենթադրեն որ ստիպուած են ամէն բանի կամ հաւատալու և կամ չհաւատալու : Այլ սակայն շատ անգամ բանաւոր պատճառներ չունինք ոչ հաւատալու և ոչ չհաւատալու համար :

Ճշմարիտ հաւատքն երբեք իմացական բան չէ : Մեզի հրամայուած հաւատքը կենդանի հաւատք մ'է, և հաւատքն առանց գործերու՝ մեռած է : Ճշմարիտ հաւատքն ստուգիւ հրաշալիք կը գործէ : «Հաւատք երկնային, կ'ըսէ Շաթօպրիան, հաւատք մխիթարիչ, դու լեռները տեղափոխելէ աւելին իսկ կ'ընես, դու կը վերցնես այն ընկճող բեռներն որք մարդուն սրտին վրայ կը ծանրանան :» Սէլաքն հաւատքն և գործերը ջերմութեան և լոյսի հետ կը բաղդատէ . «Կրնամ մտքովս զանոնք իրարմէ բաժնել, ճիշդ ինչպէս որ գիտեմ թէ ճրագի մը բոցին մէջ լոյս և ջերմութիւն իրարու միացած են, փչեցէ՛ք սակայն ճրագին վրայ և աղոնց երկուքն ի միասին կ'ան-

հետանան :» Երրայեցւոց ուղղուած թուղթին սքանչելի տաան և մէկերորդ գլխուն հաւատքի ակնարկութիւնները գործերու համար են : Հաւատքով՝ Արէլ իւր զո՛ր մատոյց , հաւատքով՝ Նոյ տապանը շինեց , հաւատքով՝ Աբրահամ իոր ծննդավայրէն ելաւ : Կ'ենթադրուի թէ ամէնքն ալ բաւական պատճառ ունեցած են թէ՛ հաւատալու և թէ՛ գործելու : Սակայն մեր պարտաւորութիւններէն մին , բայց՝ ո՛չ թէ ամէնէն զխրիւնը , մեր կարծիքն առկախ թողուլն է , ամէն անգամ որ ստուգութիւնն անբաւական թուի մեզ : Շատ պարագաներ կան որոց մէջ երկբայութիւնն , եթէ առաքինութիւն մը չէ , ստուգիւ պարտաւորութիւն մ'է :

Մեր փորրիկ կազմութիւններն իրենց օրն ունին ,
իրենց կարճատեւ օրն ունին և գոյութենէ կը դադրին ,
Անոնք բու աղօտ նշոյլներդ են միայն ,
Իսկ դու , օվ Տէր , անոնց ամէնէն աւելի մեծն ես⁽¹⁾ :

Ծշմարտութիւնը մեզմէ ծածկող քողը տակաւ առ տակաւ կը վերնայ , բայց դեռ անհամար խնդիրներու մասին պէտք է որ առ այժմ տգէտ մնալով բաւականանանք :

«Իբրեւ մարդ մեր երջանկութիւնը պէտք է որ մեր անկատար ծանօթութիւն ունենալով գոհանալէն կախումն ունենայ , նոյն իսկ այն նիւթերու վրայ որք ուղղակի մեզի հետ վերաբերութիւն ունին :» Կեանքի մէջ մեր բուլոր հաճոյքն և ազդու կերպով գործելու յաջողութիւնը թանձր ամպի մը մէջ մեր սպրելու և շնչելու կարող ըլլալէն կախումն ունի . անոր տեղ տեղ բացուիլը տեսնելով բաւականանանք , և ուրախանանք անոր պատառուածներուն մէջէն երբեմն հաստատուն և իրական բաներ նշմարելով : Եւ հասկնանք թէ զմեզ շրջապատող այդ

(1) Թէննիսընս

մթութեան մէջ իսկ վսեմութիւն մը կայ, և երախտագէտ ըլլանք այն բարերար քօղին համար, առանց որոյ չափազանց լոյսը կրնար զմեզ այրել, կամ անհուն պայծառութիւնը կրնար զմեզ յոգնեցնել⁽¹⁾ :

Վասն զի ինչպէս որ Բրօֆ. Հըզսլի կ'ըսէ. «Ով որ միտքը բերէ այն բանը զոր Քրիստոնէութեան լուսափայլ կողմն անուանել պիտի համարձակիմ — այն արիութեան մտատիպարը, իւր զօրութեամբ և իւր համբերութեամբ, մարդկային տկարութեան համար իւր արդարութեամբ և իւր գթութեամբ, անձնազոհութեան աստիճան իւր օգնութեամբ, իւր բարոյական անբծութեամբ և ազնուութեամբ, զոր առաքեալք նկարագրած են մեզ, և որուն մէջ իրենց անյողդողդ հաւատքը դրած են այնքան նահատակներ—երբէք իւր արժանիքէն նուազ պիտի չգնահատէ Քրիստոնէական հաւատքին կարեւորութիւնն իբրև սատար մը մարդկային ազգին պատմութեան մէջ :»

Ս. Մարկոս կ'ըսէ թէ, դպիրներէն մին Քրիստոսի մօտենալով հարցուց թէ ո՞րն է առաջին պատուիրանն : Եւ Յիսուս պատասխան տուաւ անոր. «Ամէնէն առաջինը, լսէ՛ Իսրայէլ, մեր Տէր Աստուածը՝ մէկ Տէր մըն է. եւ պիտի սիրես քու Տէր Աստուածդ քու բոլոր սրբատուրդդ, քու բոլոր անձովդ, քու բոլոր մտքովդ և քու բոլոր զօրութեամբդ. առաջին պատուիրանն այս է : Եւ երկրորդն ասոր նման է. պիտի սիրես քու ընկերդ՝ քու անձիդ պէս. ասոնցմէ մեծ ուրիշ պատուիրան չկայ :» Եւ դպիրը կ'ըսէ անոր. շատ աղէկ, վարդապետ, ճիշդ ըսիր թէ Աստուած մէկ է, և իրմէ ուրիշ չկայ, և զայն բոլոր սրտով, բոլոր զօրութեամբ և բոլոր մտքով սիրելն, և ընկերն իւր անձին պէս սիրելն ողջակէզներէ և զո՞հերէ

(1) Բըսբինս

աւելի է : Եւ Յիսուս տեսնելով որ իմաստութեամբ պատասխանեց՝ կ'ըսէ անոր, «Դու Ասատուծոյ արքայութենէն հեռու չես :»

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ .

Յ Ո Յ Ս

Շատ անգամ լսած եմ ոմանց զարմանք յայտնելը թէ Յոյսն ալ առաքինութեանց կարգը դատուած է Հաւատաքի և Սիրոյ հաւասար : Կ'ենթադրուի թէ Հաւատքն առաքինութիւն մ'ըլլայ, և Սէրն արդէն յայտնապէս առաքինութիւն մ'է, բայց Յոյսն, ինչո՞ւ արդեօք առաքինութիւն համարուի : Վասն զի, քանի որ յուսահատիլը գէշ բան է, ուրեմն յոյսն ալ առաքինութիւն մ'է : Համբերութիւնն և յամառութիւնն յոյսը կ'ենթադրեն, և համբերութիւնը գերազանց ապացոյց մ'է նկարագրի, քան ո՞ր և է դիւցազնական առանձին գործ, որքան ալ ազնիւ որ ըլլայ : Մէկէ աւելի անձնանուէր և տարաբաղդ կ'ին մը ճշմարիտ նահատակ մ'է :

Իրերը շատ հոգ մ'ընէք : Ոչ ոք իրապէս անյաջող կ'ըլլայ կեանքի մէջ եթէ չվհատի :

Սիտնէյ Սմիթ զինքն յատկանշող զուարճալի ողջմտութեամբ, շատ լաւ ըսած է թէ, աշխարհի մէջ եթէ լաւ գործ մը կատարել կ'ուզենք, «պէտք չէ որ սարսուռալով ափունքին վրայ կենանք, ցուրտն և վտանգը մտաբերելով, այլ պէտք է համարձակ ջուրին մէջ նետուինք և աղէկ կամ գէշ անոր մէջէն անցնինք :» Զարմանալի է թէ մարդիկ քիչ անգամ իրական վտանգներէ կը վախ-

նան, երեւակայական վտանգները շատ աւելի երկիւղ կը պատճառեն իրենց: Զոր օրինակ, անտեղի երկիւղ մ'ուսնին ծաղրելի ըլլալէ:

Երբեք անտաի երկիւղի մը տեղի մի տաք:

Պետրոս առաքեալ անվեհեր ընդդիմացաւ Փարիսեցիներուն, բայց Քահանայապետին սպասաւորաց հեզնութիւններուն չկրցաւ դիմանալ:

Իւր վիճակէն գոհ չեղող մարդը պարտի ինքնիրեն հարցնել թէ որի հետ յանձնառու պիտի ըլլար իւր ճակատագիրը փոխանակել: Այնպիսին չկրնար յուսալ ա՛յս ինչ անձին առողջութիւնն, ա՛յն ինչ անձին հարստութիւնն և կամ երրորդի մ'ընտանեկան երջանկութիւնը ձեռք անցընել: Եթէ նա իւր կեանքէն դժգոհ է, հարկ կ'ըլլայ որ ադոր ամէն բանը փոխէ և կամ զայն եղածին պէս թողու:

Գօլէրիճ, դժբախտութենէ ընկճած կը գրէր առ Սըր Հըմֆրի Տէյվի, «բոլոր այս փոփոխութեանց, այս նուատութեանց և այս երկիւղներու մէջ, Յաւիտենականին զգացումն անեղծ կը մնայ իմ ներսի դիս, և աննուած կը պահէ իմ այն հաստատ հաւատքս թէ ի՛նչ տառապանք որ կը կրեմ բարիք կը պարունակէ ինձ համար:»

Ուտաի երբեք յուսահատութեան մի մատնուիք: Հին առած մը կ'ըսէ, «եթէ սիրտը յուսալու համար եղած չըլլար կը պայթէր»: Ամէն բան կրնայ փոխարինուիլ, բաց ի յուսահատութենէ: «Վա՛յ անոր որ յուսահատ է», կ'ըսէ Յեսու, որդի Սիրաքայ:

«Մեր ճակատագրին հանդուրժելն անոր յաղթել է⁽¹⁾:»

Ամէն մարդ կը սխալի: Ով որ երբեք չսխալիր, երբեք չկրնար բան մ'ընել, ըսուած է իրաւամբ: Բայց պէտք չէ կրկին անգամ միևնոյն սխալը գործել: Զեր սխալները դասեր ըլլան ձեզ, և այդ կերպով սանդուխ

(1) Գամբպէլ:

մը պիտի կազմեն անոնք զձեզ լաւագոյն կեանքի մ'առաջնորդելու համար :

Յովսէփ Հրով կ'ըսէր թէ լաւագոյն կը համարէր զուարթ բնաւորութիւն մ'ունենալ , քան թէ տարեկան 250,000 Ֆրանքի եկամուտ :

Գործի համար , ներկայն յոյժ կարեւոր է : Բայց կերպով մը լաւագոյն՝ և աւելի խոհեմութիւն է անցեալին և ապագային մէջ ապրիլ : Կեանքի մէջ շատ դժբախտութեանց պատճառն այն եղած է որ ապագայն ներկային՝ այսինքն ապագայ տարիներու երջանկութիւնը մէկ վայրկենի գոհացումին զո՞ ըրած ենք : Անտարակոյս լաւագոյն է մէկ թռչուն ունենալ ձեռքին մէջ , քան թէ երկու՝ անտառին մէջ . վասն զի կրնայ ըլլալ որ անտառին մէջի թռչունը վանդակիդ մէջ չգայ . բայց ապագան , ընդհակառակն , ապահովաբար պիտի գայ . և ամէնէն երջանիկ մարդիկն անոնք են «որոց հաճոյքն յիշատակի մէջ է , և փառասիրութիւնն՝ երկնքի մէջ ⁽¹⁾ :»

Երբեք շատ սխալած չենք կրնար ըլլալ միշտ ապագային վրայ խորհելով , վասն զի «մարդ պիտի լքանէ Անցաւորն և Կորնչելին , որոց չկրնար երբեք կցորդել Ճշմարիտ Կեանքն , և Յաւիտենականն , իւր բոլոր Բարիքներովն , իւր վրայ պիտի իջնէ և իւր մէջ պիտի բնակի :»

Պէտք էր որ մարդ , ամէն բանէ աւելի , կը համարձակիմ ըսել , առնական ըլլար , և

Գործելու կամք և համարձակելու հոգի ⁽²⁾

ունենար :

Արիութիւնն առաքինութիւն մը չէ միայն , առնական նկարագրի կենսական մէկ մասն է : Ճշմարիտ այր մը

(1) Բըսքինս (2) Սգոգ :

պարտի արխասիրտ ըլլալ, ինչպէս որ ճշմարիտ կին մը պարտի հեղահամբոյր ըլլալ. բայց աւելորդ է ըսել թէ այրը պարտի ա՛յնքան հեղահամբոյր ըլլալ որքան որ արխասիրտ, և կինն ա՛յնքան արխասիրտ՝ որքան որ հեղահամբոյր :

Յանդգնութիւնն արիութիւնն չէ : Արիութիւնը վտանգն արհամարհելու մէջ չկայանար. այլ հաստատամտութեամբ անոր յաղթելու մէջ : Պէտք չեղած ատեն ինքզինք վտանգի ենթարկելն արիութիւնն չհամարուիր. բայց վտանգի մէջ՝ երկչոտութիւնը կրնայ զայն աւելի եւս ծանրացնել. անխուով և աներկիւզ անոր զիմազբելն աւելի ապահով միջոց մ'է անկէ ազատելու համար :

«Իրերն յոյժ զարհուրելի երեւցնելու համար, կ'ըսէ Պըրք, կարծես թէ ընդհանրապէս մթութիւնն անհրաժեշտ կը դառնայ : Երբ որ վտանգի մը ճիշդ ծաւալը կը նշմարենք, երբ որ մեր աչքերն ազոր կը վարժուին, մեր երկիւղին մեծագոյն մասը կը փարատի : »

Ուստի հանդարտ և արխասիրտ ըլլանք :

Չափէն աւելի բան մի՛ յուսաք : «Ինչ բան յուսալ և շատ բան վայելել գիտնալը, կ'ըսէ Կէօթէ, կեանքի մէջ յաջողութեան գաղտնիքն է : »

Ուստի, չափէն աւելի բան մի՛ յուսաք, և համբերող եղէք : «Համբերել գիտցողին ամէն բան ժամանակին կուգայ» : Կեանքի մէջ ամէնէն մութ ստուերներն անոնք են զորս մարդ ինքն իւր լոյսին մէջ կենալով կը յօրինէ : Ինչ որ ալ ըլլայ, արդէն պէտք է որ մտքերնիս դնենք թէ շատ վիշտեր պիտի ճանչնանք, և պէտք է վարժուինք արիութեամբ ազոնց հանդուրժելու :

«Չեր տրամութեան վայրկեաններուն մէջ, կ'ըսէ Րիխդըր, երջանկութեան զուարթ ժամերն յիշեցէք : »

Գիտցէք թէ որքան վսեմ բան է

Տառապիլ և տոկալ :

Մեր կեանքն որքան տխուր որ երեւի, պէտք է յիշենք թէ ժամանակն յուեզոյն տրտմութիւններն իսկ կը մեղմացնէ: «Տրտմութիւնը կրնայ գիշեր մը տեւել, բայց ուրախութիւնն առտուան հետ կուգայ:»

«Լուէ, տրտւմ սիրտ, և տրանջելէ դադրէ:

Ամպերուն ետին արեւը զեռ կը շողայ:

Քու բախտդ ալ ամէնուն բախտն է,

Իւրքանչիւր կեանքի մէջ պէտք է որ անձրեւոտ ժամեր գտնուին,

Եւ քանի մ'օրեր ալ տխուր և մեղազին ըլլան (1):»

Եթէ այնպիսի դիպուած մը պատահի որ դժբախտութեան պէս երեւի ձեզ, ճիշդ այնպէս կարծելէ առաջ ստուգեցէ՛ք զայդ: Արտաքին երեւոյթները շատ անգամ խարէական են. չնչին պատճառներով վհատիլը ներելի եղող աշխարհի մը մէջ չենք ապրիր: Բան մը չփորձած՝ չենք գիտեր թէ ի՛նչ բանի մէջ կրնանք յաջողիլ: Տագնապն և տրտմութիւնն երբեմն ծպտեալ բարեկամներ են:

Ասկէ զատ, մինչդեռ կրնանք երախտագէտ ըլլալով կեանքին անհամար բարիքները կատարելապէս վայելել, պէտք չէ որ մեր տրտմութիւններն և վիշտերն իբր բացարձակ չարիքներ նկատենք: Հաստատ և անփոփոխ յաջողութեամբ ոչ ոք կրնայ ինքզինք լաւագոյն եղած համարիլ. եթէ նոյն իսկ այդ յաջողութիւնը մեծ փորձութիւն մը չդառնայ, կրնայ վերջապէս ջլատել և տկարացնել: Ամէն դժուարութեանց յաղթելով, ամէն փորձութեան դիմադրելով, ամէն վիշտ արիւթեամբ կրելով է որ նկարագրիլը կը զօրանայ և կ'ազնուանայ:

«Բանի որ դէմ առ դէմ ենք Յաւիտեանականութեան հետ, պէտք է որ վեհօրէն դէպ ի նա յառաջանանք(2):»

Ո՛րքան որ հաճոյք զգանք ամառուան անուշ գե-

(1) Լոնկֆէլտ

(2) Կայրի:

փիւռն և պայծառ արեւը լիովին վայելելով, մոռնալու
չենք նաև թէ Բնութիւնն իւր գեղեցկութեան և վսե-
մութեան մէկ մեծ մասն ալ ձմերուան ձիւներուն և փո-
թորիկներուն կը պարտի :

Դժբախտութիւնք բարոյական խստաշունչ հովեր են,
որոնք զմեզ կը քաջալերեն և կը զօրացնեն :

«Ի՞նչ կարծես թէ եղած պիտի ըլլար Հերակլէս,
կ'ըսէ Եպիկտետոս, եթէ չգտնուէին այն հուշակաւոր
առիւծն, և վիշապն և եղջերուն, և վարազն, և այն
կարգ մ'անասնական մարդիկը, զորս նա հալածեց և
սպաննեց: Ի՞նչ գործ տեսած պիտի ըլլար նա եթէ բնաւ
այդպիսիներ չըլլային: Անտարակոյս պիտի ծածկուէր և
պիտի քնանար: Նախ և առաջ, նա Հերակլէս մը պիտի
չըլլար, եթէ իւր բոլոր կեանքն այսպէս թուլութեան
և անգործութեան մէջ քնանալով անցընէր. և եթէ ըլլար
իսկ, ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր, և ի՞նչ բանի պիտի գոր-
ծածէր իւր բազկին և բոլոր մարմնոյն զօրութիւնն, իւր
համբերութիւնն և քաջութիւնն, եթէ այդպիսի պարա-
գաներ և առիթներ զինքն ոգեւորած և աշխատեցած
չըլլային:»

Երբ որ Սոկրատ դատապարտուեցաւ, Ապոլոնորոս
կը արանջէր թէ յանիրաւի դատապարտուած էր: «Ու-
րեմն, ըսաւ փիլիսոփան, լաւագո՞յն կը համարէիք որ
յանցաւոր ըլլայի:»

«Քանզի, կ'ըսէ, Ս. Պետրոս առաքեալ, այս շնորհք
մըն է, թէ որ մէկն առ Աստուած ունեցած խղճմտան-
քովն յանիրաւի կրած վիշտերուն համբերելու ըլլայ: Վասն
զի ի՞նչ գովութիւն կ'ըլլայ ձեզ, թէ որ մեզք գործե-
լով ձեծուիք և համբերէք, հապա թէ որ բարիք գործե-
լով չարչարուիք և համբերէք, Աստուծոյ քով շնորհք
մըն է այս:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ

Ս Է Ր

Ոչ միայն պէտք է այնպէս վարուինք ուրիշներու հետ ինչպէս որ կ'ուզենք որ ուրիշները մեզ հետ վարուին, այլ նաև պէտք է որ լաւ կարծիք ունենանք ուրիշներու վրայ, եթէ կ'ուզենք որ անոնք ալ լաւ կարծիք ունենան մեր վրայ: Եթէ մենք քնաւ անմեղադիր չենք ըլլար իրենց, ի՞նչպէս կրնանք յուսալ որ անոնք անմեղադիր ըլլան մեզ: Ասկէ զատ, ընդհանրապէս, մարդասիրական կարծիք մը աւելի հաւանութեան կ'արժանանայ քան ուրիշ ո՛րեւէ կարծիք:

Մարդիկ կան որ կը կարծեն թէ կրնան կեանքի դժուարութիւններուն մէջէն անցնիլ, ինչպէս որ կ'ըսեն թէ Աննիբազ Ալպեան լեռներէն անցաւ, զանոնք քացախով ողողելով:

Կան նաև այնպիսիք որ թէև զոհողութիւններ ընելու պատրաստ են, բայց անիոյթ կը վարուին բարեսրտութեան և սիրոյ այն փոքրիկ ցոյցերուն մասին, որք սակայն այնքան կ'օգնեն կեանքը քաղցրացնելու և երջանկացնելու:

Նոյն իսկ եթէ տրտնջելու պատճառներ ունենանք, եղած զրկանքը շատ անգամ մեր ենթադրածին չափ ծանր չէ. և նախատինքներէ զգածուելով՝ զանոնք աւելի եւս կը ծանրացնենք: Վրէժխնդրութիւնն աւելի մնաս կը պատճառէ մեզ քան նոյն իսկ նախատինքը, և ով որ ուղած է ուրիշի մը մնասել, շատ աւելի իւր անձին մնասած է, ինչպէս որ մեզուն կը կորնչի շատ խիստ խայթելով:

Կ'ըսեն թէ անգղը միմիայն սատակի համար հոտո-տելիք ունի, և լծի կրիան կը կարծուի թէ հաւկիթէ ել-նելէն առաջ և սատկելէն յետոյ կը խածնէ :

Նոյնպէս ալ մարդիկ կան որ իրենց բոլոր կեանքն ամէն տեղ պակասութիւններ փնտռելով կ'անցնեն : Այլ սակայն, հաւնիւն աւելի խոհեմութիւն է քան թէ քըն-նազատելն, և չարամիտ քննադատութիւն մը կարեւո-րութիւն չունենար : Քննադատութիւն մը կրնայ ճշմա-րիտ ըլլալ, բայց արդեօք կատարեալ ճշմարտութիւնն է այն : Թատերաբեմին ետին կենալն յոյժ շահեկան է, բայց թատերախաղը դիտելու լաւագոյն տեղը չէ այն : Զա-նացէ՛ք տեսնել յաւէտ ինչ որ ազէկ է քան թէ ինչ որ գէշ է մարդոց և իրաց վրայ, և գրեթէ միշտ պիտի կարենաք դայն տեսնել :

Միշտ համբերատար եղէք : Կ'իտենք թէ երբ ման-կուսք կուլան, տասնէն իննին պատճառն այն է որ ցաւ կ'զգան, և մարդիկ, այր թէ կին, այս՝ և դեռ ուրիշ շատ նկատումներով մեծ մանուկներ կը համարուին : Շատ պարագաներու մէջ, եթէ ամէն բանի տեղեակ ըլլայինք, եթէ դժկամակ երեւոյժ մարդոց ամէն զգացածն զգա-լինք, փոխանակ անոնց դէմ բարկանալու, պիտի ցաւ-էինք անոնց վրայ :

Երբ որ կ'իմանանք թէ մէկն հիւանդ է, անմիջա-պէս ներողամիտ կ'ըլլանք իրեն նկատմամբ : Բան մը չենք մերժեր իրեն : Ամէն ջանք ի գործ կը դնենք զինքը մխի-թարելու համար : Իրեն ո՛ր և է նեղութիւն կամ գրգռու-թիւն պատճառելէ կ'զգուշանանք : Բայց ինչո՞ւ համար այն ժամանակ միայն այդպէս կը վարուինք : Ո՛րքան լա-ւագոյն կ'ըլլար եթէ միշտ բարեացակամ և ներողամիտ ըլլայինք :

Չենք կրնար երբեք ուրիշներու տրտմութեանց բոլոր ծանրութիւնը, բոլոր հոգերն և բոլոր ծածուկ վիշտերը

ճանչնալ : Հետեւաբար , եթէ նոյն իսկ տրանջելու իրաւունք ունենալ կարծէք , ներողամիտ եղէք : Ո՛րքան ներողամիտ ըլլանք դարձեալ քիչ է : Մարդիկն և իրերն իրենց լաւ կողմէն նկատեցէք :

«De mortuis nil nisi bonum» (1) լաւ առած մ'է , բայց ինչո՞ւ համար մեռելոց սահմանենք զայն : Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ միմիայն քաղցր խօսքի մը , բարեգործութեան մը համար , այնքան գէշ պատմութիւններ կամ ձախող մեկնութիւններ կը լսենք : Ո՛րքան լաւագոյն պիտի ըլլար եթէ մարդիկ այնպէս խօսէին կենդանեաց վրայ՝ ինչպէս որ առհասարակ մեռելոց վրայ կը խօսին :

Արդ , երբեք հապճեպով մի՛ պարսաւէք ուրիշներն , և ջանացէ՛ք կարեւի եղածին չափ քիչ պարսաւել :

«Մի դատեր եղբայրդ . չես կարող երբեք

Անոր ուղեղին և սրտին գաղտնիքներուն թափանցել :

Ինչ որ ալտ կը թուի բու մեղսած աչքերուդ .

Աստուծոյ պայծառ լոյսին մէջ կրնայ պարզ սպի մ'ըլլալ

Իւր ճակտին վրայ՝ յաղթական պայքարէ մը մնացած ,

Ուր եթէ դու ըլլայիր , թերեւս վնասելով տեղի կուտայիր (2) »

Պիտի պատահին , և միշտ կը պատահին այնպիսի վայրկեաններ ուր հարկ կ'ըլլայ անհաւանութիւն յայտնել . բայց իբր կանոն , եթէ չէք կրնար բարեսիրական և մարդասիրական խօսք մ'ըսել , լաւագոյն է որ բան մը չըսէք : Կ'ըսեն թէ Սիանէյ Սմիթ լուր խրկեց իւր ծանօթներէն մէկուն որ ի բացակայութեան շարախօսած էր իւր վրայ , թէ կ'արտօնէր զինքը նաեւ աքաղել իրեն երբ որ ինք ներկայ չըլլայ : Սակայն , մինք ընդհանրապէս չենք ուզեր որ մեր թերութիւնները մեր կրեւիւն ըսեն , և մանաւանդ թէ շատ կ'զգածուինք մեր ետեւէն խօս-

(1) «Մեռելոց վրայ բարին միայն խօսելու է :»

(2) Ա. — Ա. Բրոքթըր :

ուածին վրայ, որովհետեւ հոն ներկայ չենք գտնուած
զմեզ ջատագովելու համար: Մարդիկ կրնան ուրիշներու
վրայ բամբասանք լսելով խնդալ և զուարճանալ, բայց
վստահ եղէք որ բնականաբար աղկէ պիտի հետեւցնեն
թէ իրենց նկատմամբ ալ մի և նոյն բանը կ'ընէք, և այն
վայրկենին ձեզ հետ խնդալով հանդերձ՝ շատ պիտի չա-
խորժին ձեզմէ և այլ եւս պիտի զգուշանան:

Արդ ներողամիտ ոգւով դատեցէք ձեր եղբայրն զմարդ,
եւ աւելի եւս ներողամտութեամբ ձեր բոյրն զկին,
Թէպէտ և զխոսկցութեամբ անոնք ուղիղ համբէն շեղած ըլլան.
Վասնզի մոլորիլը մարդկային է:

Ուստի մոռնչ կենանք կշռին առջեւ:
Ձենք կրնար երբեք զայն ուղղել.
Կ'նանք մինչեւ մէկ աստիճան կշռել ինչ որ կատարուած է
Բայց չենք գիտեր երբեք ինչ որ ընդդիմացուած է (1):

Պէտք է որ անասնոց համար ալ խօսք մ'ըսեմ: Սե-
նեկա իրաւամբ կ'ըսէ թէ, «կարթերով, դակարդներով,
ուրկաններով, շուներով (այսօր կրնանք յաւելուլ նաեւ
հրացաններով), պատերազմի մէջ ենք բոլոր կենդանի
արարածոց հետ»: Կը թուի թէ մեր կեանքին մէկ ան-
հրաժեշտ պէտքն ըլլալով ի վնաս միւս կենդանեաց կ'ապ-
րինք: Բայց ըստ որում այնքան շնորհապարտ ենք ասոնց,
գոնէ պէտք էր որ անոնց աւելորդ շարչարանք տալէ
զգուշանայինք:

«Եւ երբեք մեր հաճո՞քը կամ հպարտութիւնն
Ամենախոնարհ զգայուն արարածին ցաւին չխառնէինք (2):»

Եւ «եթէ սիրտդ ուղիղ է, այն ատեն ամէն արարած
կեանքի հայելի մը՝ և սրբազան վարդապետութեանց
գիրք մը կը հանդիսանայ քեզ(3)»:

(1) Պըրնա: (2) Վորդսվորդ: (3) Թովմաս Գեմբացի:

կենդանեաց հոգի ունենալուն վրայ այս օր այլեւս
չենք հաւատար, և սակայն մարդկութեան մեծագոյն
մասը Պուտոայէն սկսեալ մինչեւ Ուէզլի և Քինկսլի ա-
զոր հաւատաց :

Թուշուները մանաւանդ երկնային բան մ'ունին, Ս.
Ֆրանչիսկոս, «իւր հոգի ունենալուն վրայ վստահ՝ կը կար-
ծէր թէ գէթ կարելի է որ թուշուներն ալ հոգի մ'ու-
նենան, իրենին նման մահկանացու մարմնոյ մը մէջ ամ-
փոփուած, և ամենեւին նուաստութիւն չէր համարեր
մարդկային արժանապատուութեան համար՝ սիրային խը-
նամութիւն ունենալն այնքան գեղեցիկ, այնքան հրաշալի
էակներու հետ որք (իւր հին միամտութեամբ այնպէս կը
հաւատար) կը փառաբանեն զԱստուած անտառին մէջ,
ինչպէս որ հրեշտակներն երկնքի մէջ⁽¹⁾ :»

Բայց ինչ որ ալ ըլլայ, պէտք է անասնոց հետ զը-
թութեամբ և բարեսրտութեամբ վարուինք, անոնց աւե-
լորդ չարչարանք տալն ոճրագործութիւն է :

Վորասվորդ կ'ըսէ թէ —

Բարի մարդու մը կեանքին լաւագոյն մասը կը կազմեն,
Բարութեան և սիրոյ իւր ամենասիրտ, անանուն և անյիշատակ գոր-
ծերն :

Եւ Փօլէրիճ իրաւամբ կ'ըսէ . —

Լաւագոյն աղօթոյն այն է որ, մեծ և փոքր
Բոլոր արարածները լաւագոյն կը սիրէ,
Վասնզի բարին Աստուած որ կը սիրէ զմեզ,
Ստեղծած է զանոնք և անոնց ամէնքը կը սիրէ :

Շէյգաբիրի բոլոր գեղեցիկ հատուածներուն մէջ չկայ
աւելի փառաւորք քան զայն ուր նա կ'ըսէ . —

Ողորմութեան բուն յատկութիւնն է բռնադատուած չըլլալ :
Երկնքի բաղքը ցօղին պէս կ'իջնէ նա, և երկիցս օրհնեալ է,
Երջանիկ կ'ընէ նա Թէ տուոյն և Թէ ընդունողը :

(1) Քինկսլի :

Մարդասիրութիւնն յաճախ հոմանիշ նկատուած է ողորմութեան, և անտարակոյս ստոյգ է, ինչպէս սա Յունական հռչակաւոր սողերուն մէջ, թէ

Օտարականք և աղքատք ամէնքն ալ Արամազդէ խրկուած են,
Եւ ողորմութիւնն, որքան ալ աննշան որ ըլլայ, միշտ բաղք է:

Բայց և այնպէս ողորմութիւնը մարդասիրութեան մէկ ձեւն է միայն, և ո՛չ իսկ անոր գերագոյն ձեւն, և սա այն է որ, եթէ առանց խոհեմութեան գործուի, կըրնայ յաւէտ չարիք պատճառել քան թէ բարիք:

Իսկ սիրոյ և համակրութեան արտայայտութիւնը շատ աւելի կարեւորութիւն ունի:

Ուսուցէք ինձ ուրիշներուն վշտակցիլ,
Նշմարած թերութիւններս ծածկել,
Եւ այն գուժը զոր ես ուրիշներու կը ցուցնեմ,
Դուք ալ իմ թերութիւններուս ցուցուցէք⁽¹⁾:

Չարիքը մոռցէ՛ք, բայց բարիքն երբեք մի՛ մոռնաք:

Օձին խայթիւնէն որքան աւելի սուր է
Մանկան մ'ապերախտութիւնն⁽²⁾:

«Ո՛րքան բազմաթիւ են անոնք որ արժանի չեն օրուան լոյսը տեսնելու: Եւ սակայն արեւն ամէն օր կը ծագի⁽³⁾»:

Անոնք որ ուրիշներուն չեն ներեր, չեն կրնար ուրիշներէն ներում յուսալ:

«Ենթադրեցէ՛ք թէ մերձաւոր մահուան երկիւղին մէջն էք, թէ քիչ յետոյ, ձեր նմանեաց հանդէպ ձեր ունեցած վարմունքին հաշիւը տալու համար, մերկ եւ

(1) Բօք: (2) Շէյգսթիր: (3) Սենտկա:

անձաժուկ, բոլոր աշխարհի Գառաւորին պիտի ներկայա-
նաք. կա՛յ բան մը որ կարենայ դատաստանի ատեն ա-
ւելի եւս սաստկացնել ձեր արհաւիրքը, քան այն խոր-
հրրդածութիւնը թէ անհաշտ և անողորմ գտնուած էք
ձ՛զի մնասողներուն դէմ. ցոյց չէք տուած ուրիշներուն
այն թողութեան ոգին որ ձեր միակ յոյսը պիտի կարե-
նար ըլլալ նոյն պահուն: Եւ այս բնական արհաւիրք վա-
ւերացուած են մեր Փրկչին սուակով, «Եթէ դուք չնե-
րէք սրտանց ձեր ընկերաց յանցանքը, իմ երկնաւոր հայրս
ալ ձերինները պիտի չներէ»⁽¹⁾ :»

Այն Աստուածային պատուիրանը թէ պէտք է մեզի
դէմ գործուած յանցանքը ներենք, և մեր թշնամիները
սիրենք, թէպէտև ուրիշ բարոյական վարդապետութեանց
մէջ ալ կայ, բայց մանաւանդ քրիստոնէական պատուի-
րան մ'է: Ս. Գիրքը կրկին և կրկին անոր կարեւո-
րութիւնը կը հաստատէ. «Վասնզի, եթէ դուք ներէք
մարդոց իրենց յանցանքը, ձեր երկնաւոր Հայրն ալ ձե-
րինները կը ներէ ձեզ, բայց նա պիտի չներէ ձեզ, եթէ
դուք չէք ներեր մարդոց իրենց յանցանքը»⁽²⁾ :»

Ասկէ զատ, միայն ներելն ալ բաւական չէ: Պէտք
է աւելի յառաջ երթալ: «Կ'ըսեմ ձեզ, սիրեցէք ձեր թըշ-
նամիներն, օրհնեցէ՛ք զձեզ անիծողները, բարիք ըրէք
անոնց որ զձեզ կ'ատեն, և աղօթեցէ՛ք անոնց համար որ
զձեզ կը թշնամանեն և կը հալածեն, որպէսզի որդիներն
ըլլաք դուք ձեր Հօր որ երկինքն է, վասնզի նա իւր
արեւը կը ծագեցնէ չարերուն և բարիներուն վրայ, և
անձրեւը կը տեղացնէ արդարներուն և մեղաւորներուն
վրայ»⁽³⁾ :»

«Սէրը, կ'ըսէ Պօղոս առաքեալ, երկայնամիտ է,
քաղցր է, սէրը չնախանձիր, սէրը չգոռողանար, չհպար-

(1) Տօքթ. Պրեմլըր: (2, 3) Ս. Մատթէոս:

տանար, անվայել վարժունք չունենար, իրենը չփրնա-
ուեր, բարկութեան չգրգռուիր, չարութիւն չխորհիր,
անիրաւութեան վրայ չխնդար, հապա ճշմարտութեան
խնդակից կ'ըլլայ. ամէն բանի կը դիջանի, ամէն բանի
կը հաւատայ, ամէն բանի կը յուսայ, ամէն բանի կը համ-
բերէ: Սէրը բնաւ չիջնար. բայց թէ որ մարգարէութիւն-
ներ ըլլան՝ պիտի խափանին, թէ որ լեզուներ՝ պիտի դա-
ղարին, թէ որ գիտութիւն՝ պիտի խափանի...: Ուստի
հիմա կը մնայ հաւատք, յոյս, սէր՝ այս երեքը, բայց
ասոնց մեծագոյնը սէրն է:»

Ք Լ Ո Ւ Խ Թ Ժ Ե .

Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ի Ր

Կեանքի մէջ յաջողելու համար, նկարագիրն և կա-
նոնաւորութիւնն աւելի և ևս կարեւոր են քան թէ կենցա-
ղագիտութիւնն: Ըսել չեմ ուզեր անտարակոյս, թէ պէտք
է նկարագիր ունենալ որովհետեւ ազով միայն կարելի է
գործոյ մէջ յաջողութիւն գտնել. բայց և այնպէս այդ
գիտողութիւնը շատ ճիշդ է: Արդարութիւնը գործելն
աւելի կարեւոր է քան թէ զայն ճանչնալն, և, թէ՛ ու-
ռաքինանալ ուզենք, թէ՛ յաջողիլ և երջանիկ ըլլալ
բաղձանք, պարտինք ճշգիւ մի և նոյն ընթացքին հետե-
ւիլ: Ոսկի գործերն սակեղէն օրեր կը շինեն:

Կեանքի մ'արժէքն իւր բարոյական արժէքին վրա-
յէն չափուելու է: «Անգամ մը հաստատապէս մտքերնիդ
դրէք երբեք շուարած չկենալ, երբ ձեր խիղճը կըսէ
ձեզ թէ ի՛նչ պարտիք ընել, և մեղաւորի մը համար բա-

նաւորապէս յուսալի ամէն երջանկութեան բանալին գտած
կը համարուիք⁽¹⁾ : »

Չեր պարտաւորութեան մէջ թերանալով կամ անկէ
խոյս տալով՝ չէք կրնար երբեք ձեր երջանկութիւնն
աւելցնել : Խելացի՝ ինչպէս նաև առաքինի մարդու մը
յատկանիչն այն է որ

Նուստ և անարժան երկիւղներէ չբռնուիր .

Հոն ուր պարտաւորութիւնը զինքը կը կոչէ, վստահաբար կը դիմէ,
Հազարաւոր վտանգաց կը դիմագրաւէ, եթէ իւր պարտաւորութիւնը
կը պահանջէ,

Եւ, իւր Աստուծոյն ապաւինելով՝ աղոնց ամէնուն ալ կը յաղթէ⁽²⁾ :

Ի՞նչ բան պէտք է կեանքի մէջ ճշմարիտ յաջողու-
թիւն գտնելու համար : « Բան մը միայն պիտանի է . դրամն
այնքան կարեւորութիւն չունի, կարողութիւնն, հան-
ճարն, համբաւը պիտանի չեն. ազատութիւնը պիտանի
չէ . առողջութիւնն իսկ միակ պիտանի բանը չէ . այլ պի-
տանին՝ նկարագիրն է, — լիովին մշակեալ կամք մը — այն
է միայն որ կրնայ զմեզ բարոյապէս փրկել . և եթէ անով
չկարենանք փրկուիլ, անտարակոյս դատապարտուած
պիտի ըլլանք⁽³⁾ : »

Չեր նկարագիրն այնպէս պիտի ըլլայ՝ ինչպէս որ ու-
զէք զայն ընել : Չենք կրնար ամէնքս ալ բանաստեղծ
կամ երաժիշտ, մեծամեծ արուեստաւորներ կամ գիտուն-
ներ ըլլալ . « Բայց ուրիշ շատ բաներ կան որոց համար չես
կրնար ըսել . Ես ի բնէ ազոր յարմարութիւն չունիմ : Ուս-
տի, բրէ՛ ինչ որ կատարելապէս քու կարողութեանդ սահ-
մանին մէջն է . անկեղծ, ծանրաբարոյ և աշխատասէր ե-
ղիւր, հաճոյքներու թշնամի, ճակատագրին համակամ, քի-
չով գոհացող, բարեսէր, համարձակ, և զեղիսութիւն, ու-

(1) Քէպլ, (2) Վօրտսվորդ, (3) Պլէյրի

նայնութիւն և պերճութիւն չսիրող : Չե՞ս տեսներ թէ որքան բարեմասնութիւններ կրնաս անմիջապէս ցոյց տալ , որոց համար ի բնէ անյարմարութեան և անբաւականութեան արդարացումը չունիս . այլ սակայն կամովին պարտաւորութիւններէդ վար կը մնաս : Արդեօք բնական պակասամտութի՞ւն մ'է որ կ'ստիպէ զքեզ տրանջել , ծուլութիւնդ ցոյց տալ , շողոքորթել , խեղճ մարմինդ մեղադրել , և մարդոց հաճոյ ըլլալու ջանալ , ունայնասիրութեան անճնատուր ըլլալ , և մտայոյդ տանջուիլ : Ո՛չ , ո՛չ , շատոնց ի վեր կրցած ես այդ թերութիւններէն զերծանիլ : Միայն թէ եթէ իրօք ծանծաղամիտ՝ կամ նուազ խորաթախանց մտքով ծնած ես , պէտք է որ ճիշդ այդ թերութեան ուշադիր ըլլաս , երբեք անխնամ չթողուս այդ մտային դանդաղութիւնն , և ադոր չյօժարիս⁽¹⁾ : »

Մ'ընէ՞ք երբեք այնպիսի բան մը՝ որուն համար ամէնալ պարտաւորիք : Լաւ կարծիք մը կայ որ ամենամեծ կարեւորութիւն ունի ձեզ համար , ձեր անճնական կարծիքն է այն : « Հանդարտ խիղճ մը , կ'ըսէ Սենեկա , մշտնջենաւոր հանդէս մ'է : »

Ֆրանքլին , որուն շատ օգտակար խրատներ կը պարտինք , այնպիսի ծրագրի մը հետեւած է զոր այնքան չեմ կրնար յանձնարարել : Առաքինութիւնները պարզ և ճիշդ կերպով մի առ մի թուելէ՝ յետոյ , կ'ըսէ . « Ըստ որում կ'առաջադրէի ազոնց ամէնքն ալ ստանալ , խորհեցայ թէ լաւագոյն է մտադրութիւնս չյոգնեցնել , ազոնց ամէնուն հետ միանգամայն զբաղելով : Առաջինին տիրանալէ յետոյ , երկրորդին պիտի անցնէի , և այսպէս պիտի շարունակէի , մինչև որ ազոնց ամբողջ տասներեքն ալ ստանայի » (այսինքն Ողջախոսութիւն , Լոտթիւն ,

(1) Մարկոս Աւրելիոս :

Կարգապահութիւն, Հաստատամտութիւն, Ժուժկալութիւն, Աշխատասիրութիւն, Անկեղծութիւն, Արդարասիրութիւն, Համեստութիւն, Մաքրասիրութիւն, Հոգւոյ խաղաղութիւն, Պարկեշտութիւն, և Խոնարհութիւն) :

Գժուարին կը թուի ինձ հաւատալ թէ ինք կրցած ըլլայ այդ ուղղութեան հետեւիլ, վասն զի. «եթէ սատանային ազգականներէն մէկուն միայն օթեւան տաք, բոլոր ընտանիքն անոր կը հետեւի» :

«Ո՛րքան պիտի զարմանայինք, կ'ըսէ Ուիլսըն եպիսկոպոս, եթէ լսէինք որ մէկն ազքատի մը ողորմութիւն տուած ատեն կ'ըսէ. Գինետուն գնա՛ քեզի տուածս ծախսելու. գնա՛ աղով խաղա՛, կամ գնա՛ աղով ծաղրական խաղալիք մը գնէ՛ : Ուրեմն ի՛նչ պատճառաւ մարդ ինք ընէ այն բանը զոր ուրիշի մը յանձնարարելն անտեղի պիտի ըլլար» :

Այքերնիգ վե՛ր առէք և, ո՛չ թէ վար : «Ով որ աչքերը վեր չառներ, կ'ըսէ Լորտ Պիզընսֆիլտ, աշխարհային իրերը միայն պիտի տեսնէ. և այն միտքն որ դէպ երկինք սլանալ չհամարձակիր, թերեւս գեանաքարչ սողալու սահմանուած է :

Անտարակոյս, եթէ իրաց խօրը գիտենք, սնտաի փառասիրութիւնն արհամարհելի է :

Մնտաի փառասիրութեան մեծամեծ վնասներէն մին այն է որ նա երբեք չկրնար յագեհնալ : Ինչպէս որ լեռնէ մը վեր ելնելու ատեն, երբ որ գագաթի մը վրայ հասնինք, մեր դէմն ուրիշ գագաթ մ'ալ կը տեսնենք : Ամենամեծ աշխարհակալները, զոր օրինակ Աղեքսանդր և Նարոլէոն, երբեք չէին յագեցած : Ծայրահեղ փառասիրութեան զո՛հ եղած՝ չէին կրնար «հանդչիլ և գոհանալ» : «Ով որ միակերպ յաջողութիւն գտնելու վարժած է, կ'ըսէ Պագոն, երբ որ արգելք մը տեսնէ, ինքն իրմէ կը դժգոհանայ, և ինչ որ էր՝ այլեւս նոյնը չմնար» :

Այսուհանդերձ շատ յառաջ գացած կ'ըլլանք Բա-
նաստեղծին հետ ըսելով թէ

Փառաւոր կեանքի աղմկալից ժամ մը
Լաւագոյն է քան դար մը առանց համբաւի

Եսամոլ փառասիրութիւնը չըջմոլիկ հուրի պէս է,
փայլուն պատրանք մը :

Տարակոյս չկայ թէ յառաջադիմութեամբ, թէև
յամբընթաց, կեանքը շահեկան է, առանց անոր՝ գրեթէ
անհանդուրժելի :

Մարդը կեցած տեղը մնալու համար չէ ստեղծուած,
այլ յառաջ երթալու համար : Եւ սակայն, մեր տենջանք-
ներուն մէջ պէտք է խղճի մտօք ընտրենք մեր միջոց-
ներն ինչպէս նաև մեր նպատակն : Առերևոյթ բարձրա-
ցում մը կործանումէ ուրիշ բան չէ, եթէ շար միջոցնե-
րով ձեռք բերուած է :

Ինչ կերպով ուրեմն կրնայինք իրարու հետ հաշտե-
ցնել մեր բնութեան այս երկու իրարու ներհակ պիտոյ-
քը : Մեր բոլոր փառասիրութիւնն ըլլալու էր կատալա-
րել մեր հողին որ մեր ճշմարիտ հարստութիւնն է : Ճըշ-
մարիտ յառաջադիմութիւնը՝ միշտ աւելի բան սորվիլը,
միշտ աւելի եւս կատարելալ և միշտ աւելի եւս կարող
ըլլալն է : Այս յառաջադիմութիւնն անհրաժեշտ դադար
չձանչնար. իւրաքանչիւր քայլափոխին աւելի եւս ապա-
հով կ'ըլլայ, և ոչ թէ աւելի եւս վտանգալի : Մարդուն
համար առաջին և ամենաբարձր մեծութիւնն և փառքն
իւր պարտաւորութիւնը կատարելն է :

Կ'ըսեն թէ փառք բառը մէկ անգամ իսկ չէ գտնուած
Ուէլլինկթընի դուքսին հեռագրոց մէջ : Պարտաւորու-
թիւն, այս էր միայն իւր բոլոր կեանքին նշանաբանն :

Ուստի առանց անարգելու ամէն փառք կամ մեծու-
թիւն, թող ձեր փառքն և կամ մեծութիւնը Սուրբինն
և Իմաստունինն ըլլայ :

Ասկէ հարիւր տարի վերջն ի՞նչ կարեւորութիւն կըրնայ ունենայ ձեր հարուստ կամ աղքատ, ազնուական կամ գեղջուկ եզած ըլլալը. բայց թերեւս շատ կարեւորութիւն ունենայ ձեր բարի կամ չար գործած ըլլալն:

«Ինչ որ կը խորհինք, ինչ որ գիտենք, կամ ինչ որ կը հաւատանք, կ'ըսէ Րըսքին, հուսկ ապա հուազ կարեւորութիւն ունի: Միակ կարեւոր բանն՝ այն է ինչ որ կ'ընենք:»

Բայց իմաստութիւնն ո՞ր կը գտնուի,
եւ հանճարի տեղն ո՞ր է:
Մարդն անոր յարգը չգիտեր.
Եւ կենդանեաց եր'րին մէջ չգտնուիր,
Անդունջը կ'ըսէ. Ան իմ մէջս չէ,
Եւ ծովը կ'ըսէ. Իմ քովս չէ:
Զուտ ոսկիով ծախու չառնուիր,
Եւ անոր արժէքին համար արծամ չկշռուիր:
Բուսան և բիւրեղն անոր քով չեն յիշուիր.
Եւ իմաստութեան գինն յակինձներու գի՛ւնն աւելի բարձր է:
Տէրոջը վախն է իմաստութիւնն,
Եւ չարութենէ ետ քաշուիլն հանճարն է(1):

Անկեղծ և ճշմարտախօս եղէք. «Աշխարհի վրայ առաջին գործուած մեղքը, կ'ըսէ Յ. Պ. Րիխթըր—բարեբախտաբար յանցաւորը սատանան էր, բարւոյ և չարի գիտութեան ծառին վրայ — սուտ մ'եղաւ:»

Անկեղծութիւնը լաւագոյն և միակ ուղիղ քաղաքականութիւնն է:

«Նենգութեան կշիռքը Տէրոջ առջեւ պիղծ է. բայց ուղիղ կշիռքի քարն անոր հաճոյ է(2):»

«Ճշմարտութիւնը, կ'ըսէ Շոսթըր, մարդու համար ըստանալի ամէնէն վսեմ բանն է:»

Գլարէնարն կ'ըսէր Փալգլէնտի համար թէ «այնքան

(1) Գիրք Յորայս (2) Գիրք Առակաց:

կը պաշտէր ճշմարտութիւնն որ սուտ խօսիլը գողութիւնն ընելու չափ զգուելի էր իրենն :»

«Սուտ խօսիլը, կ'ըսէ Պլուտարքոս, նախ յայտնել է թէ զԱստուած կ'անարգենք, ապա թէ մարդոցմէ կը վախնանք :»

Յանցանք ունեցած ատեննիս պէտք է որ ամէնանք, բայց մեր յանցանքը խոստովանելու համար երբեք ամբշնալու չենք :

«Անհամար բարեմասնութիւններ կան որոնք մարդը կը կատարելագործեն, և կը կարողացնեն կեանքի մէջ պարտաւոր եղած բանն ընելու : Բայց էական բարեմասնութիւն մը կայ, առանց որոյ մարդ մը մարդ ըլլալէ կը դադրի, առանց որոյ ո՛չ մէկ արդիւնաւոր կեանք ապրուած է երբեք, և առանց որոյ ո՛չ մէկ ճշմարտապէս մեծ գործ կրցած է կատարուիլ : Անկեղծութիւնը կ'ուզեմ ըսել, ներքին անկեղծութիւնը : Չեր աչքին առջև բերէք բոլոր զանոնք որ մեծ կամ առաքինի եղած են : Ինչո՞ւ առաքինի կամ մեծ կը կոչենք զիրենք : Վասն զի անոնք կը համարձակին ճշմարտապէս հաւատարիմ ըլլալ իրենց անձին, կը համարձակին ըլլալ ինչ որ են⁽¹⁾ :»

Չայս մանաւանդ ի միտ սու, հաւատարիմ եղիր անձիդ,

եւ աղիկ պիտի հետեւի, այնքան ապահովապէս որքան որ զիշերը ցերեկին կը հետեւի,

թէ երբեք պիտի չկարենաս ոչ մէկ մարդու համար նենգաւոր ըլլալ⁽²⁾ :

Երկու բան կայ, կ'ըսէ Վորտսվորդ, որք չեն կրնար իրարմէ բաժնուիլ, թէպէտև իրարու ներհակ կը թուին. այրական հպատակութիւնն և այրական անկախութիւնն, այրական վստահութիւնն և միմիայն ինքն իւր անձին վրատահանալու այրական բնաւորութիւնը :

(1) Մագս Միւլլեր (2) Շէյգսբիր

Սորվեցէ՛ք հնազանդիլ և պիտի գիտնաք հրամայել ,
գէշ զինուոր մը չկրնար երբեք լաւ զօրավար մ'ըլլալ :
«Եթէ յաջողութիւնը ձեզի հետեւի , տեղի մի՛ տաք
հպարտութեան :»

«Կոտորածին առջեւէն հպարտութիւն՝ ու կործանման
առջեւէն ամբարտաւանութիւն կ'երթայ(1) :»

Մեր մտքին մէջ շատ անգամ իրարու կը միացնենք
կիրքն ու գործն , համբերութիւնն և անգործութիւնը :
Բայց սխալ է այս : Համբերութիւնն հոգւոյ զօրութիւն
կը պահանջէ , մինչդեռ կիրքը տկարութեան նշան մ'է
և ինքն իւր անձին վրայ իշխանութիւն չունենալ կ'ա-
պացուցանէ :

Եթէ ո՛ր և է բարձր պաշտօնի մը վրայ էք , խղճմը-
տօրէն արդարասէր եղէք և քաղաքավար :

Իշխանութիւնը միշտ պատասխանատուութիւններ կը
բերէ իրեն հետ : Մի՛ խորհիք երբեք թէ ի՛նչ կը բաղ-
ձաք ընել , այլ թէ ի՛նչ կը պարտիք ընել : Երջանկու-
թեան համակու միակ ուղիղ ճամբան այս է :

Եթէ երկու պարտաւորութեանց միջեւ երկմտութիւն
մ'ունենաք , ազոնց մերձաւորագոյնն ընտրեցէք : Մար-
դիկ կան որ իրենց ընտանիքն անխնամ կը թողուն վայ-
րենեաց դարձով զբաղելու համար . բայց պէտք է որ մարդ
կարեկցութիւնն՝ ինչպէս նաեւ մարդասիրութիւնը նախ
և առաջ իրեններուն համար ի գործ դնէ :

Ամէն բան այս աշխարհի մէջ բարւոյն համար գո-
յութիւն ունի : Ասոր դիւրաւ կրնանք համոզուիլ : Ամէնքս
ալ մեղքի պատժին վրայ կը խօսինք : Ո՞վ կը պատժէ
զմեզ : Մենք զմեզ կը պատժենք : Աշխարհս այնպէս կար-
գազրուած է , որ բարութիւնն ուրախութիւն կը պատ-
ճառէ , իսկ չարութիւնը՝ տրտմութիւն : Առանց վշտակրե-

(1) Գիրք Առակաց :

լու մեղանչելն անհամաձայն կ'ըլլար բնութեան օրէնք-
ներուն :

Մեղքերու թողութիւնը չնշանակեր թէ պիտի չպատ-
ժուինք : Բն միայն անկարելիութիւն մ'է այդ , այլ նաև
դժբախտութիւն մը կ'ըլլար : Ստուգիւ չար գործերով յա-
ջողութիւն գտնելէ աւելի մեծ դժբախտութիւն չկայ :
Եթէ չարիք գործէք , անցեալին յիշատակը ձեր ապագան
պիտի թունաւորէ : Ձեզմէ մնաստուողները թերեւս ներեն
ձեզի , բայց այդպէս ընելով՝ ձեր զլխուն վրայ վառած
ածուխ պիտի դիզեն , վասն զի անոնց վեհանձնութիւնն
աւելի եւս պիտի սեւցնէ ձեր յանցանքը :

Վարքը կեանքին վճիռը կուտայ , երջանկութիւնն և
յաջողութիւնն անկէ կախում ունին : Արտաքին պատա-
հարներն համեմատաբար նուազ կարեւոր են . ինչ որ զմեզ
կը շրջապատէ այնքան կարեւորութիւն չունի . քան ինչ
որ մենք ենք : Ուստի օրն օրին հակեցէ՛ք , ձեր վրայ , սո-
վորութիւնն երկրորդ բնաւորութիւն մ'է : «Գործ մը
սերմանեցէ՛ք և սովորութիւն մը պիտի քաղէք : Սովո-
րութիւն մը սերմանեցէ՛ք և նկարագիր մը պիտի քա-
ղէք . նկարագիր մը սերմանեցէ՛ք և ճակատագիր մը
պիտի քաղէք⁽¹⁾ :» Ամէնքս ալ ամէն օր քիչ մը կ'ա-
ճինք , կամ ի բարին կամ ի չարն : Լաւ է որ ամէն դի-
չեր մենք մեզի հարցնենք թէ ո՛ւր ենք :

«Մարդկութիւնը , կ'ըսէ Էմէրսըն , երկու դասա-
կարգի կը բաժնուի .— Բարիք գործողներու և չարիք
գործողներու :» Եթէ վերջին դասակարգին վերաբերիք ,
ձեր բարեկամները ձեզի թշնամի պիտի դարձնէք , յի-
շատակը՝ վիշտ մը , կեանքը՝ տրտմութիւն մը , զաշ-
խարհ բանտ մը և մահը՝ սոսկում մը :

Ընդհակառակն , եթէ միտիթարութեան կամ կարեկ-

(1) Պօրտմէն :

ցութեան խօսքով մը՝ գէթ մէկ ժամուան երջանկութեամբ հոգի մը հարստացնէք, բարեբար հրեշտակի գործ կատարած պիտի ըլլաք :

Ի՞նչ սքանչելի բան կ'ըլլար եթէ իւրաքանչիւր ոք ամէն օր ժամ մը, ժամ մը միայն, կամ նոյն իսկ կէս ժամ առանձնանար հանդարտ մտքով խորհրդածելու համար : Ոչ ոք կրնայ արդարանալ ըսելով թէ ժամանակ չունի : Սըր Ռօպըրդ Բիլ, ամէն երեկոյ, Խորհրդարանէն վերադարձին, Ս. Գրքէն գլուխ մը կը կարդար :

Բարւոյն վրայ խորհեցէք և չարը պիտի չգործէք :

Ով որ յաճախ կը խորհի մահուան և վերջին դատաստանի վրայ, երկնքի և դժոխքի վրայ, չկրնար բարի վարք ունենալէ Թերանալ(1) :

Եւ վարձատրութիւնը մեծ պիտի ըլլայ :

«Որդեակ իմ, մի՛ մոռնար իմ խրատս և թող քու սիրտդ իմ պատուէրներս պահէ, վասն զի անոնք երկար օրեր և կեանքի և յաջողութեան տարիներ պիտի պարգևեն քեզի (2) :»

Հետեւաբար, ժամանակ մի՛ կորսնցնէք : Երիտասարդութիւնն արդարացում մի՛ համարիք : «Ամէնքս ալ պարտինք կատարելագէտ առաքինի ըլլալ, կ'ըսէր Մարկըրիդ աը Վալուա, քանի որ կեանքերնիս կարճ է :»

«Յիշէ՛ քու Ս. Գրքիչդ քու երիտասարդութեանդ օրերուն մէջ :»

Մեր ուղած կերպով մեռնելու համար, մեր պարտաւոր եղած կերպով ապրելու ենք : Առաքինի մարդուն համար մահը սոսկում չունի : Թիրլուոլ եպիսկոպոսն, իր վերջին հիւանդութեան ժամանակ, սկսաւ եօթը լեզուի թարգմանել սա հատուածն. «Ըստ որում Քունը մահուան եղբայրն է, պէտք է որ ջանաս ինքզինքդ յանձնել Անոր հոգածութեան՝ որ պիտի արթն-

(1) Սըր Ռ. Բալայ

(2) Գիրք Առակաց

ցնէ զքեզ, թէ՛ քունին մահէն և թէ՛ մահուան քնէն :»

Երբ որ Սոկրատ իր դատաւորներուն առջև կը կե-
նար, «Ո՛չ թէ մահուան դատապարտուած մարդու մը
պէս կը խօսէր, կ'ըսէ կիկերոն, այլ ուղղակի երկինք
գացող մարդու մը պէս :»

«Ի՞նչ շահ պիտի ունենաք, կ'ըսէ Սենեկա, եթէ արի-
ութեամբ և վեհանձնութեամբ ձեր պարտաւորութիւնը
կատարէք : Զայն կատարած ըլլալու շահը :» Պէտք է որ
գործենք ինչ որ բարի է, ո՛չ թէ խոստումներու յու-
սով, կամ պատժուելու վախով, այլ բարեոյն սիրով :

Առաքինութիւնն իր մէջ կը պարունակէ վարձա-
տրութիւնն : Ստուգիւ, ոմանց համար, գերբնական
վարձատրութիւններ և պատիժներ կարեւոր են, իբր
չարժառիթ չար գործերէ զգուշանալու. բայց ճշմարիտ
խմաստունին համար առաքինութեան վարձատրութիւնն
ո՛չ թէ Յաջողութիւնն՝ այլ Առաքինութիւնն ինքն իսկ
է : Եւ անոր ճամբան թէպէտև զառիվեր է, բայց անել
չէ. — ամէն պատուական բաներն ո՛րքան որ հազուա-
գիւտ՝ նո՛յնքան ալ դժուարստաց են :

Արդարև, չենք կրնար ամէն կողմանէ կատարեալ
ըլլալ, բայց գոնէ ջանալու ենք, ինչպէս ուրիշ ամէն
բանով՝ նոյնպէս ալ նկարագրով կատարելութեան մօտե-
նալ : Ասկէ զատ, ամէնքս ալ մեր ներսի դին վստահելի
առաջնորդ մ'ունինք, եթէ մեր խղճին ձայնին անսանք,
չենք մոլորիլ երբեք : Ով որ կը բաղձայ, կրնայ ազնուու-
թեամբ ապրիլ :

Ուստի, կեանքի կարելի եղածին չափ բարձր մտա-
տիպարը միշտ ձեր աչքին առջև ունեցէք :

Ո՛րքան խեղճ բան է մարդն,

եթէ չկարենայ ինքն իւր անձէն վեր բարձրանալ(1) :

(1) Վոկանո

Այս կերպով , և միմիայն այս կերպով է որ պիտի
կարենաք զձեզ հրահանգել , այնպէս որ , եթէ այր
մ'էք , կարենան օր մը ձեզ համար ըսել ինչ որ Շէյ-
զսբիր Մարկոս-Անտոնինոսի ըսել կուտայ Բրուտոսի
համար :

Իւր կեանքն ազնիւ էր , և իւր մէջ ամէն տարրերն
Այնքան լաւ խառնուած էին , որ Բնուծիւնը պիտի կարենար կանգնիլ
իրեն համար բոլոր աշխարհի ըսելու «Մա՛րդ մ'էր նա»

Իսկ եթէ կին մ'էք , կարենան ձեզ համար ըսել ,

Կատարեալ կին մ'էր նա , ազնիւ էակ մը ,
Յորդորելու , արտիւնելու , հրամայելու համար եղած ,
Նաև հոգի մ'էր նա հանդարտ և շքեղ ,
Դոյզն ինչ հրեշտակային պայծառութեամբ(1) :

Սըր Վ . Սգօթի իւր մահուան անկողնին մէջ առ
Լօգհարթ ըսած վերջին խօսքերն էին . «Առաքինի եղիր ,
բարեպաշտ եղիր , բարի մարդ եղիր : Ոչ այլ ինչ պիտի
կարենայ մխիթարել զքեզ երբ որ հասնիս հոն՝ ուր այժմ
ես եմ :»

Նոյն իսկ Բաղասամ կ'ըսէր . «Արդարոց մահուամբ
մեռնիմ , և իմ վերջս անոնց վերջին նման ըլլայ :»

(1) Վորտսվորդ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ .

ՀՈԳԻՈՅ ԵՒ ՄՏՔԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Յաջողութիւն և երջանկութիւն միշտ ի միասին չեն ընթանար, և շատ մարդիկ ջիւղաբախտ են, թէպէտև կը թուի թէ երջանիկ ըլլալու համար ամէն պէտք եղածն ունին: Բնութիւնը կրնայ առանց հաշուելու տալ «իւր հզօր սիրականին», — հարստութիւն, կարողութիւն, տիպաբանք և երկայն կեանք, բայց չկրնար զինքն երջանկացնել: Այդ գործն անկէ կախում ունի: Աշխարհային յաջողութիւններով հիւսուած կեանք մը վտանգներով և հոգերով լի է: Այն մարդն որ երջանկութեան կարեւոր տարրերը չունի իւր մէջ, աշխարհի ո՛չ բոլոր գեղեցկութեան և փոփոխութեան և ո՛չ հաճոյքներուն և շահերուն մէջ կրնայ զայն գտնել: Երջանկութիւնն յաւետ խորհուրդներն ու հոգերը քննելու և վարելու կարողութեան մէջ կը կայանայ: «Ոմանց համար, կ'ըսէ Շօրընհաուըր, աշխարհս անապատ է, ձանձրացուցիչ է և հարեւանցի. իսկ ոմանց համար ճոխ, շահեկան և իմաստալից:» Եթէ լաւ վարուինք երջանկութիւնն ինքնին կուգայ, բայց չափազանց եռանդով անոր հետամուտ ըլլալու չէ: Մեր ամենամեծ ուրախութիւնը դժոխք կ'եջնէ, «եթէ Որփէոսի պէս, ետ դառնանք զայն զխօսելու⁽¹⁾»: «Դուք խոյս տուէք հաճոյքներէն և անոնք զձեզ պիտի հալածեն⁽²⁾»:

(1) Տալաս (2) Ֆրանգլին:

Անդադար ձեր վրայ մի՛ մտածէք, առանձին չէք աշխարհիս վրայ:

«Զուարճութիւն մի՛ փնտռէք, կ'ըսէ Րըսքին, բայց միշտ պատրաստ եղէք զուարճանալու:» Կեանքն հաճոյքներու շարք մ'ընել զխոնարհ մեծ բան է, նոյն իսկ թէև աննշան ըլլան այդ հաճոյքները:

Զուարճախօսութեան զգացումը, զոր օրինակ, ձերք մ'է զոր մարդը միայն ունի: Կարելի է տարակուսիլ թէ արդեօք կենդանիք կը խորհի՞ն, բայց յայտնի կ'երևի թէ անոնք խնտալ չեն զխոտեր: «Ամէնէն աւելի կորսուած համարուող օրն այն է՝ զոր առանց խնտալու կ'անցնենք,» կ'ըսէ Շանֆօր: Ստուգիւ ո՛րքան հաճելի է ուրախ ծիծաղ մը լսել, ո՛րքան կարծես թէ նա զամէն բան կը զուարթացնէ:

Ուրախ սիրտ մը կ'երթայ օրն ի բուն,

Տխուր սիրտ մը մղոն մ'երթալով կը յոգնի⁽¹⁾:

«Զուարթութիւնը» կ'ըսէր մեր եպիսկոպոսներէն մին, «քրիստոնեայ հոգւոյն ինը տասներորդ մասն է», և բարեմոյն ընաւորութեան գաղանիքը զրգոյն մտածութիւնները մտքէ հեռու վանելու մէջ կը կայանայ: Եթէ բարկանաք, «մի՛ թողուք որ արեւը ձեր բարկութեան վրայ ի մուտս իջնէ⁽²⁾»: Գժտելու համար երկու հոգի ըլլալու է, այդ երկուքէն մին դուք մ'ըլլաք:

Մարդիկ կան որ միակերպ կը տրանջեն, այդպիսիք եթէ նոյն իսկ արքայութեան մէջ ծնած ըլլային, դարձեալ պիտի կարենային բանէ մը տրանջելու միջոցը գրտնել: Ընդհակառակն մարդիկ ալ կան որ ամէն տեղ երջանիկ են. զիրենք չըջապատող ամէն բանի մէջ գեղեցկութիւն և քաղցրութիւն միայն կը տեսնեն:

(1) Շէյգսբիր: (2) Թուղթ առ Եփեսացիս:

Ի՞նչ արքայութիւն կրնար արդեօք դառնալ աշխարհ
եթէ երկիւղը կարենար առ յաւէտ թաղուիլ,
եւ յոյրը տեւական ըլլար, իսկ սէրն յաւիտենական: (1)

Չուարթութիւնը բարոյական զօրաւոր կազդուրիչ մ'է: Ինչպէս որ արեւը ծաղիկները կը բանայ և պտուղը կը հասցնէ, նոյնպէս ալ զուարթութիւնը, մեր մէջ բարութեան բոլոր ծիւերն՝ և ինչ լաւագոյն բան որ կայ մեր մէջ կը զարգացնէ:

Չուարթութիւնը պարտաւորութիւն մ'է այլոց հանդէպ: Հին աւանդութիւն մը կայ թէ կարելի է ոսկի բաժակ մը գտնել ամէն տեղ ուր որ ծիրանի գօտին երկրի կը դաչի. նոյնպէս ալ կան մարդիկ որոնց ժպիտն, որոնց ձայնին հնչիւնն, որոնց ներկայութիւնն իսկ, արեւու ճառագայթի մը նման՝ կարծէք թէ ի՞նչ բանի որ դաչին ոսկոյ կը փոխեն:

Մարդիկ երբեք չեն ընկճիր, եթէ կարենան իրենց զուարթութիւնը պահել: «Ուրախ սիրտ մը տեւական հանդէս մ'է, թէ՛ այլոց՝ և թէ՛ միանգամայն իրեն համար:» Ֆլորէնս Նայթինկէլի շուքն աւելի շատ հիւանդ կը բժշկէր քան թէ իւր դեղերն, և այլոց բռները թեթեւցնելով՝ մերիններն ալ թեթեւցուցած կ'ըլլանք:

Կարգ մը մարդիկ գողցես այնպէս կը կարծեն թէ զուարթութիւնն անհողութիւն կը բովանդակէ. այլ սակայն, ազոնք իրարու հետ անհրաժեշտ կապակցութիւն չունին: «Ուրախութիւնն և զուարթութիւնն, ըսած է Արնոլտ, որք մարդկութեան ամենամեծ բարութեանց մին կը կազմեն, շատ անգամ ամենախոր մտածութեան և ամենափափուկ սիրոյ կ'ընկերանան, և շատ աւելի շնորհալի կերպով, քան երբ միացած են անոնք այնպիսի

մէկու մը պարապութեան կամ կողտութեան որ յիմար մ'է Աստուծոյ առջեւ⁽¹⁾ :»

Շատ մարդիկ կան որոնց ծնունդը դատապարտութիւն մ'է ցկեանս բռնի աշխատութեանց : Բայց միմիայն աղքատաց յատուկ չէ այս : Այժմ հարուստներն ալ նոյնքան՝ և երբեմն աւելի ևս տաժանելի կերպով կ'աշխատին : Ասկէ զատ , միթէ քիչ են այնպիսիները զորս նոյն իսկ դրամը դժբախտ կ'ընէ , և որոնց կեանքն ո՛չ հանգիստ կը ճանչնայ և ո՛չ խաղաղութիւն :

Այս աշխարհի մէջ չենք կրնար վշտէ խուսափիլ , բայց կրնանք , եթէ կամենանք , անկէ վեր բարձրանալ : Զայն ընելու համար , պէտք է որ մեր յիշողութիւնը գեղեցիկ պատկերներով և երջանիկ յիշատակներով զարդարենք : Եթէ չենք կրնար լիովին կանոնաւորել մեր երազները քունի մէջ , կրնանք սակայն մեր արթնութեան ժամերն երջանիկ օրերու երազներով լեցնել :

Ամէն մարդ կը բազձայ զուարճանալ , բայց ազոր եղանակը գիտցողները քիչ են : Մարդիկ չեն կրնար կեանքին արժանիքն և բերկրանքն իրագործել :

Վշտէ և ցաւէ զերծ մնալու յոյս չենք կրնար ունենալ , բայց մեզի կ'իյնայ զանոնք կամ հանդարտութեամբ կրել և կամ յուսահատութեամբ անոնց ներքեւ ընկճիլ : «Կը վշտակրիմ , կ'ըսէր Ուէզլէյ , բայց չնորհօքն Աստուծոյ չեմ հլւծիր :» Փոքրիկ հոգերը մեծամեծ փորձանքներ դարձնելու աստիճան մի՛ մեծցնէք : «Ի՞նչ վիշտ կայ այս կեանքի մէջ , կ'ըսէ Կիկերոն , որ կարենայ մեծ երեւիլ այն մարդուն՝ որ ծանօթութիւն ունի տիեզերքի մեծութեան և յաւիտենականութեան վրայ : Վասն զի ի՞նչ բան կայ մարդկային հմտութեան՝ կամ այս կեանքին կարճատեւ ընթացքին մէջ որ կարենայ մեծ երեւիլ իմաստ

(1) Արնոլտ (Քրիստոնէական կեանք) :

տուն մարդու մը, որուն միտքն այն աստիճան զգուշաւոր է որ երբեք անակնկալ բան մը չկրնար պատահիլ իրեն :» Մարդ ի զուր ինքզինք կը նեղէ :

Ժամանակն ինչպէս որ մեր վէրքերը՝ նոյնպէս ալ մեր վիշտերը կը բժշկէ : Ասկէ զատ, մահուան դէմ չէ որ մենք զմեզ պիտի պաշտպանենք այլ փորձութեան դէմ :

«Մշակուած միտք մը, կ'ըսէ Յ. Սթուուրդ Միլ, և ո՛չ թէ փիլիսոփայի՝ այլ ո՛ր և է միտք մը, որուն բացուած ըլլան հմտութեան ազբիւրներն, և որուն սորվեցուցած ըլլան, մինչև մէկ աստիճան, իւր կարողութիւնները գործածել, անսպառ շահ մը պիտի գտնէ զինքը շրջապատող ամէն բանի մէջ, ընտրութեան առարկայից, արուեստական գործոց, քերթողական երեւակայութեանց, պատմութեան պատահարաց, անցեալ և ներկայ մարդկութեան շաւղաց, և անոր ապառնի հեռապատկերաց մէջ : Կարելի է, անտարակոյս, ասոնց ամէնուն համար անտարբեր դառնալ, նոյն իսկ առանց ասոնց մեծագոյն մասն սպառած ըլլալու. բայց ա՛յն ատեն միայն երբ մէկն ի սկզբանէ չէ կարողացած ազոնց մէջ բարոյական կամ մարդկային շահ մը գտնել, և բաւականացած է ազոնց մէջ լոկ հետաքրքրութեան գոհացում մը փնտռելով :»

Ծագիլներու, ծառերու և կանաչ մարգերու, գետերու, լիճերու և ծովերու, լեռներու, և պայծառ արեւու աշխարհի մը մէջ կ'ապրինք : Բնութիւնը զուարթ է անոնց համար որ զուարթ են, նա սիրտինք կը պարգևէ անոնց՝ որք կ'ուզեն սիրտինք գտնել :

Առուօտն արևախալ էր, խաղաղ և գեղեցիկ.
Բուրումնաւէտ մէզ մը մեծուրորաբ կը լեցնէր.
Օդն այնքան բազր էր որ կրնար ըսուիլ
Թէ գարունն ետ դարձած էր, իւր թևերը տարածելու
Մահամեծ տարւոյն վրայ, և իւր համբոյրներով՝
Զաշխարհ վերտին երշանկութեան երազի մը բերելու համար (1) :

(1) Մօրրիս :

Բայց գեղեցիկը գնահատելու համար, պէտք է գեղեցկութեան զգացումն ունենալ: Շան և փղին խելացութեան վրայ շատ կը խօսուի. պատճառ չկայ սակայն կարծելու թէ աշխարհիս ամէնէն գեղեցիկ տեսարանը կարենայ հաճոյք պատճառել անոնց:

Կան մարդիկ որ ուրիշ ընելու բան չունենալով՝ ձանձրանալէ կը տրտնջեն, բայց այդ պարագային ձանձրոյթը բուն իսկ իրենց մէջն է: «Եթէ ուսեալ մարդ մը, որ առողջութիւն, աչք, ձեռք և պարագ ժամանակ ունենալով հանդերձ՝ նպատակ մը չգտներ իւր էութեան, պատճառն այն է որ Ամենակարողն Աստուած այն ամէն բարիքն այնպիսի մարդու մը պարգևած է որոնց արժանի չէր նա⁽¹⁾:»

Ո՛չ հարստութիւն և ո՛չ աստիճան կրնան երջանկութիւնն ապահովել: Առանց սիրոյ, գթութեան և հոգւոյ խաղաղութեան, թերևս կարենաք մեծ և կարող ըլլալ, բայց չէք կրնար երջանիկ ըլլալ:

Արդէն իսկ հաստատեցի, ինչպէս որ ամէն իմաստուն մարդիկ ալ ընդունած են, թէ երջանկութիւնը չկրնար զբամով գնուիլ, և ո՛չ ալ կարողութեան ենթակայ ըլլալ:

Եթէ դժբախտ էք, կրնաք Մասիյեօնի խօսքերուն մէջ միսիթարութիւն գտնել. «Ուստի՞ կուգայ այդ, ո՛վ մարդ. միթէ պատճառն այն չէ՞ որովհետեւ բուն քու տեղը չես այս աշխարհիս մէջ, որովհետեւ երկնքի համար ստեղծուած ես դու, որովհետեւ աշխարհ քու հայրենիքդ չէ երբեք, և որովհետեւ այն ամէն բան որ Աստուծոյ համար չէ, բան մը չէ քեզ համար:»

«Բայց հաճոյքի բազմազան երանգներն և առաքիչութեան բոլոր գեղեցիկ կերպերն յայտնելը, մեր կարողութենէն վեր է. ինչ որ կարելի է մեզ ըսել ամենա-

(1) Սաուծէյ:

բարձր առաքինութեան համար՝ սա է թէ անմեկնելի հրապոյր մը կայ անոր մէջ. իսկ ամենաբարձր երանութեան համար՝ թէ անասելի է նա (1) :»

Բնութեան մէջ ամէն բան իմաստուն և օգտակար օրէնքով մը կարգադրուած է, և ամէն բան բարւոյն կապուած է և անոր կ'աշխատակցի: Եթէ մենք կը տառապինք, յանցանքը մերն է, և կամ այլոց երջանկութիւնն ապահովելու համար է: «Չկայ պարտաւորութիւն մը, կ'ըսէ Սենեկա, որուն կատարումը գոհունակութիւն չպատճառէ, և ոչ փորձութիւն մը՝ որուն դարման չգտնուի:»

Ըստ Կիլիերոնի, «Եպիկուրոս երեք կարգ ցանկութիւն նշանակած է մարդու վրայ. առաջին անոնք՝ որ բնական են և կարեւոր. երկրորդ անոնք՝ որ բնական են բայց ոչ կարեւոր. իսկ երրորդ անոնք՝ որ ո՛չ բնական են և ո՛չ կարեւոր: Կարեւորներն, ըստ իրեն, կարելի է գոհացնել առանց նեղութեան և առանց շատ ծախքի. վասն զի բնութեան գանձերն ամենուրեք կը գտնուին առատապէս: Երկրորդ կարգիներուն համար նոյնպէս կը կարծէ թէ զիւրին է կամ զանոնք գոհացնել, և կամ անոնցմէ հրաժարիլ. իսկ վերջին կարգին վերաբերող մտտի ցանկութիւններուն համար կ'ըսէ թէ, անկարելի է անոնց չափ և սահման մը դնել:»

Կեանքը լիովին վայելելու համար պէտք է որ շատ հրապուրիչ հաճոյքներէ զրկուելու պատրաստ ըլլանք: «Ինքզինք մոռնալով միայն կարելի է հանգչիլ» կ'ըսէ Շէոպիւրիէ:

Մեր բաղձանքներէն հրաժարիլն աւելի շահաւոր է քան թէ մեր կիրքերն յագեցնելը: Մեր զգայարանք ո՛րքան որ ճշմարիտ վայելք հայթայթեն մեզ, կրնան՝ եթէ

տեղի տանք իրենց, հին ատենի յուշկապարիկներուն պէս, կեանքի խութերուն կամ յորձանքներուն տանիլ զմեզ : Մեր դարուն դժբախտութիւններէն մէկն այն է որ յոյժ քիչ պարսպ ժամանակ կը մնայ մեզ : Յարատե յորձանքի մը մէջ կ'ապրինք : Ո՛րքան կկներ և այլեր իսկ զգացած են ինչ որ Բօրսիա կ'ըսէ . «Իմ փոքրիկ մարմինս յողնած է այս աշխարհէն : »

Կաւ գործը, սակայն, չկրնար շտապով կատարուիլ . խորհրդածութիւնը ժամանակ և հանդարտութիւն կը պահանջէ :

«Գիտեմ, կ'ըսէ Քինկսլի, թէ ինչ որ մեզ ամէնուս կը պակսի, ներքին խաղաղութիւնն է, հոգւոյ և մաքի խաղաղութիւնն . հանդարտ և զօրաւոր նկարագիր մը, համակերպութեամբ և անձնութեամբ կազմուած . որ գրգռիչ դեղերու պէտք չունի, վասն զի ակարութիւն և վհատութիւն չձանձնար . պէտք չունի նաև թմբրադեղերու, վասն զի ջղային գրգռութիւն չգիտեր . ոչ ալ հոգեւորական ճշշումներու, քանի որ ըստ բաւականի զօրաւոր է նա Աստուծոյ պարգեւներն առանց զիջումի վայելելու համար . մէկ խօսքով, նկարագիր մը՝ որ իրապէս ժուժկալ է, ո՛չ միայն ուտելու և խմելու մասին, այլ նաև իւր ամէն բազձանքներուն, ամէն խորհուրդներուն և ամէն գործերուն մէջ, որ զերծ է այն ցանկութիւններէն և այն փառասիրութիւններէն որոնց տեղի տուաւ հինն Ադամ, որն որ արգիլեալ միջոցներով փրնտուեց կեանքն և լոյսն, որով պատիժ և մահ միայն գտաւ : Այո՛, գիտեմ զայս, և գիտեմ նաև թէ հանգստութիւնն հո՛ն միայն կը գտնուի՝ ուր արդէն իսկ գտած էք զայն : »

«Ինչպէս որ Արամազդ հրամայած է, կ'ըսէ Եպիկտետոս, այնպէս ըրէք . եթէ այնպէս չընէք, ձեր անհնազանդութեան հետեւանքը պիտի կրէք, պիտի պատժուիք : Եւ գիտէ՞ք թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ ձեր պատիժը, Ձեր

պարտաւորութիւնը կատարած չըլլալն . որով համեստութեան, հաւատարմութեան և վայելչութեան զգացմունքը պիտի կորսնցնէք : Ասոնցմէ մեծ պատիժներ կրնան ըլլալ :»

«Ամէնքս ալ կը տրանջենք, կ'ըսէ Բըսփին, թէ շատ բաներէ զուրկ ենք : Բայց մեզմէ ո՞վ է գիտցողը թէ խաղաղութեան պէտք ունի : Եթէ պէտք ունիք, երկու միջոց կայ զայն գանկելու համար : Առաջինը բոլորովին ձեր կարողութեան ներքե է . հաճոյական խորհրդածութեանց դասններ դիզելն է այն : Մեզմէ ո՞չ ոք գիտէ տակաւին — վասն զի մեզմէ ո՞չ մէկուն սորվեցուցած են զայն մեր մանկութեան ատեն — թէ ի՞նչ դիւթական ապարանքներ կրնանք կառուցանել գեղեցիկ խորհրդածութիւններով, այնպիսի ապարանքներ՝ որոնք որ և իցէ ձախորդութեան կրնան դիմանալ : Փայլուն երեակայութիւններ, հանդարտ յիշատակներ, վսեմ պատմութիւններ, անկեղծ խօսքեր, թանկագին և հանկուցիչ խորհրդածութեանց գանձեր, զորս հոգը չկրնար վըրդովել, զորս ցաւը չկրնար նսեմացնել, զորս թշուառութիւնը չկրնար մեզմէ կապտել . — ահաւասիկ անձեռագործ տուներ մեր հոգւոյ բնակարան ըլլալու համար :»

«Բաղձալէ հրաժարէ՛, կ'ըսէ Թովմաս Գեմբացի, և խաղաղութիւն կը գանես :»

Կեանքի մէջ ինչպէս որ մեծ փորձանքներէ կը արտմինք, նոյնպէս ալ պզտիկ բաներէ կը նեղուինք :

«Առողջ մարմնէ՛ մ'աւելի մեծ հարստութիւն չկայ, ըսուած է մեզ Սիրաքայ գրքին մէջ, ո՞չ ալ սրտի ուրախութենէն վեր ուրախութիւն :»

Վերջին նշանաբանը զոր մեռնելու ատեն արտասանեց Անտոնինոս, որուն բարեսրտութիւնն իւր մեծութեան կը հաւասարէր, «Æquanimitas (1)» եղաւ : Ոչինչ վրդոված

(1) Հոգւոյ խաղաղութիւն :

է երբեք Քրիստոսի կեանքին հանդարտութիւնն : «Իմ լուծս ձեր վրայ առէ՛ք , կ'ըսէ Նա , և ձեր հոգւոց մէջ հանդիստ պիտի գտնէք :»

Երջանկութիւն գտնելու համար պէտք չէ որ մեր անձէն դուրս խուզարկութիւն կատարենք , այլ մեր անձին վրայ , և մանաւանդ մեր հոգւոյն մէջ :

«Երկնքի արքայութիւնը ձեր մէջն է :» Եթէ այս աշխարհի մէջ չենք կրնար երջանիկ ըլլալ , ինչպէս կրնանք յուսալ թէ հանդերձեալին մէջ պիտի ըլլանք : Միթէ Նախախնամութիւնն հոն աւելի՞ լաւ պիտի հսկէ մեր վրայ քան թէ հոս : Եթէ աշխարհիս վրայ մենք մեզ համար խաղաղութիւն չգտնենք , ինչպէս կրնանք զայն երկնքի մէջ գտնելու յոյս ունենալ :

Անտարակոյս , ինչպէս որ երջանկութիւնը կրնայ եռասպատիկ ըլլալ , վայելելու բանին վրայ կանխաւ ուրախութիւն զգալով , բան մը վայելելով , և վայելած բանին յիշատակով , նոյնպէս ալ երջանկութեան մեծ և անապակ ազբիւր մը կրնայ ըլլալ մեզ համար , դէպ յառաջ նայելու , և մեր սիրած և կորսնցուցած անձինքը վերստին տեսնել՝ և այժմ մեզ համար ծածուկ եզոզ շատ բաներու ծանօթանալ յուսալու մէջ : Այս երջանկութեան ազբիւրին դէմ ըսելիք չունիմ , բայց պէտք չէ որ նա մեր երկրային բարիքներն արհամարհել տայ մեզ :

Ուստի ջանացէ՛ք ձեր անձն այնպէս կառավարել որ կարենաք Քէպլի հետ ըսել —

Ո՛վ Տէր Աստուած իմ , Դու Քու սուրբ կամբղ կատարէ ,
Ես հանդարտ պիտի կենամ ,
Պիտի չշարժիմ , որպէս զի չըլլայ Թէ քու բազուկը լքանեմ
Եւ եղծանեմ այն հմայքն
Որ կը հանգչեցնէ զիս , Հօրս կուրծքին վրայ ,
Կատարեալ հանգստութեան մէջ :

Այս կերպով միայն կրնաք վայելել Բնութեան հանդարտութիւնը —

Լուսնիւնն որ կը տիրէ աստեղազարդ երկնքին մէջ,
Խաղաղութիւնն որ կը տիրէ մենաւոր բլուրներու մէջ (1),

Այն ատեն հրեշտակներ պիտի գան ձեզ ձեր բնակարանին մէջ, ինչպէս որ վաղեմի Արքահամին եկան, ժամանակաւ, Մամբրէի դաշտերուն վրայ:

Նոյն իսկ կարելի է որ «մարդուն անձանօթ շատ նոր հրճուանքներ կան տակաւին», և զորս պիտի գտնէք ազաքակրթութեան շքեղ ճամբաներուն մէջ (2):»

«Վասն զի այն ատեն հոգին և մարմինը կատարեալ մարդ մը կը կազմեն, երբ որ հոգին իմաստութեամբ կը վարէ, կամ սիրով կ'ուզէ մարմինն որ թէև իւր ընկերակիցն՝ այլ սակայն իրմէ ստորադաս է: Բայց եթէ մարմինն օրէնք դնել ուզէ, և ցանկասիրութեամբ՝ նախ չարաչար գործածէ իմացականութիւնն, և ապա կամքի և ընտրողութեան մեծագոյն մասին տիրանայ, այն ատեն այլ ևս մարմինն և հոգին իրարու յարմար ընկերներ չեն, և իրենց կազմած մարդն յիմար և ողորմելի է: Հոգին կամ պէտք է որ կառավարէ և կամ գերի դառնայ (3):»

Յանցանքը մերն է եթէ չենք կրնար կեանքը վայելել: «Ամէն մարդ, կ'ըսէ Րըսքին, կրնար վայելել, թէպէտև քիչեր կը յաջողին:» Ձեր միտքն հանդարտ և երջանիկ պահելու համար պէտք է որ զայն ազնիւ և իմաստուն խորհուրդներով լեցնէք: «Աստուածայինը, կ'ըսէ Պղատոն Փեդոնի մէջ, գեղեցիկը, ճշմարիտն և բարին է, և այն ամէն բան որ ասոնց նման յատկութիւններ ունի. ասոնցմով հոգւոյն թեւերը կը սնանին և կը զօրանան, իսկ մոլութիւնները զանոնք կը խամբեն և կը հիւժեն:»

«Ամէնէն առաքինի մարդը, կ'ըսէ Սոկրատ, այն է որ կը ջանայ ինքզինք կատարելագործել. իսկ ամէնէն երջանիկն՝ այն որ կ'զգայ թէ իրօք կը կատարելագործուի:»

(1) Վորտսվորդ:

(2) Մանդեկացցաւ:

(3) ձերէմի Թէյլըր:

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Է .

Կ Ր Օ Ն Ք

Եթէ Աստուածարանութեան Կրօնքը գաղանկիք մ'է տակաւին նոյն իսկ ամէնէն գիտուններուն համար, Պարտաւորութեան Կրօնքը դիւրմբունելի է նոյն իսկ աղու մը համար :

« Պարտաւորութեան սահմանները , կ'ըսէ Ճէրէմի Թէյլլըր , Ապրողնի պատգամներուն պէս երկասյրի , ծածուկ և խարէական չեն : Աստուծոյ խօսքը , պարտաւորութեան սահմաններուն մէջ , երկնքի երեսին պէս պարզ է , լուսնի պէս պայծառ և արևուն ազդեցութեանը պէս առողջարար : »

Ինչ որ Լող կ'ըսէր տղայոց համար , կրնայ յարմարիլ նաեւ մարդոց մեծագոյն մասին համար : « Պէտք է սէր և յարգանք ներշնչել իրենց գեղագոյն էակին համար : Այդչափը միայն բաւական է իբր սկզբնաւորութիւն , առանց այդ նիւթն աւելի եւս իրենց բացատրելու , վախնալով որ շատ կանուխ հոգւոց վրայ խօսելով տղայոց , և ժամանակէն առաջ այն Անհուն էակին անիմանալի բնութիւնն անոնց ճանչցնել փութալով , չըլլայ թէ սխալ և անըմբունելի գաղափարներ կազմեն Անոր վրայ : Ապա երբ որ ուզէք Աստուծոյ վրայ խօսիլ իրենց , ըսէ՛ք միայն . « Թէ զամէն բան Աստուած ստեղծած է և կը կառավարէ , թէ նա զամէն բան կը լսէ և զամէն բան կը տեսնէ և թէ նա ամէն տեսակ բարիք կը պարգեւէ անոնց որք զինքը կը սիրեն և իւր կամքին կը հնազանդին : » Չեր տղաք սորվելով այսպիսի գաղափարներ կազմել Աստուծոյ վրայ , պիտի տեսնէք թէ անոնք ինքնին և կանուխէն նորանոր խորհրդածութիւններ պիտի ունենան այն

Գերագոյն էակին վրայ : Եթէ երբեք նշմարէք թէ այդ նոր խորհրդածութիւնք ուղիղ չեն բոլորովին , պէտք է որ անմիջապէս ուղղէք զանոնք : Ըստ իս , լաւագոյն կ'ըլլար եթէ առհասարակ մարդիկ Աստուծոյ վրայ քիչ մ'առաջ յայտնած իս չափ միայն զաղափար ունենային , առանց չափազանց հետաքրքրութեամբ խուղարկելու այնպիսի էակի մը յատկութիւնները զոր ամէն մարդ պարտի իրր անհատանելի նկատել , վասն զի կարգ մը մարդիկ կան որ , իրենց իմացականութենէն վեր եզոզ բանին վրայ ի'նչ հասկնալու կարող ըլլալնին նախապէս որոշելու համար մտային բուական կարողութիւն և պայծառութիւն չունենալով , այդ ծուռ հետաքրքրութեամբ կամ աւելորդապաշտութեան և կամ անաստուածութեան մէջ կ'իյնան , զԱստուած իրենց նմանեցնելով , կամ զայն բնաւ երբեք չճանչնալով , վասն զի ուրիշ և ո'չ մէկ զաղափարի ներքեւ կրնան զայն երեւակայել :

Լօռէլ մասնաւոր հիացմամբ մը մէջ կը բերէր ճօնսրնի սա խօսքերն . «Այն ամէն բան որ զմեզ մեր զգայարանաց կարողութենէն վեր կը հանէ , այն ամէն բան որ անցեալն , ապագան և հեռաւոր իրերը ներկայ ժամանակէն աւելի կարեւոր կ'ընծայէ մեզ , մեր խոհուն էակի արժանապատուութիւնը կ'աւելցնէ :»

Աստուածարանութիւնն և կրօնական վարդապետութիւնը կրօնքի գիտութիւնը կը կազմեն , բայց ո'չ թէ իսկութիւնը : Կրօնքն ամէնօրեայ կեանքի մէջ վարքի կանոն մ'է , պաշտպանութիւն մը՝ յաջողութեան մէջ , զօրութիւն մը՝ դժբախտութեան մէջ , նեցուկ մը՝ տառապանքի մէջ , ապաւէն մը՝ վտանգի դէմ , մխիթարութիւն մը՝ տրտմութեան մէջ և ապաստան մը խաղաղութեան : Կրօնքը , կերպով մը , ո'րքան որ հոգւոյն նոյնքան ալ մարմնոյն կը վերաբերի : Պէտք է որ երկուքն ալ մի և նոյն պատուով մեծարուին :

«Կրօնքն, ըսած է Ֆիհթէ, իրաւամբ, ինքն իրմէ
և ինքն իրեն համար գոյութիւն ունեցող գործ մը չէ,
զոր որոշեալ ժամեր կամ որոշեալ օրեր, մեր միւս զբա-
ղումներէն զատ կարենանք կատարել. ընդհակառակն
ամէնէն սերտ հոգին է այն որ մեր ամէն խորհուրդնե-
րուն և ամէն գործերուն մէջ կը թափանցէ, և անոնց
ամէնուն վրայ կ'ազդէ. այլ սակայն անոնց ամէնքն ալ
կրնան դարձեալ անխօփօխ և անընդհատ իրենց սովո-
րական ընթացքը կատարել:»

Ս. Գիրքը մթին մեկնութիւններով չվարանեցներ
զմեզ: Մանաւանդ թէ մեր մտածմունքն այդպիսի նկա-
տողութիւններէ հեռու կը դարձնէ:

«Վասն զի այս պատուիրանը, կ'ըսէ Մովսէս, որ
այսօր քեզի կուտամ, քու վրայէդ շատ բարձր չէ եր-
բեք, և քեզմէ հեռու չէ: Երկնքի մէջ չէ նա որ հարկ
ըլլայ ըսել. ո՞վ է որ մեզի համար երկինք պիտի ելլէ և
զայն մեզի պիտի բերէ, որ լսենք և գործենք: Բայց
այն խօսքը քեզի շատ մօտ է. քու բերնիդ և քու սրտիդ
մէջն է այն, որպէս զի կատարես զայն⁽¹⁾:»

Յիսուս ըսաւ զատուորին որ կը հարցաքննէր զին-
քը. «Պիտի սիրես քու Տէր Աստուածդ, քու բոլոր սրբ-
տովդ, քու բոլոր հոգւովդ և քու բոլոր մտքովդ:»

«Եւ ահա երկրորդ պատուիրանն որ անոր նման է.
«Պիտի սիրես քու ընկերդ քու անձիդ պէս: Ամէն օ-
րէնքներ և մարգարէներ այս երկու պատուիրաններէն
կախուած են⁽²⁾.»

«Աստուծոյ՝ քու Հօրդ առջև, կ'ըսէ Ս. Յակոբ,
մաքուր և անբիծ կրօնքն՝ որբերուն և այրիներուն տըրտ-
մութեանց մէջ այցելելու և ինքզինք աշխարհի ազտե-
ղութեան դէմ պաշտպանելու մէջ կը կայանայ:»

(1) Գիրք Երկրորդ օրինաց:

(2) Ս. Մատթ. Աւետ:

կրնայ ըլլալ որ չգիտնանք թէ ո՛ւրկէ կուգանք և ո՛ւր կ'երթանք. կրնանք անվստահ ըլլալ մեր խորհուրդներուն և մեր համոզումներուն մէջ, բայց մեր սրտերուն մէջ գրեթէ միշտ գիտինք թէ ի՛նչ ընել կը պարտինք: Մեր առ ընկերն ունեցած պարտաւորութիւնն՝ առ Աստուած մեր ունեցած պարտաւորութեան մէկ մասն է: Միջնադարեան աւազակն որ ինքզինք «բարեկամ Աստուծոյ և թշնամի մարդկան» կը կոչէր, Քրիստոնէութեան ճշմարիտ հոգւոյն վրայ աւելի կատարելապէս սխալած չէ քան կարգ մը մարդիկ որ իրմէ նուազ արդարանալի են: Իւր նմանները սիրելով է որ մարդ կրնայ առ Աստուած ունեցած սէրը լաւագոյն կերպով յայտնել:

Երբեմն ուրիշներէն գանգատելու կ'ելլենք, բայց լաւագոյն կ'ըլլար եթէ սա խօսքն յիշէինք. «Եթէ դու չես կարող զքեզ այնպէս ընել ինչպէս որ կ'ուզես, ի՞նչպէս կրնաս յոյս ունենալ ուրիշ մէկը գտնելու որ ըստ ամենայնի քու ուզածիդ պէս ըլլայ⁽¹⁾»:

Եւ նոյն իսկ եթէ արդար պատճառներ ունենանք գանգատելու, պէտք է որ ներենք, ինչպէս որ կը յուսանք թէ մեզի պիտի ներեն, ո՛չ թէ Պետրոս առաքեալին ըսածին պէս «մինչև եօթն անգամ», այլ «մինչև եօթանասուն անգամ եօթը⁽²⁾»:

Եթէ մենք չներենք, ի՞նչպէս կրնանք յուսալ որ մեզի ներեն: Ներելն ու նուիրելն երկու մեծ առանձնաշնորհութիւններ են որ ամէնքս ալ կը վայելենք: Ամէնքս ալ կրնանք ներել, և կրնանք նուիրել — եթէ ո՛չ դրամ — գէթ կարեկցութիւն, օգնութիւն և մարդասիրութիւն:

Շատ մտքերու վրայ վշտի երկիւղն աւելի զօրաւոր կերպով կ'ազդէ քան թէ երջանկութեան յոյսը, Փավէր-

(1) Թովմաս Գեմբաջի (2) Ս. Մատթ. Աւետ:

չէմի եկեղեցւոյն մէջ հին տապանագիր մը կայ որ կ'ըսէ .

Ո՛վ որ խորհած է
Ներքնապէս և յամախ,
Թէ որքան տաժանելի է անցնիլն
Ա կողնէն ի դժոխք,
Դժոխքէն ի տանջանք,
Որք պիտի չդողրին երբեք,
Մեզք մը պիտի չգործէ,
Նոյն իսկ բոլոր աշխարհը շահելու համար :

Պէտք չէ անսիրտ ըլլալ ո՛չ երկնային խոստումներուն և ո՛չ ազդարարութիւններուն մասին . « Լոյսը դեռ քիչ մը ժամանակի համար ձեզի հետ է , քաղեցէ՛ք մինչդեռ լոյսն ունիք , որպէս զի չըլլայ թէ խաւարը ձեր վրայ հասնի . վասն զի ով որ խաւարի մէջ կը քալէ չգիտեր թէ ո՛ւր կ'երթայ(1) : »

« Ով որ այս ըսած խօսքերս կը լսէ և զանոնք չգործադրեր , պիտի նմանի անմիտ մարդու մը , որ իւր տունն տուազի վրայ շինած է . և անձրեւն իջաւ , և հեղեղներն յորդեցին և հովերը փչեցին և եկան այդ տան վրայ ջախջախուելու . նա կործանեցաւ և նորա աւերակը մեծ եղաւ : » Բայց միւս կողմանէ , « Ով որ այս ըսած խօսքերս կը լսէ և զանոնք կը գործադրէ , ես խոհեմ մարդու մը պիտի նմանեցնեմ զինքն որ իւր տունը ժայռի մը վրայ շինած է . և անձրեւն իջաւ , և հեղեղներն յորդեցին , և հովերը փչեցին և եկան այդ տան վրայ ջախջախուելու , բայց նա երբեք չկործանեցաւ , վասն զի ժայռին վրայ հաստատուած էր(2) : »

Եւ ամէն բանէ աւելի , վա՛յ անոր որ ուրիշն մոլորեցնէ . մանաւանդ թէ երիտասարդները :

(1) Ս. Յովն. Աւետ . (2) Ս. Մատթ. Աւետ

«Լաւագոյն էր իրեն համար որ իւր պարանոցէն երկանաքար մը կախէին և զինքը ծովը նետէին, փոխանակ այս փոքրիկներէն մին գայթակղեցնելու⁽¹⁾ :»

«Վասն զի, ի՞նչ օգուտ պիտի ունենար մարդու մը համար բոլոր աշխարհը շահիլ, եթէ նա իւր հոգին կորսընցնէր, կամ ի՞նչ պիտի տար մարդն իւր հոգւոյն փոխարէն⁽²⁾ :»

Բայց սակայն, որքան ալ շատ մեղանշած ըլլանք, հատուած հատուածի վրայ, խոստում խոստումի վրայ, մեզմէ իւրաքանչիւրն յուսահատելէ կ'զգուշացնէ : Թէպէտև Շաթօպրիան կ'ըսէ թէ «Ձեռք համարձակիր պարծենալու թէ ունինք հաւատքի այն հրաշալի գաւազանն որ, ժայռէն կենդանի ջրոյ աղբիւրներ կը բղխեցնէ,» բայց և այնպէս Քրիստոնէութիւնն յաւէտ Յուսոյ հաւատքն է քան թէ Երկիւղի : «Աստուծոյ բարկութիւնը ժամանակաւոր է, կ'ըսէ Ժուպէռ, բայց Իւր ողորմութիւնն յաւիտենական :» Եւ կը յարէ նա, «Աստուծոյ երկիւղը կարեւոր է զմեզ առաքինութեան ճամբուն մէջ տահելու համար :»

Լաւագոյն կ'ըլլար եթէ յոյսն և երկիւղը խոհեմութեամբ միացնէինք մեր մտքին մէջ, ինչպէս որ Բալայ կ'ազդարարէ —

Ով որ յստիս կը խորհի մահուան և վերջին դատաստանի վրայ, արքայութեան և դժոխքի վրայ,

Ձկնոր բարի վարք ունենալէ ետ կենալ :

Բայց աւելի զիւրին է մարգիկն ուզղել քաղցրութեամբ քան թէ խստութեամբ : Օրինակները պատուէրներէն լաւագոյն են : Տրամմընտ կ'ըսէ. «Օրը տասը վայրկեան Քրիստոսի հետ հաղորդակցութեան մէջ գտնուիլն,

(1) Ս. Ղուկ. Աւետ. (2) Ս. Մատթ. Աւետ.

Ի՞նչ կ'ըսեմ, նոյն իսկ երկու վայրկեան, եթէ մարդ ա-
նոր հետ երես առ երես և սիրտ առ սիրտ ըլլայ, բա-
ւական է կեանքը բոլորովին փոխելու:»

Բարութեան վրայ խորհեցէք և չարիք պիտի չգոր-
ծէք: «Այն ամէն բաներն որ ճշմարիտ են, այն ամէն
բաներն որ պատուաւոր են, այն ամէն բաներն որ բարի
համբաւ ունին, և որոնց մէջ առաքինութիւն մը կայ,
և որոնք գովեստից արժանի են, թող այս ամէն բա-
ները ձեր մտածմունքը գրաւեն⁽¹⁾:»

«Մի՛ խնդրէք Աստուծոյ, կ'ըսէ Սենեկա, այն բա-
նը զոր պիտի չուզէիք որ մարդիկ իմանային, և ո՛չ ալ
մարդոցմէ ո՛ր և է բան մը՝ զոր պիտի ուզէիք Աստուծ-
ոյ ծածկել:» Երբ նկատողութեան առնունք թէ ի՞նչ
վաղանցուկ և աննշան էակներ ենք ժամանակին և ան-
ջրպետին անհունութեան մէջ, դիւրաւ կրնանք Սրէն-
սըրի հետ հարցնել.—

Մեզ կը խորհի՞ն արդեօք երկնքի մէջ:
Կա՞յ արդեօք այն երկնային հոգիներու մէջ սէր
Այսբան անարգ արարածներու համար:

Սաղմոսերգուն իրաւամբ կ'ըսէ. «Երբ քու երկինքդ
կը դիտեմ, քու մատերուդ գործը, լուսինն և աստղերը
գորս դու հաստատեցիր, կ'ըսեմ. Ի՞նչ է մահկանացու
մարդն՝ որ դու զինքն յիշես, և ի՞նչ է մարդու որդին՝
որուն դու այցելես:»

Բայց Գօլէրիճի պատասխանը կը վստահացնէ զմեզ.

Սուրբերն օգնութեան պիտի հասնին,
եթէ մարդիկ կոչեն զանոնք:
Վասն զի երկնքի կապուտակ կամարն
Ամէնուն վրայ հաւասարապէս կը տարածուի:

(1) Պօղոս Առաքեալ:

Միթէ խոստացուած չէ՞ մեզ . «Խնդրեցէ՛ք և պիտի տրուի ձեզ . փնտուեցէ՛ք և պիտի գտնէք . բախեցէ՛ք և պիտի բացուի ձեզ (1) :»

Եւ դարձեալ . «Եւ ինչ որ իմ անունովս խնդրէք , պիտի կատարեմ (2) :» Կ'ըսուի մեզ նաև թէ «Աստուծոյ համար ամէն սրտեր բաց են , և ամէն բաղձանքներ ծանօթ» . թէ նա վշտաբեկ սրտի մը հառաչանքը չարհամարհեր , և ոչ բաղձանքն անոնց որ արտում են . թէ կրնաք «անոր վրայ թողուլ ձեր բոլոր հոգերը , վասն զի նա հոգ կը տանի ձեր վրայ (3) :»

Արդարև երկնային օգնութիւն մը պէտք չէ խնդրել ծուլութեամբ . բայց , ոչ միայն օգնութիւն կը խոստացուի , այլ նաև կ'ըսուի մեզ . «Եթէ Յաւիտենականը չչինէ տունը , զայն շինողներն ի զուր կ'աշխատին : Եթէ Յաւիտենականը չպահպանէ քաղաքը , զայն պահպանողն ի զուր կը հսկէ :» Թէ «Ամէն բարի տուրք , և ամէն կատարեալ պարգև վերէն կուգայ և լուսոյ Հօրմէն կ'իջնէ , որուն վրայ չկայ երբեք տարբերութիւն , և ոչ բնաւ ստուեր փոփոխութեան (4) :»

Գրիտաննէութիւնը չհրամայեր մեզ այս աշխարհը դոհել հանդերձեալը շահելու համար : Ընդհակառակը , «սիրել ինչ որ հրամայուած է , բաղձալ ինչ որ խոստացուած է» մեր երջանկութիւնը պիտի աւելցնէ այս աշխարհի մէջ ինչպէս նաև հանդերձեալին մէջ : Երկրային երջանկութեան և երկնային երջանկութեան միջև տարբերութիւն չկայ . վասն զի կրօնքը կը նուիրագործէ հանապազօրեայ կեանքը :

«Ձեմ ազաչեր քեզ որ վերցնես զանոնք աշխարհէ ,» կ'ըսէ Յիսուս , իւր աշակերտաց համար , «այլ զանոնք չարէն պահես :»

(1) Ս. Մատթ. Աւետ (2) Ս. Յովհ. Աւետ

(3) Պետր. Առաքեալ (4) Յակոբ Առաքեալ

Շատ ազնիւ զգացումներ յայտնուած են Պղատոնի, Արիստոտէլի, Եպիկտետոսի, Սենեկայի և Մարկոս-Աւրելիոսի մէջ, բայց չկայ սիրոյ աւետարան մը նման այն աւետարանին՝ զոր Նոր Կտակարանը կը պարունակէ :

Յիսուս իրաւամբ ըսաւ թէ իւր կրօնքը նոր կրօնք մ'է : «Նոր պատուիրա՞ն մը կուտամ ձեզի, թէ զիրար սիրէք. ինչպէս որ ես զձեզ սիրեցի, դուք ալ զիրար սիրէք : Ասկէ պիտի գիտնան մարդիկ թէ իմ աշակերտներս էք, եթէ զիրար սիրէք (1) :»

Եւ դարձեալ. «Այս բաներն ըսի ձեզի որպէս զի իմ ուրախութիւնս ձեր վրայ ըլլայ, և ձեր ուրախութիւնը կատարեալ ըլլայ : Այս է իմ պատուիրանս թէ զիրար սիրէք, ինչպէս որ ես սիրեցի զձեզ : Ոչ ոք ունի աւելի մեծ սէր մը՝ քան իւր անձը տալն իւր բարեկամաց համար : Դուք իմ բարեկամներս էք, եթէ ձեզի պատուիրածս կատարէք : Ասկէ ետքը ծառայ չեմ կոչեր զձեզ, վասն զի ծառան իւր տէրոջ գործածը չգիտեր, բայց ես զձեզ իմ բարեկամներս կոչեցի, վասն զի ես ծանուցի ձեզի զամէն բան որ իմ Հօրմէս լսեցի (2) :»

Քրիստոնէութեան գալուստն այսպէս ծանուցուած էր, «Փառք Աստուծոյ երկնքի բարձրութեան մէջ, և խաղաղութիւն երկրի վրայ, հաճութիւն ի մարդիկ (3) :»

Քրիստոս մասնաւորապէս ցուցուց այն տարբերութիւնն որ կայ իւր և Մովսիսի վարդապետութեանց միջեւ, կրկին և կրկին պատուիրելով ներում և սէր, նոյն իսկ մեր թշնամեաց համար :

«Լսեցիք ինչ որ ըսուած էր, Պիտի սիրես քու ընկերդ, և պիտի ասես քու թշնամիդ. բայց ես կ'ըսեմ ձեզի, Սիրեցէ՛ք ձեր թշնամիներն, օրհնեցէ՛ք զանոնք՝ որ զձեզ կ'անիծեն, բարիք ըրէք անոնց՝ որ զձեզ կ'ա-

տեն, և ազօթեցէ՛ք անոնց համար՝ որ զձեզ կ'անարգեն և կը հալածեն: Որպէս զի երկնքի մէջ եղող ձեր Հօր զաւակներն ըլլաք. վասն զի Նա իւր արեւը չարերուն և բարիներուն վրայ կը ծագեցնէ, և անձրեւն արգարսներու և մեղաւորներու վրայ կ'իջեցնէ: Վասն զի եթէ միայն զձեզ սիրողները սիրէք, ի՞նչ վարձք ունեցած կ'ըլլաք. միթէ մաքսաւորներն ալ այդպէս չե՞ն ըներ: Եւ եթէ միայն ձեր եղբայրներուն ողջոյն տաք, արտաքոյ կարգի ի՞նչ ըրած կ'ըլլաք. միթէ մաքսաւորներն ալ այդպէս չե՞ն ըներ: Արդ դուք կատարեալ եղէք, ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է (1):»

Ապահով ըլլալու ենք որ կեանքի մէջ վիշտ և հոգեր պիտի ունենանք. բայց կրնանք «նոյն իսկ նեղութեանց և վշտաց մէջ պարծնալ, գիտնալով որ վիշտն համբերութիւն կը բերէ, համբերութիւնը՝ փորձառութիւն և փորձառութիւնն՝ յոյս(2):» Նաև կը վստահացընեն զմեզ թէ «այս աշխարհիս չարչարանքները բան մը չեն հանդերձեալին փառքին քով՝ որ մեզի պիտի յայտնուի(3):» Թէ «այն բաներն որ աչք չէ տեսած և ականջ չէ լսած և մարդուն սրտին մէջէն չէ անցած, Աստուած զինքը սիրողներուն համար պատրաստեց(4):»

«Միւս բոլոր հաճոյքներու տեղ, կ'ըսէ Եպիփտետոս, դրէ՛ք միայն գիտնալու հաճոյքը թէ Աստուծոյ կը հնազանդիք, և ազով ո՛չ թէ խօսքով՝ այլ գործով իմաստուն և առաքինի մարդու մը վայելուչ եղող բանը կ'ընէք:»

«Փոքրիկ շահու մը համար, երկար ճամբորդութեան մը կ'ելլեն, կ'ըսէ Թովմաս Գեմբացի, բայց յաւիտենա-

(1) Ս. Մատթ. Աւետ:

(2, 3) Պող. Առաք. (Թուղթ առ Հռովմ.):

(4) Պող. Առաք. (Ա. Թուղթ առ Կորնթ.):»

կան կեանք մը շահելու համար շատեր կան որ իրենց տեղէն իսկ չեն շարժիր :» Եւ ուրիշ տեղ մը . «Գրեցէ՛ք , կարդացէ՛ք , ողբացէ՛ք , լուռ կեցէ՛ք , աղօթեցէ՛ք , տառապեցէ՛ք արիաբար , յաւիտենական կեանքը կ'արժէ որ ասոնց ամէնուն՝ և դեռ աւելի ծանր բաներու հանդուրժէք :» Այլ սակայն իրապէս ս'ըքան քիչ բան կը պահանջուի մեզմէ : Վասն զի , «Տէրը քեզմէ ի՞նչ կ'ուզէ , բայց միայն իրաւունք ընել , ողորմութիւն սիրել և խոնարհութեամբ քու Աստուծոյդ հետ քայել(1) :»

Բայց նոյն իսկ այն պարագային որ մեծամեծ զոհողութիւններ սպասուէր մեզմէ , եթէ նոյն իսկ պահանջուէր մեզմէ աշխարհիս մէջ մեր ունեցած ամէն բանէն հրաժարիլ , միթէ այս կեանքին կարծութիւնը բաւական չէ՞ ազոր հաւանելու համար :

Կիկերոն շատ իրաւամբ կ'ըսէ . «Եթէ ստոյգ է որ բարի մարդը միայն երջանիկ է , և թէ ամէն բարի մարդիկ երջանիկ են , այն ստեղծ ի՞նչ բան կրնայ իմաստասիրութենէ աւելի արժանի ըլլալ մշակութիւն , կամ ի՞նչ բան կրնայ առաքինութենէ աւելի սքանչելի ըլլալ :»

Անհաւատալի կը թուի , թէ պէտեւ տարակոյս չկայ թէ էապէս ստոյգ է , որ մարդիկ իրենց համբերութեան շափէն աւելի փորձի չեն ենթարկուիր , այլ թէ «Աստուած հաւատարիմ է , որ զձեզ պիտի չթողու ձեր կարողութենէն աւելի փորձուելու , հապա փորձութեանը հետ խոյս տալու միջոց մ'ալ պիտի տայ , որ կարող ըլլաք համբերելու(2) :»

Բայց մարդ այնքան տկար է որ նաև կ'ըսուի մեզ . «Արթուն կեցէք և աղօթեցէ՛ք , որ չըլլայ թէ փորձութեան մէջ իյնաք , վասն զի հողին յօժար է , բայց մարմինը տկար :» (3)

(1) Միքիս մարգարէ : (2) Պօղ. Առաք. (Ա. Թուղթ առ Կորնթ) : (3) Ս. Մատթ. Աւետար

Պէտք է որ կատարելութիւնը մեր նպատակակէտն ըլլայ. «Կատարեալ եղէ՛ք, ինչպէս որ երկնքի մէջ եղող ձեր Հայրը կատարեալ է:» Եւ վարձքն անմիջական է և անչափ: Մեր նեղութեանց մեծ մասը մեր ներսի գիէն կը ծագի: «Մարդ անոտի ստուերի մը մէջ ինքզինք անհանգիստ կ'ընէ,» Մեզմէ շատեր կրնան Գանիէլի հետ ըսել. «Իմ գլխուս տեսիլքները զիս խռովեցուցին:» Բաւական է որ կամենանք, կրնանք հանգստութիւն վայելել, յանցանքը մերն է միայն եթէ անկէ զուրկ կը մնանք:

Կրօնքն հանգստութիւն և հանդարտութիւն կը խոստանայ մեզ, հոգւոյ և մտքի խաղաղութիւն, և վշտի մէջ մխիթարութիւն, նոյն իսկ այս աշխարհի մէջ: Երկինքը միմիայն ապառնութեան և հեռաւորութեան մէջ չէ. երկինքը ձեր մէջն է:

Եթէ յողնած և նեղուած էք, ըսուած չէ՞ ձեզ. «Եկէ՛ք ինձ, ամէն աշխատաւորներ և բեռնաւորուածներ, և ես պիտի հանգչեցնեմ զձեզ (1):»

Կը վստահացնեն զմեզ թէ երկիւզի և մտահոգութեան իրական պատճառ մը չունինք. «Երկնքի թռչուններուն նայեցէք, անոնք ո՛չ կը սերմանեն և ո՛չ կը հրնձեն, ո՛չ ալ շտեմարաններու մէջ բան կը ժողվեն, և ձեր երկնաւոր Հայրը կը կերակրէ զանոնք: Միթէ դուք անոնցմէ պատուական չէ՞ք: Եւ հազուստի համար ինչո՞ւ հոգ կ'ընէք: Գաշտին շուշանները զիտեցէ՛ք. անոնք ինչպէս կ'աճին. ո՛չ կ'աշխատին և ո՛չ կը հիւսեն. այլ սակայն կ'ըսեմ ձեզ թէ, և ո՛չ իսկ Սողոմոն իւր բոլոր փառաւորութեան մէջ երբեք անոնցմէ մէկուն պէս հազուած չէր: Ուրեմն, եթէ Աստուած այսպէս կը հազուեցընէ դաշտին խոտն որ այսօր կայ, և որ վաղը փուռին մէջ պիտի նետուի. զձեզ մանաւանդ պիտի չհազուեցնէ՞, ո՛վ թերահաւատներ (2):»

«Ալ դուք մի՛ փնտուէք թէ ի՛նչ պիտի ուտէք և ի՛նչ պիտի խմէք, և մի՛ շփոթիք. վասն զի այդ բոլոր բաներն աշխարհիս ազգերը կը փնտուեն. և ձեր Հայրը զիտէ որ այդ բաները ձեզի պէտք են: Բայց դուք Աստուծոյ թագաւորութիւնը խնդրեցէք, և այդ բոլոր բաներն ալ ձեզի պիտի տրուի (1):»

Միևնոյն դասը կը յեզյեզուի, և միևնոյն խոստումները կ'ըլլան մեզ, կրկին և կրկին: «Գանձեր մի՛ դիզէք ձեզ երկրի վրայ, ուր որդերն և ցեց զամէն բան կ'ապականեն, և ուր գողերը կը ծակեն և կը գողնան: Բայց գանձեր դիզեցէք ձեզ երկնքի մէջ, ուր որդերն և ցեց բան մը չեն ապականեր, և ուր գողերն երբեք չեն ծակեր և չեն գողնար. վասն զի ձեր գանձն ուր որ է՝ ձեր սիրան ալ հոն պիտի ըլլայ:» Եւ դարձեալ. «Հարստութիւնը եթէ շատնայ, անոր վրայ սիրտ մի՛ դնէք:» Իրօք, պէտք էր որ յաւէտ հարստութիւնն հոգ պատճառէր մեզ քան թէ չքաւորութիւնն: «Հարստութեան վրայ վստահացողներու համար ո՛րքան դժուարին է երկնքի արքայութեան մէջ մտնել:»

Լերան քարոյին մէջ երկինքը միմիայն ողորմածներուն, խոնարհներուն, խաղաղասէրներուն և մաքուր սիրտ ունեցողներուն խոստացուած է:

Կ'ըսուի մեզ Աստուծոմէ չվախնալ. ըստ որում Նա մեր Հայրն է. և կատարեալ սէրն երկիւղը կը վանէ:

Մարդոցմէ վախնալու պատճառ չունինք: «Տէրն իմ հետս է, չեմ վախնար. մարդն ինձ ի՛նչ կրնայ ընել(2):»

Արդարեւ բան մը չկրնար իրապէս վնասել մեզ: «Գիտենք որ ամէն բաները բարւոյ գործակից կ'ըլլան անոնց որ զԱստուած կը սիրեն (3):»

(1) Ս. Ղուկ. Աւետ:

(2) Դիրք Սաղմոսաց:

(3) Պողոս

Եւ այս խոստումներն առհասարակ ամէնուս համար են : Ո՛չ թէ միայն հարուստներու և մեծամեծներու , գիտուններու և հանճարեղ մարդոց համար , այլ մեր ամէնուս համար , վասն զի , «Աստուած իւր արարածներն իրարմէ չզանազաներ (1) :»

«Թողէ՛ք մանուկներն ինձ գալու , և մ'արգիլէ՛ք զանոնք , վասն զի երկնքի արքայութիւնն այդպիսինեբուն համար է որուն կը նմանին (2) :»

Մենք միայն կրնանք զմեզ բոլոր այս շահերէն և շնորհներէն զրկել :

«Վասն զի ես հաստատ գիտեմ , թէ ո՛չ մահն , և ո՛չ կեանքն , և ո՛չ հրեշտակներն , և ո՛չ զօրութիւններն , և ո՛չ ներկայ իրերն , և ո՛չ սպառազայ իրերն , և ո՛չ բարձրութիւնն , և ո՛չ խորութիւնն , և ո՛չ մէկ ուրիշ արարած կրնայ զմեզ զատել Աստուծոյ սէրէն՝ որ Քրիստոս Յիսուս մեր Տէրոջմով է (3) :»

Այսպէս , և մի՛ միայն այսպէս , կրնայ կեանքը զըւարթ , խաղաղ և երջանիկ ըլլալ :

Անմեղութիւնը պահեցէք , և պահպանեցէք ինչ որ բարի է ,

Վասն զի այս է որ պիտի տանի զմարդ հուսկ յետոյ ի խաղաղութիւնս :

Եւ այս կերպով է որ պիտի կարենաք անցնիլ այնպիսեաց դասին մէջ «որոնց անուռները կեանքի գրքին մէջ արձանագրուած են :»

Եւ այս կերպով է վերջապէս որ պիտի կարենաք երջանիկ ըլլալու յոյս ունենալ , ինչ որ ալ ըլլայ ձեր ճակատագիրն և ձեր նիւթական կացութիւնը , վասն զի ,

Այն ամէն տեղերն՝ ուր երկնքի աչքը կ'այցելէ ,

Երջանկութեան նաւահանգիստներ և ասպատանարաններ են իմաստունին համար :

(1) Պօղոս Առաքեալ (Թուղթ առ Հռովմ.) : (2) Ս. Մարկ. Աւետ (3) Թուղթ առ Հռովմ. :

Քարի եղէ՛ք, Քինկսլիի ընտիր խօսքերով —

Եւ ուզողը Թող փայլի,

Դուք ազնիւ բաներ ըրէ՛ք — փոխանակ օրն ի բուն աղոնց վրայ մտա-
ծելու,

Եւ այս կերպով կեանքը, Մահն, և Յաւիտենականութիւնը մեծ և
քաղցր նուագի մը պիտի վերածէք:

Այսպէս կրնանք վստահ ըլլալ թէ, կեանքի բոլոր նե-
ղութիւններուն, վիշտերուն և դժուարութիւններուն մէջ,
«Աստուծոյ խաղաղութիւնն, որ ամէն իմացականութենէ
վեր է, ձեր սիրտն ու միտքն Աստուծոյ գիտութեան և
սիրոյն մէջ պիտի պահէ,» և Աստուծոյ օրհնութիւնը
ձեզի հետ պիտի ըլլայ և միշտ ձեզի հետ պիտի մնայ:

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԵՒ ԱՅԼ ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

- Ա.գրիպպա.** — Հռովմայեցի զօրավար (63—12 Ն. Ք. զՔ.):
- Ա.քենաս.** — Ըստ առասպելաց, դուստր Արամազդայ, աստուածուհի գիտութեանց, արուեստից և պատերազմի:
- Ա.ճեղօ (Միֆայէլ).** — Իտալ. հռչակաւոր պատկերհան, քանդակագործ և ճարտարապետ (1475—1567):
- Ա.ճեփրազ.** — Կարգեղոնացի հռչակաւոր զօրավար (247—183 Ն. Ք. զՔ.):
- Ա.ճանհինու.** — Հռովմայեցի կայսր:
- Ա.ճամ (Ռօճեր).** — Անգղ. զիտուն մանկավարժ և բանաստեղծ (1515—1568):
- Ա.ճամազդ.** — Ըստ առասպելաց, աստուածոց վեհագոյնն և անմահից և մահկանացուաց հայրը:
- Ա.ճզլալայ (Սըր Ռիչարտ).** — Անգղիացի մեքենագէտ (1732—1792):
- Ա.ճիսոստէլ.** — Հռչակաւոր Յոյն փիլիսոփայ (385—322 Ն. Ք. զՔ.):
- Ա.ճկիսաս.** — Յոյն փիլիսոփայ, ժամանակակից և բարեկամ Պլատոնի (ծն. դէպ ի 430 Ն. Ք. զՔ.):
- Ա.ճուլս (Մասթ).** — Անգղ. բանաստեղծ և քննադատ (ծն. 1822):
- Բասգալ (Պլէզ).** — Գաղղիացի մատենագիր, երկրաչափ և բնագէտ (1623—1662):
- Բեդրարգա (Ֆրանչիսկու).** — Իտալ. բանաստեղծ (1304—1374):
- Բիլ (Սըր Բօպըրդ).** — Անգղ. Պետական մարդ (1788—1850):
- Բօթ (Ալեքսանդր).** — Անգղ. բանաստեղծ (1688—1744):
- Գամբալէլ (Թովմաս).** — Անգղ. բանաստեղծ (1777—1844):
- Գարլայլ (Թովմաս).** — Անգղ. հռչակաւոր մատենագիր (1795—1881):
- Գլայլ (Լորտ).** — Անգղ. Պետական մարդ (1725—1774)
- Գլաւէնսըն (Կոմս).** — Անգղ. Պետական մարդ և պատմագիր (1608—1674):

Գսէնօճօն. — Յոյն զօրավար, աշակերտ Սոկրատայ, պատմագիր և փիլիսոփայ (445—355 Ն. Ք. զՔ.):

Գրօմբրըն. — Անգղ. երկրաչափ (1816—1888):

Գօլբերն. — Անգղ. բանաստեղծ (1772—1834):

Գօուբբը (Ուիլիելմ). — Անգղ. բանաստեղծ (1731—1800):

Գօպլըն (Ռիչարս). — Անգղ. տնտեսագէտ (1804—1865):

Եպիկսեոս. — Յոյն փիլիսոփայ (Ք. դարու մէջ ապրած է):

Էլիքը (Ճօրն). — Անգղ. գրագիտուհի (1819—1880):

Էմերսոն. — Ամերիկացի փիլիսոփայ և գրագէտ (1803—1882):

Էֆերման. — Գերմանացի մատենագիր (1792—1857):

Թալմուս. — Հուսարածոյ Հրէից կրօնական և քաղաքական օրինաց և իրաւարանութեան:

Թէզթրէյ (Ուիլիելմ). — Անգղ. մեծանուն վիպասան (1811—1863):

Թէմբլ (Սըր Ուիլիելմ). — Անգղ. մատենագիր և քաղաքագէտ (1628—1698):

Թէննիսթըն (Սլօքերէս). — Անգղ. հռչակաւոր բանաստեղծ (1809—1892):

Թէյլըր (Ճէրէմի). — Անգղ. աստուածաբան և քաղաքագէտ (1613—1667):

Թիւնօլ. — Անգղ. փիլիսոփայ (1657—1733):

Թովմաս-Գեմբրացի. — Գերմանացի հոգեւորական մատենագիր 1380—1471

Թօրոյ. — Ամերիկացի գրագէտ և բարոյախօս (1817):

Ժուպէն (Յովսէփ). — Դաղղ. բարոյախօս (1754—1824):

Իբօկրաս. — Հին ատենի ամէնէն մեծ բժիշկը (460 Ն. Ք. զՔ.):

Լայէլ (Չարլս). — Անգղ. երկրաբան (1797—1875):

Լապոնիէն (Յովնաննէս). — Դաղղ. մատենագիր և բարոյախօս 1645—1696):

Լաճօնթէն (Յովհաննէս). — Դաղղ. առակագիր բանաստեղծ (1621—1695)

Լիգուրիոս. — Ըստ աւանդութեան, Սպարտայի օրէնագիր (Թ. դար, Ն. Ք. զՔ.):

Լոնկճէլլօ (Հենրիկոս) . — Ամերիկացի հռչակաւոր բանաստեղծ (1807—1882) :

Լօզ (Ճօն) . — Անգղ. փիլիսոփայ (1632—1704) :

Լէօթէ . — Գերմանիոյ ամէնէն մեծ բանաստեղծը (1749—1832) :

Լիկերոն . — Հռովմայեցի մեծանուն ճարտասան և Պետական մարդ (106—43 Ն. Ք. զՔ.) :

Լիպպրն (Էսուարս) . — Անգղ. պատմագիր (1737—1794) :

Լոլմբոս (Քրիստփոր) . — Ճենովացի հռչակաւոր նաւարիկ (1440—1506) :

Լոնփուկիոս . — Չինացի հռչակաւոր փիլիսոփայ և բարոյախօս (500 Ն. Ք. զՔ.) :

Հազլիք (Ուիլիէմ) . — Անգղ. բանաստեղծ, պատմագիր և պատկեր-հան (1778—1830) :

Հերակլէս . — Բնտ առասպելաց, որդի Արամազդայ, իւր քաջագործութիւններով նշանաւոր էր :

Հերմէս . — Բնտ առասպելաց, որդի Արամազդայ, աստուածոց պատգամաւոր, նաև աստուած բժշկութեան և վաճառականութեան :

Հերցել (Սըր Ճօն) . — Անգղ. նշանաւոր աստեղագէտ (1792—1871) :

Հեփիսոս . — Բնտ առասպելաց, որդի Արամազդայ, աստուած հրոյ :

Հրգսլի (Թովմաս, Հենրիկոս) . — Անգղ. բնախօս (1825—1900) :

Հիւլիօ (Վիկտոր) . — Գաղղ. մեծանուն բանաստեղծ (1802—1885) :

Հիւմպոլդ . — Բրուսիացի բնախօս և գիտուն մատենագիր (1769—1859) :

Հոմերոս . — Յոյն դիւցազներգակ բանաստեղծ, որ հաւանականաբար Քրիստոսէ տասը դար առաջ ապրած է :

Ճօնսըն (Սամսէլ) . — Անգղ. մատենագիր և բանաստեղծ (1709—1784) :

Մագսուէլ . — Անգղ. բնագէտ (1831—1879) :

Մագուէլ (Լորս) . — Անգղ. հռչակաւոր պատմագիր, բննադատ և Պետական մարդ (1800—1859) :

Մանդէկացցա . — Իտալ. բնախօս և մանկավարժ :

Մասիյեօն (Յովիաննէս-Մկրսիչ) . — Գաղղ. հռչակաւոր պերճախօս քարոզիչ (1663—1743) :

Մարկոս-Սեռոնիոս . — Հռովմայեցի ճարտասան (148—87 Ն. Ք. զՔ.) :

- Մարկոս-Աւրեղիոս.** — Հռովմայեցի կայսր (161—180) :
- Մելիսուս.** — Աթենացի, Սոկրատայ ամբաստանողներէն մին :
- Մեկեմա.** — Հռովմայեցի երեւելի մարդ, Օգոստոս Կայսեր սիրելին, արուեստներն ու դպրութիւնները պաշտպանեց (Մ. Յ. Ք. զՔ.) :
- Մէլպրն (Լորո).** — Անգղ Պետական մարդ (1779—1848) :
- Միլքըն (Ճօն).** — Անգղիացի բանաստեղծ (1608—1674) :
- Միլլըր (Մագս).** — Գերմ. հռչակաւոր արեւելագէտ (1823) :
- Միւսէ (Ալճըէս սը).** — Գաղղ. բանաստեղծ (1804—1880) :
- Մարլէյ (Յովհաննէս).** — Անգղ Պետական մարդ և հրապարակագիր (1838) :
- Մօնթէկիւ (Տիկին).** — Անգղ. գրողիտուհի (1690—1762) :
- Մօնթէննը (Միխայլի սը).** — Գաղղ. բարոյախօս մատենագիր (1533—1592) :
- Մօնթէսիէօ (Պարոն սը).** — Գաղղ. հռչակաւոր ատենակալ և հրապարակագիր (1689—1755) :
- Մօրրիս (Ուիլիէմ).** — Անգղ. բանաստեղծ և պատկերհան (1838—1896) :
- Նարօլէոն (Պօնաբարդ).** — Կայսր Գաղղիոյ (1769—1821) :
- Նէլսըն (Հօրաս).** — Անգղ. ծովակալ (1758—1805) :
- Նիուրըն (Իսահակ).** — Անգղ. երեւելի չափագէտ, աստղագէտ, բնագէտ և փիլիսոփայ (1642—1727) :
- Շարօպիան (Ֆրանչիսկոս-Ռընէ սը).** — Գաղղ. հռչակաւոր մատենագիր և Պետական մարդ (1768—1848) :
- Շանճօր.** — Գաղղ. մատենագիր (1741—1794) :
- Շէլլըրս.** — Սկոլտիացի աստուածաբան (1780—1847) :
- Շէյքսպիր (Ուիլիէմ).** — Անգղ ամենանեծ թատրերգակ բանաստեղծ 1564—1616) :
- Շէնպիլլիէ (Վիլիսոր).** — Գաղղ. վիպասան և հրապարակագիր (1829—1899) :
- Շէրիսան (Ռիչարձ-Պրինսլի-Պըղլըր).** — Անգղ թատրերգիր հեղինակ և ճարտասան (1751—1816) :
- Շօրընհաւըր (Արբուր).** — Գերմանացի յոռետես փիլիսոփայ (1788—1860) :
- Շօսըր (Ճիօճճէրէյ).** — Անգղ. բանաստեղծ (1328—1400) :
- Ոսկեքերան (Ս. Յովհան).** — Յոյն եկեղեցւոյ Հայր (347—407) :

- Ուար (Ճէյմս)**. — Անգղ. մերենագէտ (1736—1819)։
- Ուալթօլ (Ռօպրտ)**. — Անգղ. մերենագէտ և Պետական մարդ (1717—1797)։
- Ուէլլի (Ճօն)**. — Անկլիկան Եկեղեցւոյ պաշտօնեայ (1703—1791)։
- Ուէլլիկըրն (Պուլս)**. — Անգղ. զօրավար (1769—1852)։
- Ուէնվուս (Ճօզիա)**. — Անգղ. նշանաւոր արուեստագէտ (1730—1795)։
- Ուիթթիէ**. — Ամերիկացի բանաստեղծ և վիպագիր (—1892)։
- Չէսթրֆիլս (Լորս)**. — Անգղ. Պետական մարդ և մատենագիր (1694—1773)։
- Պագօն (Ֆրանչիսկոս)**. — Անգղ. երեւելի փիլիսոփայ 1560—1626)։
- Պայրն (Լորս)**. — Անգղ. բանաստեղծ (1788—1824)։
- Պէկիսոզ**. — Անգղ. տնտեսագէտ։
- Պէն Ճօնսըն (Քենիամին Ճօնսըն)**. — Շէյքսպիրէ յետոյ Անգղ. առաջին Թատրերգակ բանաստեղծ (1574—1637)։
- Պէննարստէն քը Սէն-Քիւէ**. — Գաղղ. նշանաւոր մատենագիր (1737—1814)։
- Պըզլըր (Յովսէփ)**. — Անգղ. աստուածաբան (1692—1752)։
- Պըրնս (Ռօպրտ)**. — Սկոտլանդի անուանի բանաստեղծ (1759—1796)։
- Պիւճօն (Պէորդ-Լուդովիկոս Լըզլէրֆ)**. — Գաղղ. երեւելի լրատիստ և մատենագիր (1707—1788)։
- Պիլնիոս**. — Լատին բնութիւն և մատենագիր (23—79)։
- Պլուսարգոս**. — Յոյն պատմագիր և բարոյախօս (50—139)։
- Պլատոն**. — Յոյն փիլիսոփայ Սոկրատի աշակերտն և Արիստոտէլի վարպետն եղած է (430—347 Ն. Ք. զՔ.)։
- Պուսսա (այսինքն Իմաստուն) կամ Սաֆիամունի**. — Հիմնադիր պոետոսայական կլօնքի։
- Պրինսլի**. — Անգղ. նշանաւոր մերենագէտ։
- Պրուս (Թովմաս)**. — Անգղ. նշանաւոր բժիշկ և մատենագիր (1605—1682)։
- Սասսի**. — Պարսից ամէնէն մեծ բանաստեղծը (1184—1291)։
- Սքէնսըր (Հերպերդ)**. — Անգղ. փիլիսոփայ (1820—1903)։
- Սգօր (Սըր Ուալթր)**. — Անգղ. բանաստեղծ և վիպասան (1771—1832)։

- Սեմեկա.** — Լատին հոետոր (61 Ն. Ք. զՔ. — 30):
- Սէլսըն (Յովհաննէս).** — Անգղ. օրէնագէտ (1584—1654):
- Սրանլէյ.** — Անգլ. երկրախոյզ կեդրոնական Ափրիկէի (1841—1904):
- Սրիճէնսըն ('Նէորզ).** — Անգլ. ճարտարագէտ, շոգեկառքի ճնարիչ (1781—1848):
- Սրուարդ Միլ (Ճօն).** — Անգլ. փիլիսոփայ և տնտեսագէտ (1806—1873):
- Սիմոնիս.** — Հռչակաւոր Յոյն բանաստեղծ:
- Սիսնէյ Սմիթ.** — Անգղ. ծովակալ (1764—1840):
- Սոկրատ.** — Յոյն փիլիսոփայ, հիմնադիր բարոյական գիտութեան (Մն. 770 Ն. Ք. զՔ.):
- Սուիճք.** — Անգղ. նշանաւոր մատենագիր (1667—1745):
- Վոլքընարկ.** — Գաղղ. բարոյախօս (1715—1747):
- Վորսսվորդ (Ռիլիէմ).** — Անգղ. հռչակաւոր բանաստեղծ (1770—1850):
- Տալթօն.** — Անգղ. երևելի բնագէտ և տարրաբան (1766—1844):
- Տանթէ Ալիկիէնի.** — Իտալ բանաստեղծ (1265—1321):
- Տարուին (Չարլս Ռօսլըրդ).** — Անգլ. բնախօս (1809—1882):
- Տերսուղիանոն.** — Վարդապետ Եկեղեցւոյ (160—240):
- Տէգարդ (Ռընէ).** — Գաղղ. չափագէտ և փիլիսոփայ (1596—1650):
- Տէմարատ.** — Սպարտայի Թագաւոր (Ե. դար, Ն. Ք. զՔ.):
- Տէյլի (Սըր Հըմֆրի).** — Անգլ. նշանաւոր բնագէտ և տարրաբան (1778—1829):
- Տիբնս (Չարլս).** — Անգլ. վիպասան (1812—1870):
- Տրայսըն (Յովհաննէս).** — Անգլ. նշանաւոր բանաստեղծ (1631—1701):
- Տրըմֆրնս.** — Անգղիացի գիտուն (1797—1840):
- Բալայ (Սըր Ռալփր).** — Անգլ. նշանաւոր բանաստեղծ և քաղաքագէտ (1552—1618):
- Բըսֆին (Ճօն).** — Անգլ. մատենագիր (1819—1900):
- Բիխդր (Յ. Պ.).** — Գերմանացի նշանաւոր զրագէտ (1763—1825):
- Բիւպէնս.** — Յլանտրացի նշանաւոր պատկերհան (1577—1640):
- Գիմկալի (Չարլս).** — Անգլ. վիպասան (1819—1875):

Օգոստինոս (Սուրբ). — Հատին Եկեղեցւոյ Հայր, որդի Սրբուհի Մոնիքայի (354—430):

Օգոստոս (Գաիոս-Յուլիոս-Կեսար-Օգոստիանոս). — Առաջին Կայսր Հռովմայեցւոց (63, Ն. Ք. դ.Ք. — 14):

Ֆարասէյ. — Անգղ. երևելի բնագէտ (1794—1867):

Ֆիլիք. — Գերմանացի փիլիսոփայ (1762—1814):

Ֆլէչբը (Ճօն). — Անգղ. Յատրերգակ ճեղինակ (1579—1625):

Ֆրանզլին (Քենիամին). — Ամերիկացի զիտուհն և Պետական մարդ (1706—1790):

Վ Բ Ի Պ Ա Կ Ք

Էջ 5, տող 17, պէտք է կարդալ կարեւոր, փոխանակ կարեւորնի

Էջ 17, տող 20, պէտք է կարդալ սիրաբանել, փոխանակ շահասիրելի
